

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Dobromila Pospíšilová

Role Číny a Ruska v plynárenském sektoru zemí

Střední Asie po roce 2001

(Diplomová práce)

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Markéta Žídková, M.A.

OLOMOUC 2010

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 28. června 2010

.....

OBSAH

ÚVOD.....	4
1. TEORETICKÝ RÁMEC A TERMINOLOGICKÉ UKOTVENÍ	15
1.1 Energetická bezpečnost v kontextu rozšířeného pojetí bezpečnosti.....	16
1.2 Teorie vzájemné závislosti	22
1.3 Autoritářské režimy na území SA, Ruska a Číny	25
1.4 Teorie tzv. Velké hry.....	29
1.5 Koncept tzv. malých států disponujících zásobami energetických surovin.....	32
2. SITUACE RUSKA A ČÍNY V OBLASTI PLYNU A JEJICH VZÁJEMNÉ ENERGETICKÉ VZTAHY V OBDOBÍ LET 2001–2009	34
2.1 Situace ruské produkce plynu v období po roce 2001	34
2.1.1 Dopad ekonomické krize na produkci plynu v Rusku.....	36
2.2 Současná situace čínské produkce a spotřeby plynu.....	39
2.3 Čínsko-ruské energetické vztahy v období 2001–2009	42
3. VYMEZENÍ REGIONU STŘEDNÍ ASIE V KONTEXTU NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH ZMĚN V OBLASTI ENERGETIKY V OBDOBÍ LET 2001–2009	48
3.1 Země SA – Společné charakteristické rysy těchto republik	48
3.2 Vývoj v regionu SA v kontextu tzv. Nové velké hry po roce 2001	52
4. NEJDŮLEŽITĚJŠÍ STŘEDOASIJSKÍ PRODUCENTI PLYNU.....	57
4.1 Souhrnná situace středoasijských producentů plynu.....	57

4.2	Turkmenistán – největší středoasijský exportér plynu	59
4.2.1	Velikost zásob turkmenského plynu.....	60
4.3	Uzbekistán – stabilní středoasijský producent plynu	62
4.4	Kazachstán – produkce plynu až na druhém místě	65
5.	NEJDŮLEŽITĚJŠÍ HRÁČI V TZV. NOVÉ VELKÉ HŘE O STŘEDOASIJSKÝ PLYN	68
5.1	Rusko – dlouholetý partner středoasijských zemí	68
5.1.1	Vztah Ruska a Turkmenistánu v oblasti plynu	71
5.2	Čína – nastupující mocnost v regionu SA	73
5.2.1	Vztah Číny a Turkmenistánu v oblasti plynu	76
5.3	Írán – oboustranně výhodné spojení s Turkmenistánem.....	80
5.4	Evropská unie – potencionální partner středoasijských zemí.....	82
6.	ZMĚNY V ENERGETICKÝCH VZTAZÍCH RUSKA A ČÍNY V OBDOBÍ LET 2009–2010	84
6.1	Nový model energetických vztahů v regionu SA	84
6.2	Změna energetických pozic Ruska a Číny v asijsko-tichomořském regionu.....	86
6.3	Vývoj rusko-čínských dohod týkajících se plynovodu Altaj	88
6.4	Ruský pohled na nový energetický model v regionu SA	89
	ZÁVĚR.....	91
	PRAMENY A LITERATURA.....	96
	PŘÍLOHY.....	108
	ABSTRAKT.....	116
	ABSTRACT.....	117

ÚVOD

Přístup k dostatečnému množství energií je základní podmínkou pro udržení a rozvoj jednotlivých státních ekonomik. Státy jsou si této své potřeby vědomy a zajištění energetických surovin pokládají za jeden z jejich nejdůležitějších zájmů. Problematika energetické bezpečnosti je proto již delší dobu považována za jednu z oblastí, kde jsou bezpečnostní rizika vnímána jako jedna z nejdůležitějších a nejnaléhavějších problémů, a to jak na úrovni jednotlivých států, tak i z pohledu globálního. Čína a Rusko vzhledem k velikosti jejich ekonomik a tedy i potřeb energetických surovin výrazně ovlivňují a utvářejí globální energetickou bezpečnost. V souvislosti jak s oběma výše zmiňovanými aktéry, tak i z hlediska středoasijských států je možno souhlasit s tvrzením, že „energie se ve 21. století transformovala z ‚prosté‘ komodity na nástroj zahraniční politiky.“¹

V oblasti energetických surovin došlo během posledních několika let k viditelným a zásadním změnám. Mnoho zemí, konkrétně např. Čína, které tradičně produkovaly a vyvážely energetické suroviny, se změnily na významné spotřebitele těchto surovin. Tato skutečnost následně vedla i k zásadním obrátům v mezinárodních a geopolitických vztazích, což bude ukázáno i touto prací.

Také probíhající ekonomická krize a její důsledky pro hlavní hráče v tzv. Nové velké hře o středoasijské suroviny, kterými jsou Rusko, Čína, USA, Írán, Turecko a Evropská unie (EU), jsou již patrné, a vedou k mnoha neočekávaným změnám. Obrazně může být tato situace popsána jako tzv. nové míchání a rozdávání karet v energetickém sektoru středoasijských republik; s tím, že největší trumfy jsou drženy v rukou Číny.

S ohledem na rostoucí spotřebu zemního plynu (dále jen plyn) a potřebu diverzifikovat zdroje této nerostné suroviny se Čína od 90. let minulého století začala zajímat také o středoasijský plyn. Čína si v rámci svých pětiletých plánů stanovila závazek, že do roku 2020 nahradí část

¹ HLAVÁČ, Ivo: *Energetická politika EU jako bezpečnostní problém*. In: STEJSKAL, Libor (ed.): *Bezpečné Česko v bezpečné Evropě*. Praha, Úřad vlády ČR 2007, s. 130.

uhlí a ropy ve svém energetickém mixu čistějším zdrojem energie, resp. plynem tak, aby se podíl plynu na celkové čínské primární spotřebě energií více než zdvojnásobil. Důsledkem tohoto záměru čínské vládní politiky pak je to, že spotřeba plynu v Číně rok od roku roste a i do budoucna se očekává dále rostoucí závislost Číny na dovozech plynu ze zahraničí. Následně je tedy nutno počítat i s rostoucí snahou Číny zabezpečit si potřebné energetické suroviny v nejrůznějších koutech světa.

Dlouholetá dominance Ruska nad importem téměř veškerého středoasijského plynu určeného pro export, která byla dána zejména reálnou existencí jediné možnosti vyvázet plyn vyprodukovaný středoasijskými zeměmi přes území Ruska, byla v nedávné době narušena zprovozněním dvou plynovodů. Tyto nově vybudované plynovody vedou z oblasti Střední Asie (SA) do Číny a Íránu. Zprovozněním těchto exportních tras pro středoasijský plyn byla vychýlena dosavadní geopolitika v tomto prostoru, což má své důsledky jak pro Rusko, tak i Čínu.

Základním tématem tohoto textu je problematika postavení Ruska a Číny v oblasti SA. SA je pro tyto dvě světové mocnosti, a nejenom pro ně, zajímavá zejména kvůli svému značnému energetickému surovinovému potenciálu, stejně jako její relativní blízkosti pro jejich trhy. Z široké škály surovin se práce konkrétně zaměří na situaci v plynárenském sektoru. V souvislosti s obsahem a tematickým zaměřením této práce byly vybrány tři z pěti středoasijských zemí – Turkmenistán, Uzbekistán a Kazachstán, neboť právě ony jsou producenty plynu.

Práce staví na hypotéze, že *rostoucí vliv a pozice Číny v plynárenském sektoru středoasijských zemí vede ke ztrátě dlouhodobé dominance Ruska nad sektorem plynárenství v tomto regionu*. Pro testování této hypotézy bylo stanoveno celkově pět výzkumných otázek, tedy pro každou kapitolu byla stanovena jedna základní výzkumná otázka (s výjimkou kapitoly první). V rámci druhé kapitoly se text zabývá hledáním odpovědi na tuto otázku: *Jak se dá zhodnotit vývoj energetických vztahů Ruska a Číny v období let 2001–2009?* Pro třetí kapitolu je určující výzkumná otázka: *Jak se změnila role Číny a Ruska v tomto regionu*

v souvislosti s tzv. válkou proti terorismu a tzv. Novou velkou hrou? V souvislosti se čtvrtou kapitolou text odpovídá na následující výzkumnou otázku: *Jak se v základních rysech vyvíjela zahraniční a energetická politika středoasijských států vůči Rusku a Číně?* Obsah páté kapitoly se odvíjí od výzkumné otázky, která byla stanovena jako: *Který z aktérů tzv. Nové velké hry je momentálně nejúspěšnější v oblasti zajištění dodávek středoasijského plynu pro potřeby své ekonomiky?* Pro závěrečnou šestou kapitolu je určující následující výzkumná otázka: *Jak se v období 2009–2010 změnil mocenský vztah Ruska a Číny v regionu SA?*

Tento text staví na empiricko-analytickém přístupu, jehož základem jsou kvalitativní metody syntézy, analýzy a deskripce. Nejprve bylo nutné nalézt potřebné a relevantní zdroje dat a informací, které budou dále podrobeny analýze, jejímž cílem je potvrzení výše stanovené hypotézy. Metoda deskripce bude aplikována v rozsahu nutném pro pochopení problematiky a testování dané hypotézy. Diplomová práce odpovídá případové studii, která je v publikaci *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích* definována jako: „(...) Detailní analýza případu, který byl zvolen jako objekt výzkumu. Jejím cílem je poskytnout hluboké porozumění nebo příčinné vysvětlení vybraného případu. Musí zohlednit celkový kontext události či objektu, fenoménu či děje a musí zároveň poskytnout komplexní obrázek – musí být zahrnuto co největší množství proměnných.“²

Práce se opírá o několik teorií a konceptů, kdy nejdůležitějšími pro tuto práci jsou koncepty energetické bezpečnosti a teorie vzájemné závislosti. Změny pozic Ruska a Číny v oblasti SA se odehrávají v kontextu tzv. Nové velké hry o středoasijské suroviny, proto je zde nastíněn i klastický koncept mocenského soupeření mezi Velkou Británií a Ruskem, který probíhal v 19. stol., a pro který se vžil název Velká hra o SA.

² DRULÁK, Petr a kol.: *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008, s. 33.

Pro tento text jsou vymezeny tři následující cíle. Prvním z nich je provedení analýzy energetických vztahů mezi Čínou a Ruskem po roce 2001 až do současnosti, a to jak v regionu SA, tak i v oblasti jejich vzájemných dlouholetých snah vybudovat plynovod Altaj. Druhým cílem je analýza domácí produkce a spotřeby plynu v Rusku a Číně; zde se nebude jednat o podrobnou analýzu jejich spotřeby a produkce plynu, neboť jednotlivé detaily nejsou pro zaměření této případové studie klíčové. V případě Ruska tedy bude rozpracován celkový rámec jeho produkce plynu. Důležitou součástí pro pochopení momentálních pozic Ruska v souvislosti se zabezpečením jeho dodávek plynu pro jeho koncové partnery je analýza dopadů ekonomické krize na produkci ruského plynu. V rámci analýzy čínské spotřeby a produkce plynu je položen důraz na důsledky, které vyplývají z její rostoucí ekonomiky a plánem navýšit spotřebu plynu do roku 2020 na více než dvojnásobek současné spotřeby plynu. Tyto dvě analýzy považuje autorka za důležité pro pochopení významu středoasijského regionu pro Rusko a Čínu, a tedy i k odhalení motivace pro jejich účast na tzv. probíhající Nové velké hře o středoasijské suroviny. Třetím cílem práce je zkoumání energetických vztahů Ruska a Číny s jednotlivými středoasijskými producenty plynu. Zejména tedy autorku bude zajímat, nakolik bylo Rusko přítomností Číny v tomto regionu vytlačeno ze své pozice a k jakým dalším geopolitickým změnám v tomto regionu došlo.

Výběr tématu této práce je dán aktuálností a důležitostí zajištění energetické bezpečnosti stejně jako geopolitickými změnami, které lze momentálně pozorovat v regionu SA. Obě tyto problematiky mají navíc své důsledky jak pro energetickou bezpečnost EU, tak i pro energetickou bezpečnost samotné České republiky (ČR). Konkrétně by totiž snaha o dosažení větší energetické bezpečnosti Ruska a Číny, ač pro Rusko tento pojem znamená bezpečnost exportu ruského plynu ke koncovým zákazníkům a pro Čínu naopak bezpečné dodávky plynu od jejich dodavatelů, mohla znamenat ohrožení energetické bezpečnosti EU. A to zejména v souvislosti s plynulými a cenově dostupnými dodávkami ruského plynu do EU v množství, které odpovídá evropské poptávce.

Autorčin zájem o danou problematiku může být potvrzen i její účastí na letošní pražské studentské konferenci s názvem *Bezpečnost v Obamově době*, kde vystoupila s příspěvkem pojmenovaným: *Představuje Čína jako nový aktér ve Střední Asii ohrožení energetické bezpečnosti EU?*³

Co se týká časového a obsahového vymezení, text zkoumá energetickou situaci Ruska, Číny a středoasijských producentů plynu během prvního desetiletí 21. století, a jejich vzájemné vztahy. Důraz je položen zejména na dění v období posledních tří let. Geograficky se práce zejména zabývá regionem SA, tedy prostorem vymezeným pěti bývalými sovětskými republikami, tedy Kazachstánem, Kyrgyzstánem, Tádžikistánem, Turkmenistánem a Uzbekistánem. Dále se věnuje území Ruska a Číny, a to v souvislosti s jejich produkcí a spotřebou plynu.

Pro vypracování této práce byla použita celá škála pramenů a literatury. Aktuálnost tématu, tedy vývoj událostí v období let 2001–2010 navíc v oblasti SA, která v české odborné literatuře nezaujímá přední místo, co se týče množství literatury týkající se tohoto regionu, se pak odráží v tom, že v textu vycházím zejména od anglicky píšících autorů. Z množství textů, think-tanků (např. The European Council on Foreign Relation nebo Centre for European Reform) a odborných institutů zabývajících se energetickou bezpečností zde zmíním jen některé (např. Oxford Institute for Energy Studies, Institut français des relations internationales, Conflict Studies Research Centre, Central Asia-Caucasus Institute Analyst či Baker Institute Policy).

Tématem energetické bezpečnosti se v rámci ČR zabývá řada autorů. Důležitost energetické bezpečnosti pro českou politiku může být patrná z vytvoření pozice zvláštního velvyslance České republiky pro otázky energetické bezpečnosti, která vznikla v roce 2006. Tuto pozici zastává od daného roku Václav Bartuška. Energetická politika se i

³ Jednalo se o druhou výroční studentskou konferenci Centra bezpečnostních studií Metropolitní univerzity v Praze ve spolupráci s brněnským Centrem pro bezpečnostní a strategická studia. Tato konference se uskutečnila 9. dubna 2010 v Praze. Můj příspěvek je možno nalézt ve sborníku s názvem *Globální bezpečnost v Obamově éře*. Praha, MUP 2010. ISBN 978-80-86855-58-5.

v souvislosti s českým předsednictvím v Radě Evropské unie v prvním pololetí roku 2009 stala českým stabilním národním zájmem. Dalším ukazatelem důležitosti energetické politiky pro ČR může být vypracování textu *Aktualizované energetické koncepce českého státu* z roku 2009, která se stala základním dokumentem pro zajištění budoucí energetické bezpečnosti ČR. Důležitými materiály pro zpracování této koncepce byla *Závěrečná zpráva Nezávislé energetické komise* pod vedením Václava Pačese, stejně jako její oponentní posudek.

V českém prostředí vyšlo několik textů, monografií a sborníků, či bylo uspořádáno několik konferencí, které se zabývaly energetickou bezpečností, potřebností diverzifikace energetických zdrojů či bezpečností dodávek těchto surovin. Společným rysem českých publikací je zejména zaměření se na problematiku energetické bezpečnosti v rámci zemí střední a východní Evropy (SVE). Obsahem těchto publikací je pak často problematika závislosti EU či jednotlivých zemí SVE na dovozech ruského plynu. První publikací, která se zabývá různými aspekty energetické bezpečnosti, je sborník *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky* vydaný Mezinárodním politologickým ústavem Masarykovy univerzity v roce 2007. Druhý sborník s podobnou tematikou je možné najít pod názvem *Energy Security in Central and Eastern Europe* z roku 2008, který byl vydán Asociací pro mezinárodní otázky (AMO). Článek Lenky Kovačovské *Energetická (ne)bezpečnost Evropské Unie: Závislost na Rusku* se zabývá zejména otázkou, proč se země EU nejsou ochotny vzdát své suverenity v oblasti energetické politiky ve prospěch společné evropské politiky, která by vedla k efektivnějšímu vyjednávání s Ruskem, a mohla by tak zvýšit energetickou bezpečnost EU.

Téma pozice Číny a Ruska v oblasti plynárenského sektoru středoasijských zemí je v české literatuře zpracováno velmi málo. Renomovaným autorem zabývajícím se problematikou SA na území ČR je Slavomír Horák, vědecký pracovník působící na Katedře ruských a východoevropských studií v rámci Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, který vydal dvě základní monografie týkající se oblasti SA. V obou těchto publikacích se zejména zaměřuje na analýzu charakteru

autoritativních režimů v SA, vztahem jednotlivých středoasijských republik k Rusku, nejdůležitějšími vnějšími aktéry, kteří se zajímají o region SA, a v neposlední řadě i středoasijskými regionálními uskupeními. S. Horák vkládá důraz ve všech těchto zkoumaných oblastech na vývoj událostí po roce 1991. Problematice plynu se věnuje spíše okrajově, nejvíce pak v souvislosti s Turkmenistánem, a to v monografii *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. V první části této monografie se autor zabývá postavením vnějších aktérů v této oblasti. Důraz je položen na pozici USA a Číny v zemích SA, které dle autora představují dva největší konkurenty Ruska. V dalších částech knihy jsou již popisovány zejména historické vztahy Ruska a zemí SA, s výjimkou Kazachstánu, a proměňující se závislost středoasijských zemí na Rusku v oblasti ekonomické, politické a kulturní.

Pro porozumění současného vztahu mezi Ruskem a státy SA autorka používá text S. Horáka s názvem *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant „plynové bezpečnosti“* z roku 2008, ve kterém dochází autor k tezi, že se nesmí přeceňovat důležitost regionu SA pro budoucí dodávky plynu směrem do EU. Je nutné si totiž uvědomit, že i v případě, že by se podařilo zemím EU zrealizovat plynovod Nabucco, byla by tato alternativní trasa schopna nanejvýš zlepšit vyjednávací sílu EU vůči Rusku.

Dále zde autorka uvádí dva texty S. Horáka zabývající se problematikou role Číny v tomto regionu. První článek s názvem *China as Emerging Superpower in Central Asia: The View from Ashkhabad* z roku 2008, na kterém se podílel také Jan Šír, se zabývá zejména vztahy Číny a Turkmenistánu od roku 1991. Po spíše obecném úvodu podává tento text detailní informace o postupném pronikání Číny do energetické sféry Turkmenistánu. Článek byl proto velmi relevantní i pro tento text, neboť popisoval i oblast čínsko-turkmenského energetického partnerství, a to velmi systematicky. Autoři také zpracovali základní problematiku týkající se plynovodu Střední Asie-Čína. V dalším jeho textu s názvem *Nástup Číny ve Střední Asii? Možnosti a limity vzájemných vztahů* dochází autor k názoru, že pozice Číny dosažená skrz tzv. soft diplomacii v tomto

regionu má své pevně dané limity, a že tvrzení o tzv. čínské expanzi do oblasti SA je značně přehnané. S tímto tvrzením se dá ale v kontextu nejnovějších událostí souvisejících s důsledky ekonomické krize na schopnost Gazpromu investovat v regionech SA či Dálného Východu přinejmenším polemizovat, neboť tyto limity dané Číně byly do jisté míry prolomeny, jak bude ukázáno dále v textu.

Zpracovanost tématu zahraničními autory je pak rozsáhlejší, i když se spíše jedná o jednotlivé případové studie ve formě článků nebo kapitol v knižních publikacích, které se zabývají energetickou bezpečností. Ty se pak sektorově věnují buď situaci v regionu SA, přítomnosti vnějších aktérů v této oblasti, roli středoasijských energetických surovin pro bezpečnost regionu, politickým vztahům těchto zemí s vnějšími aktéry působícími na tomto území či například situaci týkající se současné produkce ruského plynu. Kvůli propojení některých z těchto témat společně s provedením analýzy změn mocenského vlivu v tomto regionu v letech 2009–2010, je tato práce schopna podat ucelenou informaci o aktuálním dění v regionu SA co se týče plynu.

V souvislosti s ruskou situací v energetickém sektoru jsem čerpala zejména od autorů, kteří působí na Oxford Institute for Energy Studies. Z nich Simon Pirani se ve svém textu *The Impact of the Economic Crisis on Russian and CIS Gas Markets* velmi detailně zabývá klesající poptávkou po ruském plynu v důsledku ekonomické krize jak na domácím ruském trhu, tak i v rámci Společenství nezávislých států (SNS). Studie Jonathana Sterna s názvem *Future Gas Production in Russia* podává komplexní informace o současném stavu ruské produkce a vysvětlení proč se mnozí komentátoři obávali o budoucí schopnost Ruska dostát svým závazkům v oblasti plynu. Za stěžejní v této práci autorka pokládá predikci budoucí poptávky a nabídky po ruském plynu, a také velikost investic do plynářských projektů v letech 2009–2012.

Studie s názvem *Natural Gas in China z roku 2009* byla vydaná renomovanou Mezinárodní energetickou agenturou (International Energy Agency, IEA) v oblasti energetického výzkumu. Tato studie poskytuje relevantní informace týkající se využití plynu v Číně, jeho celkové

spotřeby, produkce, importních tras, reformy cen plynu či čínské státní energetické politiky. Tato studie tak podává ucelenou informaci o současném stavu plynárenského sektoru v Číně.

Text autorů Jeana A. Garrisona a Ahada Abdurahmonova *Energy Security in Asia: Explaining the Strategic Role Energy Plays in the Relationship s among China, Russia, and Central Asian States* se zaměřuje na schopnost relativně malých (v kontextu jejich sousedů, kterými jsou rozlehlé Rusko a Čína), ale na energetické suroviny bohatých středoasijských států, ovlivňovat energetickou politiku Ruska a Číny. Proto autoři popisují nejdůležitější vyjednávací procesy týkající se energetických kontraktů, které ovlivňují jak současné, tak i budoucí ekonomické, politické a bezpečnostní vztahy v tomto regionu. Dochází k tezi, že energetická bezpečnost v regionu SA není a ani v budoucnosti nebude tzv. hrou s nulovým součtem⁴.

Celá práce se skládá z deseti kapitol a je rozdělena na menší teoretickou a rozsahově obsáhlejší analytickou část. V úvodu je představena problematika soudobé energetické bezpečnosti, stanovena hypotéza, výzkumné otázky a cíle této práce. Dále je zhodnocen stav současného zpracování tohoto tématu a jsou také kriticky zhodnoceny relevantní české i zahraniční publikace týkající se tématu tohoto textu. První kapitola je teoretická a definuje základní teorie a koncepty této práce, které pak poskytují teoretický rámec pro zkoumání jednotlivých událostí souvisejících s obsahem této práce.

Ve druhé kapitole je provedena analýza domácí produkce a spotřeby plynu Ruska a Číny. Tato analýza je nutná k odhalení motivace Ruska a Číny účastnit se na tzv. Nové velké hře o středoasijské suroviny. V této kapitole je ve stručnosti také zhodnocen vývoj vztahů Ruska a Číny v obecnější rovině, a to zejména v souvislosti s událostmi odehrávajícími

⁴ Pojem tzv. hry s nulovým součtem znamená, že zisk jednoho hráče znamená ztrátu či újmu hráče druhého. Toto pojetí pro soupeření mezi národními státy je typické pro realismus. Detailněji ke konceptu např. JACKSON, Robert – SØRENSEN, Georg: *Introduction to International Relations. Theories and Approaches*. New York, Oxford University Press 2007.

se po roce 2001. Následně je rozebrána i konkrétní problematika týkající se výstavby plynovodu Altaj,

Ve třetí kapitole se autorka zabývá obecnějšími charakteristikami regionu SA, který vymezuje jak geograficky, tak i z hlediska typu politického režimů či velikostí zásob středoasijského plynu. Dále se tato kapitola zabývá změnou vymezení pozic Ruska a Číny v tomto regionu v souvislosti se zahájením tzv. války proti terorismu a Novou velkou hrou o středoasijské suroviny.

Čtvrtá kapitola nejprve podává souhrnnou informaci o situaci středoasijských producentů plynu. Dále už jednotlivě analyzuje plynárenské sektory tří nejdůležitějších středoasijských producentů plynu, a to Turkmenistánu, Uzbekistánu a Kazachstánu. V rámci těchto podkapitol je analyzován i vývoj jejich energetických vztahů s Ruskem a Čínou. V případě Turkmenistánu je ještě věnována jedna podkapitola velikosti prokázaných zásob plynu na jeho území. Tuto analýzu autorka považuje za důležitou pro pochopení role Turkmenistánu jako nejdůležitějšího partnera pro všechny vnější hráče, kteří v tomto regionu hledají možnost diverzifikace svých importních tras plynu.

Obsahem páté kapitoly je vývoj energetických vztahů aktérů tzv. Nové velké hry, konkrétně Ruska, Číny, Íránu a EU s producenty středoasijského plynu, a to v období po roce 2001. Důraz je položen na spolupráci těchto aktérů s Turkmenistánem.

Šestá závěrečná kapitola se zabývá změnami v přístupu Ruska a Číny k regionu SA či DV v období let 2009–2010. Je také reflektován poslední vývoj související s dohodami ohledně plynovodu Altaj. V neposlední řadě se také kapitola věnuje tzv. rostoucímu sebevědomí středoasijských zemí v oblasti jejich energetické politiky a pozic vůči Rusku.

V souvislosti s autorčinými výsledky je třeba podotknout, tak jak to dříve popsal i Rafael Kandiyoti ve své knize *Pipelines. Flowing Oil and Crude Politics*, že se situace v sektoru energetiky velmi rychle mění. Z toho důvodu se publikace zabývající touto problematikou stávají velmi rychle neaktuální v tom smyslu, že závěry, ke kterým tyto publikace došly

na základě analýzy aktuálního mocenského stavu, už jednoduše neplatí, neboť každodenní jednání států ovlivňuje politické a mocenské vztahy, tedy i vztahy energetické. Proto je nutné brát autorčiny závěry a stanoviska v kontextu současného politického dění, jehož vývoj se ovšem nezastavil, a tedy i energetické vztahy mezi Ruskem, Čínou a středoasijskými zeměmi budou dále podléhat změnám, které tato práce nemohla postihnout.

Děkuji Mgr. Markétě Žídkové, Ph.D., M.A. za velmi ochotné a věcné vedení této práce, které obsahovalo za řadu dlouhých konzultací, cenných komentářů a připomínek k jednotlivým kapitolám. Děkuji také za zapůjčení velkého množství odborných publikací, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout.

1. TEORETICKÝ RÁMEC A TERMINOLOGICKÉ UKOTVENÍ

První kapitola této práce se zabývá teoriemi a koncepty souvisejícími s problematikou energetické bezpečnosti Číny a Ruska a jejich snaze zabezpečit svou energetickou bezpečnost. Dále se tato kapitola věnuje vymezení typů politických režimů středoasijských republik, Ruska a Číny, stejně jako konceptu mocenského soupeření v oblasti SA. Pro účely tohoto textu je tedy v první řadě třeba vysvětlit pojem energetické bezpečnosti. Tento pojem je popsán v kontextu analytického rámce rozšířeného pojetí bezpečnosti, tak jak byl nadefinován tzv. kodaňskou školou⁵. Definicemi energetické bezpečnosti se zabývala řada renomovaných autorů i mezinárodních institucí. Z těchto uvedu definice autorů Gawdata Bahgata, Daniela Yergina a z institucí autorka vybrala všeobecně přijímanou definici Evropské komise.

Další část nezbytná pro pochopení typu politických režimů středoasijských zemí, Ruska a Číny se věnuje teorii autoritářských režimů od Juana Josého Linze, stejně jako konceptu postsovětského autoritářství, řízené demokracie či sultanismu. V práci je také vysvětlen pojem tzv. Velké hry, a to i v souvislosti se současně probíhajícím soupeřením na území SA, které je popisováno jako tzv. Nová velká hra. Stejně tak bude vysvětlena klíčová geopolitická teorie heartlandu, ze které bude patrné, proč je oblast SA důležitá i v rámci dnešního geopolitického uvažování. A v poslední části této kapitoly je uveden koncept dvou autorů, který představuje argeument, že středoasijské země mají kvůli zásobám nerostných surovin větší možnost ovlivňovat mezinárodní dění, než kdyby těmito nerostnými surovinami nedisponovaly.

⁵ Tzv. Kodaňská škola se prosadila v kontextu napětí mezi realistickým a idealistickým proudem. Jejimi hlavními představiteli jsou Barry Buzan, Ole Wæver a Jaap de Wilde, kteří jako první na konci 80. let 20. století překonali tradiční přístup k bezpečnosti a začali tento pojem vnímat v mnohem širším kontextu.

1.1 Energetická bezpečnost v kontextu rozšířeného pojetí bezpečnosti

Problematika bezpečnosti je velmi širokou oblastí. V posledních letech došlo na základě dynamického vývoje bezpečnostního kontextu k rozšíření pojmu *bezpečnosti*, což se také odrazilo i v přístupu analytiků, vědců a politiků, kteří se touto problematikou zabývají. Libor Stejskal uvádí, že nejobecněji lze bezpečnost definovat jako „(...) pojem, který nemá žádný vlastní pozitivní obsah, nemá žádnou substanci. Je vždy popisem a vlastností určitého vztahu. Negativní vymezení spočívá v důrazu na nepřítomnost a potlačení hrozeb, nebezpečí či rizik (a z nich plynoucího strachu).“⁶

Bezpečnosti není nikdy dosaženo a naplněno stoprocentně. Jedná se jen o ideální stav, kterého má být docíleno jednotlivými kroky vedoucími k tomuto chtěnému stavu. Z tohoto důvodu je třeba bezpečnost chápat především jako proces, a ne jen jako vlastnost či stav. Podle definice autorů sborníku *Česká bezpečnostní terminologie* lze bezpečnost vymezit ve vztahu k jakémukoli subjektu „(...) jako stav, kdy jsou na nejnížší možnou míru eliminovány hrozby pro objekt (zpravidla národní stát, popř. i mezinárodní organizaci) s jeho zájmy a tento objekt je k eliminaci stávajících i potencionálních hrozeb efektivně vybaven a ochoten při ní spolupracovat.“⁷

V průběhu 20. století a zejména v době Studené války byla bezpečnost nazírána především jako vnější bezpečnost, tzn. ve vojenském a mocensko-politickém významu. Od té doby se ovšem prosadilo širší pojetí bezpečnosti. To již nepovažuje vojenský sektor za jediný důležitý pro dosažení bezpečnosti, ale chápe ho v kontextu několika dalších sektorů. Nově tak tradiční vojenskou a politickou dimenzi doplňují dimenze ekonomická, environmentální, společenská, technologická,

⁶ STEJSKAL, Libor: *Bezpečnost, její koncept a souvislosti*, In: BALABÁN, Miloš – DUCHEK, Jan – STEJSKAL, Libor (Edd.): *Kapitoly o bezpečnosti*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 12.

⁷ Tato definice obsahuje jak negativní, tak zároveň i pozitivní vymezení pojmu bezpečnosti, který navíc chápe nejen jako objektivní stav či charakteristiku objektu a prostředí, ale také jako funkční oblast přesně vymezených činností a procesů. STEJSKAL, L.: c. d., s. 12–13.

kulturní či energetická. Stejně tak se toto širší pojetí bezpečnosti zaměřuje na více aktérů a referenčních objektů, čímž národní stát ztratil z hlediska zajištění bezpečnosti svou výlučnou pozici. Pro tento text je zejména důležité rozšíření pojetí bezpečnosti v sektorech, v nichž mohou vznikat a vznikají bezpečnostní problémy.⁸

Představitelé tzv. kodaňské školy vypracovali na konci 80. let 20. století komplexní rámec pro analýzu bezpečnostní problematiky, který se sestává ze dvou základních rovin. První z nich je rovina subjektů bezpečnosti, čili rovina aktérů a referenčních objektů. Pro tuto práci je však zásadní rovina druhá, a to rovina dimenzí a sektorů bezpečnosti. Kodaňská škola zde vyjmenovává pět dimenzí bezpečnosti⁹:

- Vojenská
- Politická
- Ekonomická¹⁰
- Environmentální
- Společenská

Akademické a politické diskuze se v poslední době již neomezuji ani na tyto výše uvedené sektory. Kromě nich se tak nově jedná o bezpečnostní dimenzi v oblasti energetiky, technologií a infrastruktury, stejně jako kultury.¹¹ Energetická bezpečnost je v posledních letech jedno z velmi důležitých politických témat, a to jak na úrovni státní, tak i mezinárodní. Zajištění státní energetické bezpečnosti je však vždy úkolem

⁸ STEJSKAL, L.: c. d., s. 13–14. Ivo Hlaváč píše: „Hrozby či zranitelnost však dnes mohou vyvstat v mnohých sektorech a oblastech a mohou mít striktně ‚nevojenskou‘ povahu.“ HLAVÁČ, Ivo: *Energetická politika EU jako bezpečnostní problém*. In: STEJSKAL, Libor (ed.): *Bezpečné Česko v bezpečné Evropě*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 131.

⁹ BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – WILD, de Jaap: *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu*. Brno, Centrum strategických studií 2005, s. 32–34.

¹⁰ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wild píší: „Z pohledu státu se logika ekonomické bezpečnosti podobá perspektivě lidského jedince, s tou výjimkou, že státy mohou v principu (ačkoli v praxi k tomu dochází jen vzácně) vytvářet dokonale soběstačné ekonomické systémy. Koncept základních lidských potřeb má takto na úrovni států svůj ekvivalent. Pokud stát není soběstačný v oblasti zdrojů nezbytných k uživení obyvatelstva a průmyslu, vzniká potřeba přístupu ke zdrojům vnějším.“ BUZAN, B. – WÆVER, O. – WILD, de J.: c. d., s. 124.

¹¹ Blíže viz: STEJSKAL, L.: c. d., s. 17–23.

jednotlivého státu. To mu však nebrání, aby na mezinárodní úrovni usiloval o koordinovanou snahu zvyšovat jeho, potažmo širší energetickou bezpečnost.

Sousloví energetická bezpečnost v sobě obecně zahrnuje vše, co stát musí zajistit, aby nebyl ohrožen stabilní přísun energií pro jeho ekonomiku. Přerušení toku energií totiž může v nejhorších případech vést až ke ztrátám na životech, v méně závažných případech pak může způsobit obrovské ekonomické ztráty.¹² Bezpečnost a plynulost dodávek energetických surovin je tak klasickým příkladem tzv. rozšířeného konceptu bezpečnosti. Ivo Hlaváč v této souvislosti píše: „Bezpečnost dodávek je ilustrativním příkladem bezpečnostního tématu, které opouští tradiční diskursivní pole bezpečnostních disciplín. Je to způsobeno jednak souborem tradičně ‚nebezpečnostních‘ témat, se kterými pracuje, ale zejména způsoby řešení, jež se spíše než na bezpečnostní kapacity spoléhají na sílu fungujícího trhu.“¹³ Zájmem každého státu, a to i na úrovni mezinárodních institucí tedy je, přijímat takové kroky a opatření, které vedou k co největší energetické bezpečnosti.

Nyní tedy již může být detailněji vymezen pojem *energetické bezpečnosti*, který je obecně považován za velmi vágní. Gawdat Bahgat píše, že od doby tzv. prvního ropného šoku¹⁴ v roce 1973, který vznikl jako následek arabsko-izraelské války, se termín energetická bezpečnost a zejména bezpečnost dodávek energetických surovin dostala do popředí energetických politik nejvyspělejších zemí světa. Od této události se hledá vymezení konceptu energetické bezpečnosti.¹⁵

¹² *Energetická bezpečnost*. EurActiv, 14. 1. 2007, <http://www.euractiv.cz/energetika/link-dossier/energetick-bezpenost>.

¹³ HLAVÁČ, I.: c. d., s. 131.

¹⁴ Za tzv. první ropný šok se považuje dočasné snížení nabídky ropy o 5 % zeměni sdruženými do Organizace států vyvážejících ropu (OPEC). OPEC využila arabsko-izraelskou válku, neboli tzv. Jomkipurskou válku jako záminku. Tato situace vedla k tomu, že cena ropy se zvedla o 380 %, a do tohoto regionu opět proudily značné finance (od roku 1971 snížené devalvací amerického dolaru). GELVIN, L., James: *The Modern Middle East. A History*. New York – Oxford, Oxford University Press 2008, s. 251. Detailněji viz: GELVIN, L., J.: c. d., 247–256. Dále např. VOLEK, Stanislav: *Ropná krize v roce 1973*. Peníze.cz, 8. listopadu 2002, <http://www.penize.cz/nezamestnanost/15178-ropna-krize-v-roce-1973>.

¹⁵ BAHGAT, Gawdat: *Europe's energy security*, International Affairs, 82, 2006, č. 5, s. 965.

Všeobecně přijímanou definicí je definice Evropské komise, která vymezuje energetickou bezpečnost jako: „(...) schopnost zajistit, že budoucí základní energetické potřeby budou dosaženy, a to buď vlastními zdroji za ekonomicky akceptovatelných podmínek nebo ze strategických rezerv a nebo skrz dostupné a stabilní dodávky importované z oblastí strategických nalezišť“.¹⁶

Jinou zjednodušenou definici nabízí G. Bahgat: „Energetická bezpečnost odkazuje k udržitelným a spolehlivým dodávkám za odpovídající cenu.“¹⁷ Energetická bezpečnost je mezinárodním problémem, který v sobě zahrnuje rostoucí vzájemnou závislost mezi producenty a dovozci energetických surovin. Proto si G. Bahgat všímá důležité skutečnosti, a to nutnosti diverzifikovat, neboť „(...) žádná země nebo region nemůže sám(a) dosáhnout stavu naprosté energetické bezpečnosti. Diverzifikace jak v rámci energetického mixu, tak zároveň producentů zemí, je tedy klíčem k zajištění energetické bezpečnosti.“¹⁸

Daniel Yergin souhlasí s G. Bahgadem v tom, že je nutné diverzifikovat importní trasy pro plyn, ovšem říká, že dnešní pojetí energetické bezpečnosti musí být širší. D. Yergin tedy tvrdí: „Již od dob Winstona Churchilla je diverzifikace klíčová pro energetickou bezpečnost. To zůstává platné i dnes, ale nyní je třeba širšího pojetí, které vezme do úvahy také rychlý vývoj celosvětového obchodu s energiemi, hrozby pro infrastrukturu vedoucí energetické suroviny, terorismus a objevení se nových ekonomik na světovém trhu s energiemi.“¹⁹ Dnešní chápání pojmu energetické bezpečnosti bere do úvahy hned několik závažných aspektů, kterými je diverzifikace produktodů, hrozba teroristického útoku či rostoucí poptávka po energetických surovinách. Všechny tyto aspekty jsou reflektovány v energetických politikách jednotlivých států.

¹⁶ KOVAČOVSKÁ, Lenka: *Energetická (ne)bezpečnost Evropské unie: závislost na Rusku*. Obrana a strategie, 2, 2007, s. 7.

¹⁷ Tamtéž. Srovnej s definicí Daniela Yergina, který píše: „Energetická bezpečnost znamená dostupnost dostatečných dodávek za přijatelné ceny.“ YERGIN, Daniel: *Ensuring Energy Security*. Foreign Affairs, 85, 2006, č. 2, s. 71.

¹⁸ BAHGAT, G.: c. d., s. 967.

¹⁹ YERGIN, D.: c. d., s. 71.

Z těchto výše uvedených konceptů pojetí energetické bezpečnosti je tedy zřejmé, že za základní princip dosažení co nejvyššího stupně energetické bezpečnosti u importérů energetických surovin se považuje diverzifikace, čili snížení závislosti na jedné produkující a exportující zemi. Diverzifikace je také cesta, jak snížit možné negativní dopady přerušení dodávek energií od tohoto dodavatele, ať již následkem přírodní katastrofy, politického rozhodnutí či teroristického činu.

Z hlediska bezpečnosti dodávek energií je nejdůležitější bezpečnost podél trasy, kterou proudí energetické suroviny nutné pro zabezpečení chodu jednotlivých zemí. Důležité si je však uvědomit, že i země, které tyto suroviny exportují, sdílejí podobné energetické hrozby. Zisk zemí, které energetické suroviny exportují je totiž založen na bezpečných dodávkách energetických surovin pro jejich zákazníky. Země exportující suroviny dále upřednostňují dlouhodobé kontrakty na dovoz určitého objemu surovin, aby si tak zajistily jisté a předvídatelné peněžní zisky. Tyto země jsou velmi závislé na svých existujících exportních trasách, což v konečném důsledku vede k tomu, že tito exportéři sdílí stejné problémy jako země závislé na jejich dodávkách plynu.²⁰

Za největší riziko spojené s přepravní infrastrukturou energetických surovin je dnes považována přeprava ropy přes moře. V současné době totiž existuje na moři šest problematických zón, přes které denně proudí více než 40 % celosvětové spotřeby ropy. V souvislosti s obsahem této práce je nejdůležitějším problematickým bodem Malacká úžina (mapa č. 2)²¹, přes kterou proploouvají tankery pro státy jihovýchodní Asie a

²⁰ GARRISON, A., Jean – ABDURAHMONOV, Ahad: *Energy Security in Asia: Explaining the Strategic Role Energy Plays in the Relationship s among China, Russia, and Central Asian States*, All Academic Research, s. 5. Srovnej s: DANČÁK, Břetislav: *Základní energetické principy a východiska energetické bezpečnosti*. In: DANČÁK, Břetislav – ZÁVĚŠICKÝ, Jan (Edd.): *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 15. Dančák v této souvislosti píše: „Diverzifikace dodávek slouží jak dodavatelům, tak spotřebitelům. Obě strany potřebují, aby byl trh stabilní, aby nebyl náchylný k výkyvům.“

²¹ Malacká úžina představuje 800 kilometrů dlouhý vodní pás mezi Indonésií a Malajským poloostrovem, který se směrem k jihu zužuje a proto je plavební dráha místy široká jen tři až čtyři kilometry. Její význam lze přirovnat k Suezskému či Panamskému průplavu. NEDVĚD, Radek: *Ropovod, který zkrátí cestu do Číny*. IHNED.cz, 8. srpna 2007, <http://hn.ihned.cz/>. NĚMEC, Petr: *Novodobí piráti*. EKONOM.IHNED.CZ, 27. listopadu 2008, <http://ekonom.ihned.cz/>.

Japonska, v celkovém objemu téměř 10 mil. barelů denně²². Problematika přepravní infrastruktury dále poroste, a to zejména v souvislosti se zvyšováním přepravy další komodity, a to zkapalněného zemního plynu (dále LNG).²³

Pojem terorismus a riziko teroristického útoku²⁴ se stalo nedílnou součástí dnešního světa, a tak je třeba počítat i s možností teroristického útoku na energetické zařízení, produktovody či transportní trasy. A to jak v případě pozemních zařízení, tak i výše zmíněných šesti problematických zón. V případě Malacké úžiny by rychlá loď naložená výbušninou mohla poškodit nebo zničit proplouvající tanker. Výbuch a následné hoření by mohlo zablokovat provoz v takovém místě i na několik týdnů.²⁵

Energetickou bezpečností se můžeme zabývat jak z globálního, tak i z lokálního pohledu. Globální charakter energetické bezpečnosti vyplývá z dostupnosti a zásob energetických surovin, stejně jako z celosvětové spotřeby jednotlivých typů energetických surovin. Lokální charakter energetické bezpečnosti se sestává ze dvou stránek. První stránkou je rovina dodavatelská, tedy zemí exportujících energetické suroviny a druhou pak stránka poptávající, tedy importérů těchto surovin. Podle Jiřího Schneidera bylo třeba zabývat se rovinou poptávající více v souvislosti

²² DANČÁK, B.: c. d., s. 21. Srovnej s: „Jednou z nejvytíženějších námořních cest je Malacká úžina. Ročně jí propluje na 65 tisíc lodí a přepraví se jí odhadem nejméně čtvrtina po moři dovážené ropy. Surovina putuje průlivem z Blízkého východu do východní Asie. Většina ropy, kterou doveze Čína, „pluje“ tudy.“ NEDVĚD, R.: c.d. Srovnej s: ESCOBAR, Pepe: *China plays Pipelineistan*. Central Asia, 24. prosince 2009, <http://www.atimes.com>.

²³ DANČÁK, B.: c. d., s. 21. Filip Černoch ve svém příspěvku v souvislosti s ohrožením energetických zařízení, produktovů a transportních cest cituje ředitele Divize plánování politických koncepcí NATO Jamie Shea. Ten říká: „Stále více zemí spoléhá na dodávky, které jsou přepravovány na příliš velké vzdálenosti, například pomocí ropovodů křížujících celé kontinenty nebo gigantickými cisternovými loděmi přepravujícími zkapalněný zemní plyn po dlouhých námořních trasách. V zájmu pokrytí stále rostoucí poptávky se budují stále technicky náročnější a složitější infrastruktury, např. nové druhy ropovodů nebo terminály distribuce zkapalněného zemního plynu. To je jeden z aspektů globalizace, který zdůrazňuje vzájemnou souvislost spotřebitele a dodavatele ve složité posloupnosti bezpečnostních opatření od začátku do konce celého procesu po souši i po moři.“ ČERNOCH, Filip: *Stabilita zdrojových oblastí a bezpečnostní hrozby*. In: DANČÁK, Břetislav – ZÁVĚŠICKÝ, Jan (Ed.): *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 24.

²⁴ Více viz: SOULEIMANOV, Emil a kol.: *Terorismus. Válka proti státu*. Praha, EUROLEX BOHEMIA, a. s. 2006.

²⁵ ČERNOCH, F.: c. d., s. 25–26.

s bezpečností jednotlivců, neboť ti jsou totiž nejvíce ohroženi možným útokem na energetické přenosové sítě.²⁶

Autoři jako Michael T. Klare²⁷ nebo Paul Roberts²⁸ argumentují, že za současných podmínek rostoucí energetické náročnosti jednotlivých zemí a omezenému množství energetických surovin může dojít k soutěživosti o tyto zdroje, které jsou již dnes stejně důležité jako například vojenská síla jednotlivých zemí. M. Klare pak přichází s novým modelem světového pořádku, kdy dělí země na tzv. energy-surplus a energy-deficient země²⁹, které mezi sebou soupeří. M. Klare pak také uvádí, že znárodnování klíčových energetických sektorů v Rusku nebo Číně tuto domněnku potvrzují. Daný autor proto přichází s tvrzením, že konflikt o energetické zdroje je nevyhnutelný v případě, že nebude podniknuto žádné preventivní opatření.³⁰ Energetické suroviny se obecně řadí do kategorie přírodních zdrojů, které mohou být důvodem válek o tyto základní surovinové zdroje, které lidstvo neodmyslitelně potřebuje ke každodennímu životu i svému rozvoji. Již dnes jsme svědky soupeření o energetické suroviny, a to hned v několika oblastech světa

1.2 Teorie vzájemné závislosti

V této podkapitole bude vysvětlena *teorie vzájemné závislosti* autorů Roberta Keohana a Josepha Nye v takovém rozsahu, aby byl jasný i koncept asymetrické vzájemné závislosti, který je stěžejní pro tuto práci. Teorii vzájemné závislosti dále pro potřeby energetické bezpečnosti

²⁶ SCHNEIDER, Jiří: *Výzvy energetické bezpečnosti Střední Evropy: Vize a reálné možnosti*. In: DANČÁK, Břetislav – ZÁVĚŠICKÝ, Jan (Ed.): *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 45.

²⁷ Profesor Michael T. Klare je odborníkem na mírová a bezpečnostní studia. Jeho poslední kniha z roku 2005 vyšla pod názvem *The Intensifying Global Struggle for Energy* nebo *Blood and Oil: The Dangers and Consequences of America's Growing Dependency on Imported Petroleum*.

²⁸ Americký autor Paul Roberts je také autorem knihy z roku 2005, která se jmenuje *The End of Oil: on the Edge of a Perilous New World*.

²⁹ M. Klare v překladu dělí země na dvě skupiny vzhledem k energetickým surovinám. První kategorií jsou země, které disponují energetickými surovinami a vyvážejí je. Do druhé kategorie pak spadají ty země, které musí energetické suroviny dovážet.

³⁰ GARRISON, A. J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d, s. 4.

rozpracovává např. Andrew Monaghan, a to zejména v kontextu vztahů Ruska a EU. Tento autor dále přichází s tezí, že se tzv. bezpečnostní dilema nově objevuje i v souvislosti s energetickou bezpečností.

Počátek 70. let 20. století se dá zpětně hodnotit jako doba, ve které došlo k mnoha důležitým událostem, jejichž následkem došlo k ovlivnění pojetí národní bezpečnosti. Dramatické změny, jak je dva významní autoři Robert Keohane a Joseph Nye sami nazývají, je vedly k sepsání knihy *Moc a vzájemná závislost*. Zde je nutno podotknout, že tyto události byly reflektovány mnoha různými autory. Mezi tyto změny, které vyvolávaly potřebu reflektovat způsob chápání světového dění, se všeobecně řadí např. rozpad brettonwoodského systému v roce 1971, ropný šok v roce 1973, významný růst role mezinárodních organizací či úpadek USA v oblasti ekonomiky a naopak růst evropských ekonomik a Japonska. Tyto události vedly k tomu, že se do národní bezpečnosti začínají reflektovat i ekonomická témata, respektive ekonomické hrozby.

Na základě existence ekonomických hrozeb R. Keohane a J. Nye definovali v roce 1977 teorii komplexní vzájemné závislosti. Jejich ambicí bylo vypracovat alternativní paradigma k převládajícímu realistickému přístupu k mezinárodním vztahům, kterému dominovala myšlenka státocentrismu.³¹ V prvním kroku tito autoři definovali pojmy dva základní pojmy této teorie. *Závislost* je dle nich stav, kdy je subjekt výrazně ovlivněn či předurčen něco udělat kvůli působení vnější síly. *Vzájemná závislost* je pak jednoduše definovaná tak, že jak subjekt, tak vnější síla jsou na sobě vzájemně závislé.³² Vzájemná závislost nemusí být nutně symetrická, a abychom mohli vůbec mluvit o vzájemné závislosti, a

³¹ KEOHANE, O. Robert – NYE, S. Joseph: *Power and Interdependence*. Harward, HarperCollinsPublishers 1989, s. ix. Jak určuje již samotný název jejich knihy, *Moc a vzájemná závislost*, nebylo jejich cílem překonat realistický důraz na moc v mezinárodních vztazích, ale jen tento koncept moci doplnit hlediskem vzájemné závislosti, kterou dále definují jako komplexní, neboť zahrnuje všechny aspekty mezinárodních vztahů, a ne jen politiku v úzkém vymezení. BARŠA, Pavel – CÍSAŘ, Ondřej: *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha, Portál 2008, s. 190.; WAISOVÁ, Šárka a kol.: *Bezpečnost a strategie. Východiska – stav – perspektivy*. Plzeň, Vydavatelství Aleš Čeněk 2003, s. 44.

³² KEOHANE, O. R. – NYE, S. J.: c. d., s. 8.

nejenom o *propojenosti* států a aktérů, což byl v době vzniku této teorie nový jen, je třeba, aby vztah vzájemné závislosti byl finančně nákladný.³³

Andrew Monaghan popisuje vztah Ruska a EU jako vzájemnou závislost, která je pro obě země prospěšná. Tvrdí: „Státy EU potřebují ruské energetické suroviny k pokrytí energetických potřeb svých ekonomik a Rusko potřebuje EU dodávat své energetické suroviny, aby si udrželo svůj příjem, který z prodeje energetických surovin evropským zákazníkům proudí do ruského státního rozpočtu. Navíc existující produktovody zvyšují vztah vzájemné závislosti těchto dvou partnerů, neboť hlavní ruské exportní trasy vedou do zemí EU.“³⁴ Dále v rámci této teorie vzájemné závislosti poukazuje na fakt, že se v oblasti energetické bezpečnosti objevuje tzv. bezpečnostní dilema, což ukazuje na následujícím příkladu: „(...) energetická bezpečnost je často o pocitech – pokud Rusko bude jednat tak, že EU se bude o své dodávky obávat, bude se samozřejmě snažit diversifikovat své zdroje. Současně i Rusko bude muset diversifikovat svůj odbyt v zájmu své ekonomické bezpečnosti.“³⁵

Autoři R. Keohane a J. Nye neomezují vztah vzájemné závislosti jen na situace, kdy je tento vztah vzájemně prospěšný pro obě strany. Nechtěli danou teorii omezit jen na vztah vzájemné prospěšnosti a tak říkají, že „(...) vztah vzájemné závislosti vždy bude zahrnovat nějaký vklad, má svou cenu, a zároveň tato vzájemná závislost omezuje autonomní chování aktérů. Je ovšem nemožné a priori určit zda výhody

³³ Autoři R. Keohane a S. Nye rozlišení pojmu propojenost a vzájemná závislost uvádí na příkladu země, která dováží veškerou ropu, kterou potřebu pro svou ekonomiku je více závislá na tomto dovozu než země, která dováží šperky či jakékoli jiné luxusní zboží (dokonce i ve stejném objemu peněz) více závislá na nepřetržitých dodávkách ropy než nepřetržitým přístupem k luxusnímu zboží. Riziko spojené s dodávkami klíčové energetické suroviny z tohoto vztahu dělá vztah závislosti a nejenom ekonomické propojenosti mezi těmito dvěma konkrétními zeměmi. KEOHANE, O. R. – NYE, S. J.: c. d., s. 9.

³⁴ MONAGHAN, Andrew: *Russia-EU Relations: an Emerging Energy Security Dilemma*. Pro et Contra, 10, 2006, č. 2–3, <http://www.carnegieendowment.org>.

³⁵ MONAGHAN, Andrew: *Russian Oil and Energy Security*. Conflict Studies Research Centre, listopad 2005, <http://www.defac.ac.uk/>. Srovnej s: VODRÁŽKA, Prokop – SEYDLER, Jiří – ZELINKA, Mikuláš: *Závislost Evropy a Ruska je vzájemná*. (rozhovor s Petrem Ocelíkem). In: Dvorek.eu, 22. 1. 2009, <http://www.dvorek.eu/article.do?articleId=17377>.

daného vztahu budou převyšovat jeho náklady. To závislí na hodnotách daných aktérů, stejně jako na povaze daného vztahu.“³⁶

Pokud se o vzájemné závislosti hovoří, je třeba si uvědomit, že se většinou nejedná o stav vyrovnané vzájemné závislosti, ale že většinou se jedná o vztah asymetrický. A právě tato asymetrie dává jednomu aktéru zdroj moci ve vztahu k tomu druhému.³⁷ Tato asymetrie vzájemné závislosti bude zřejmá z následujících kapitol této práce, neboť právě vztah producent – dodavatel je do jisté míry právě vztahem asymetrické vzájemné závislosti.

1.3 Autoritářské režimy na území SA, Ruska a Číny

Cílem této podkapitoly je upozornit na fakt, že všechny tyto státy spadají pod některou z kategorií autoritářských režimů. Je dobré si uvědomit, že právě povaha jejich nedemokratických režimů je reflektována ve způsobu vedení jejich politiky, a to i v souvislosti s jejich zahraniční a energetickou politikou, která je pro tento text klíčová. Dalším společným rysem těchto režimů je postavení energetiky a energetických zájmů do pozice hlavního tématu v oblasti jejich zahraničních politik. Tato kapitola si tedy klade za cíl zařazení těchto států pod odpovídající typ autoritářských režimů.

Nejvýznamnější teoretik autoritářství Juan José Linz definuje *autoritářské politické režimy* následujícími charakteristikami³⁸:

- Povolují vyjadřování omezeného, nikoli však odpovědného pluralismu

³⁶ KEOHANE, O. R. – NYE, S. J.: c. d., s. 9.

³⁷ Tamtéž, s. 10–11.

³⁸ LINZ, Juan, J.: *An Authoritarian Regime: Spain*. In: ALLARDT, E. – LITTUNEN, Y (Edd.): *Cleavages and Party Systems*. Helsinki, Academic Bookstore 1964, s. 291–341. In: ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Praha, Portál 2000, s. 239. Autoritářství je tedy na rozdíl od demokracie založeno na omezeném pluralismu, od totalitárního režimu se zase odlišuje menší mírou kontroly a nedokáže vytvořit jedinou masovou politickou stranu, která by byla na politické straně jednoznačně vůdčí silou. Autoritářství je dále vymezeno tím, že ponechává prostor pro nejrůznější subkultury, jako jsou např. církve. ŘÍCHOVÁ, B.: c. d., s. 239.

- Postrádají vypracovanou a vůdčí teorii
- Nepraktikují intenzivní nebo extenzivní politickou mobilizaci
- Moc, vykonávaná vůdcem, případně úzkou skupinou osob, má nepříliš jasně, ovšem zjistitelně definované hranice

J. Sartori označil za autoritářské ty režimy, u nichž je jasně definovaná autorita, tzn. vedení, které neuznává svobodu. Jedná se tedy o politické režimy, které zneužívají autoritu a ponechávají minimální prostor svobodě.³⁹ Autoři M. Bankowicz a J. W. Tkaczyński definují autoritářský režim velmi jednoduše, a to tak, že se zabývá jen sám sebou a svou politickou mocí. Politika je pro omezenou skupinu lidí, čili vládců, a vše ostatní je relativně svobodné či přesněji řečeno tolerované daným vládcem nebo omezenou skupinou.⁴⁰

J. J. Linz kromě totalitarismu a autoritářství také používá pojem *sultanismus*⁴¹. V těchto režimech ekonomický ani společenský pluralismus nezmizel, ale je velmi potlačován. Moc tzv. sultána není omezena ani z hlediska funkčnosti, ani prostoru. Z hlediska vůdcovství se jedná o silně personifikované a dynastické tendence. Sultanismus není založen na ideologii, ani mentalitě, ale na despoticím personalismu. V takových režimech neexistuje vláda zákona či oddělení státního a soukromého sektoru života.⁴²

Jaroslav Šimov mluví o autoritářských režimech, které vznikly v Rusku a v jiných zemích bývalého SSSR již během 90. let, jako o novém historickém jevu, tzv. *postsovětském autoritářství*. Tyto autoritářské

³⁹ Tamtéž, s. 238

⁴⁰ BANKOWICZ, M. – TKACZYŃSKI, J., W. In: KUBÁT, Michal: *Autoritativní a totalitní politické systémy*. In: CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal: *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň, nakladatelství Aleš Čeněk 2007, s. 336.

⁴¹ Více viz: LINZ, Juan J. – CHEHABI, Houchang: *Sultanistic Regimes*. Baltimore, John Hopkins University 1998.

⁴² LINZ, J. J. In: BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal: *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha, Dokořán 2004, s. 65. Srovnej s „Charakteristickým rysem personální diktatury je skutečnost, že zdrojem autority je jednotlivec v nejvyšší funkci a moc je dána tím, jaký k němu mají další představitelé přístup, jak jsou mu osobně blízcí, v jaké míře na něm závisí nebo jaké podpory se jim od něho dostává.“ HUNTINGTON, Samuel: *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno, CDK 2008, s. 112.

režimy se v tomto desetiletí stabilizovaly a staly se v této oblasti rozhodujícím faktorem společenského a politického života. Postsovětské autoritářství nenabylo stejných podob ve všech zemích SA či Rusku. Existují ovšem jisté rysy, které jsou těmto režimům na území bývalého SSSR společné. K těmto rysům řadí J. Šimov zejména „centralizaci moci, omezení občanských svobod, potlačování aktivity opozice, velký podíl státu na řízení ekonomických procesů, zkorumpovanost různých složek státní správy a podřízenost právního řádu politickým zájmům vládnoucí garnitury.“⁴³

V doslovu knihy *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století* od Samuela Huntingtona Stanislav Balík v souvislosti s režimy středoasijských republik píše: „Pět postsovětských středoasijských zemí – Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán – pak lze z hlediska tranzice charakterizovat jednoduše: fakticky se o ni ani nepokusily a jednu formu nedemokracie plynule nahradila na počátku devadesátých let jiná, mnohdy v totožném personálním obsazení.“⁴⁴

S. Huntington v této své poslední knize vymezuje třetí vlnu demokratizace obdobím let 1974–1990. V textu tvrdí, že „režimy, které se demokratizovaly v rámci třetí vlny, se všeobecně dají rozdělit do tří skupin: systémy jedné strany, vojenské režimy a personální diktatury.“⁴⁵ Poslední typ autoritářského režimu, tedy personální diktatura souvisí i s typem režimů středoasijských republik.⁴⁶

⁴³ ŠIMOVI, Jaroslav: *Autoritářské režimy v bývalém SSSR: klasifikace, příčiny vzniku, perspektivy*. Mezinárodní politika, č. 4, s. 37. Detailněji viz: SAKWA, Richard: *Postcommunism. Concepts in the Social Sciences*. Buckingham – Philadelphia, Open University Press 1999, s. 37–67. R. Sakwa uvádí, že státy SA nenastoupily cestu vývoje tzv. post-komunismu, ale vrátily se k době před komunismem. V textu mluví o tzv. post-komunistickém syndromu v souvislosti, že zdaleka ne všechny bývalé komunistické státy nastoupily cestu demokracie.

⁴⁴ HUNTINGTON, S.: c. d., s. 335.

⁴⁵ Tamtéž, s. 112.

⁴⁶ Tamtéž. Srovnej s pojmem despotie, jak ho definuje J. Šimov. Ten píše, že o despotii se jedná v rámci středoasijských republik v případě Uzbekistánu a Turkmenistánu pod vedením Saparmurata Nijazova. Moc hlavy státu je v obou republikách naprosto neomezená, je prosazován kult jejich osobností. Občanské svobody v těchto despotiích neexistují, možnosti podnikání a jakýchkoli jiných nezávislých aktivit jsou značně omezené. Opozice je v obou zemích oficiálně nebo fakticky zakázána, jakýkoli pokus o politickou změnu je tvrdě trestán. Ve sdělovacích prostředcích panuje tvrdá cenzura. Šimov dále uvádí, že se tyto režimy se podobají těm nejhorším na světě, zejména severokorejskému či některým africkým režimům. Opozice je v obou zemích oficiálně

Rusko spadá do kategorie *řízené demokracie*. Tento typ demokracie se používá pro označení ruského politického systému, jenž se zrodil po roce 2000 za vlády Vladimíra Putina. Pojem řízená demokracie poprvé použil kremelský ideolog Vladislav Surkov, a přestože tento termín není zcela jasně stanoven, V. Surkov uvádí jako základní rys tohoto pojmu „znovu prosazení státní role v ekonomice s cílem osvobodit Rusko od ekonomické závislosti na Západu. (...) Rusko tedy staví své národní zájmy nad všechny ostatní problematiky.“⁴⁷ Další definice pojmu řízené demokracie zní „země je z formálního hlediska demokratická, existují tam veškeré ústavní a politické instituce a procedury charakteristické pro demokratické státy. Avšak povahu institucí a výsledky procedur ovlivňuje především vládnoucí elita, nikoliv občané. (...) Demokratické prvky jsou v rámci řízené demokracie určeny k tomu, aby poskytovaly zdání legitimacy vládě omezené skupiny byrokratů a s nimi úzce spojených velkopodnikatelů (oligarchů).“⁴⁸ Stejně tak autorka Lilia Shevtsova uvádí, že V. Putin po jeho nástupu do úřadu prezidenta přišel s pojetím moci, který popírá dřívější režim Borise Jelcina. V. Putin tak v době jeho prezidentství zastával politiku tzv. řízené demokracie, která spadá stejně jako režimy středoasijských zemí pod autoritářský systém vlády.⁴⁹

Poslední zemí, která zbývá zařadit pod některý z typů autoritářských režimů, je Čína. Pro její zařazení autorka použila jednu z nejnovějších klasifikací současných politických režimů, kterou je možné nalézt v monografii s názvem *Contemporary government and politics. Democracy and Authoritarianism*, jejímiž autory jsou manželé Jacksonovi. Tito řadí Čínu pod kategorii komunistických režimů, a to na základě toho,

nebo fakticky zakázána, jakýkoli pokus o politickou změnu je tvrdě trestán. Za těchto podmínek nabývají osobní rysy všemohoucích prezidentů obzvlášť velký politický význam. ŠIMOV, J.: c. d., s. 38.

⁴⁷ MANKOFF, Jeffrey: *Russian Foreign Policy. The Return of Great Power Politics*. Plymouth, Rowman & Littlefield Publishers 2009, s. 77. Detailněji tamtéž, s. 76–82.

⁴⁸ ŠIMOV, J.: c. d., s. 37.

⁴⁹ SHEVTSOVA, Lilia: *From Yeltsin to Putin. The evolution of Presidential Power*. In: BROWN, Archie – SHEVTSOVA, Lilia (Eds): *Gorbachev, Yeltsin and Putin. Political Leadership in Russia's Transition*. Washington, Carnegie Endowment for International Peace 2001, s. 94–101. Více o povaze ruského politického systému viz: SHEVTSOVA, Lilia: *Putin's Russia*. Washington, Carnegie Endowment for International Peace 2003.

jak je v Číně realizována politická moc.⁵⁰ V monografii *Moderní Čína* se lze dočíst: „(...) Čína si západní koncepci komunismu přetvořila po svém; a přestože je dnes zvykem tvrdit, že země už není komunistickou (ve smyslu jak byl tento termín vnímán v době studené války), v základech zdejšího politického uspořádání a správy je možné stále rozeznat, abychom užili čínského výrazu ‚socialismu s čínskými rysy‘.“⁵¹ V krátkosti lze tedy tvrdit, že „aktuální rozhodovací pravomoci v Číně spočívají v rukou státních výkonných orgánů a KS (Komunistické strany, pozn. autorky) Číny.“⁵²

1.4 Teorie tzv. Velké hry

Koncept tzv. Velké hry je třeba v souvislosti s touto prací uvést z důvodu, že se jedná o dnes už obecně používaný model pro znázornění mocenského soupeření v oblasti SA. Na toto soupeření mezi Velkou Británií a Ruskem se odvolávají současní autoři píšící o přítomnosti Ruska, Číny, USA a jiných mocností v regionu SA. Pro toto soupeření mezi těmito aktéry používají označení tzv. Nová velká hra.⁵³

Tzv. Velká hra, která se odehrála v druhé polovině 19. století, měla dva hlavní aktéry. Prvním z nich byla Velká Británie. Ta se jako „námořní velmoc“ snažila proniknout z Indie na severozápad přes Afghánistán a Írán k Turecku a k Černému moři, na východ pak směrem k Číně, Barmě a Tibetu, a hlavně pak na západ – k Perskému zálivu a na dnešní území Saúdské Arábie. Narazila přitom na odpor druhého aktéra, a to Ruska, které představovalo naopak „kontinentální velmoc“. Rusko usilovalo o postup na jih směrem k Indii a k Číně. Jedním z průsečíků této hry se stala

⁵⁰ Detailněji viz: JACKSON, J. – JACKSON, D.: *Contemporary government and politics. Democracy and Authoritarianism*. Prentice, Hall Canada Inc. 1993.

⁵¹ Britannika: *Moderní Čína. Komplexní průvodce novým světovým ekonomickým gigantem*. Brno, Jota 2009, s. 10.

⁵² Tamtéž, s. 121.

⁵³ Více o tzv. Nové Velké hře: MANDELBAUM, Michael: *The Great Game Then and Now*. CFR, 12. 3. 1998, <http://www.cfr.org/publication/>. *Central Asia: Russia and United States Intensify Energy Competition*, September 4, 2008, <http://www.eurasianet.org/>. MOSTÝN, Alexandra. 2009. *Nový Great Game o střední Asii*. HN.IHNED.CZ, 21. 5. 2009, <http://exporter.ihnec.cz/>.

oblast SA a dnešního Afghánistánu. Od 60. let 19. stol. prudce rostl vzájemný obchod mezi Ruskem a státy SA, a Rusko se tedy obávalo o ohrožení jeho pozic Velkou Británií. Rusko fakticky ovládlo oblast SA v období let 1860–1880, čímž tzv. Velká hra skončila. K vymezení sfér vlivu obou mocností však došlo až v roce 1895 podepsáním protokolu v Londýně. Tím se vyřešila tzv. Afghánská krize, která byla vyvolána ruským postupem až k afghánským hranicím, které byly považovány za britskou sféru vlivu.⁵⁴

Geostrategický význam oblasti zdůrazňoval ostatně již počátkem 20. století britský geopolitik Sir Halford J. Mackinder (1861–1947), jehož teorie *heartlandu* odstartovala debaty související s geopolitikou. Konkrétně tato teorie vznikla v roce 1904, a byla uveřejněna v článku *The Geographical Pivot of History*. Toto prvotní pojetí modelového ztvárnění světa bylo velmi širokou reflexí světových dějin a pod pojem *pivotní oblast* patřila celá Sibiř a velká část SA. Hlavní jeho myšlenkou bylo zabránit Německu spojení s Ruskem a jejich následnému ovládnutí tohoto regionu, které by vedlo k úpadku Velké Británie.⁵⁵

Po první světové válce v roce 1919 přepracovává H. J. Mackinder v práci s názvem *Democratic Ideals and Reality* svou teorii a přejmenovává pivotní oblast, čili SA na heartland, který zahrnoval větší území než původní pojem. Nyní heartland zasahuje až k Černému moři a Baltu a horním tokům velkých indických a čínských řek (schéma č. 1).⁵⁶ H. J. Mackinder navíc přidává velmi podstatnou charakteristiku oblasti spadající pod heartland, a to obrovský ekonomický potenciál pramenící ze

⁵⁴ EICHLER, Jan: *Velká hra, tentokrát s novými aktéry a sázkami*. Mezinárodní politika, 1, 2002, s. 29. CLUBB, O. Edmund: *China & Russia. The Great Game*. London, Columbia University Press 1971, s. 91–103. Detailněji GOMBÁR, Eduard: *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha, Karolinum 1999, s. 355–364.

⁵⁵ TAYLOR, J. Peter – FLINT, Colin: *Political Geography. Word-Economy, Nation-State and Locality*. Singapore, Pretince Hall 2000, s. 53–54. Srovnej s: „Z geografického hlediska Mackinder rozdělil svět na tři regiony. První, která je nejdůležitější v před a postkolumbovských érách, označuje jako Pivotní oblast. Tu tvoří centrální Asie bez přístupu k nezamrzajícím přístavům. Druhou oblast označuje Mackinder termínem Vnitřní okruh (půlměsíc), který zabírá zbytek Euroasie (bez Británie a Japonska). Poslední oblast je pak Vnější okruh, tvořený zbytkem světa. ROMANCOV, Michael: *Politická geografie a geopolitika*. In: CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal (Eds): *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň, nakladatelství Aleš Čeněk 2007, s. 439.

⁵⁶ TAYLOR, J. P. – FLINT, C.: c. d., s. 53–54.

zásob nerostných surovin a potravin.⁵⁷ Ovšem strach z toho, že by Německo ovládlo heartland stále v jeho teorii zůstává. Znamý Mackinderův výrok definující heartland zní: „Kdo ovládá východní Evropu, ten vládne heartlandu. Kdo ovládá heartland, ten vládne světovému ostrovu (tzn. Euroasii spolu s Afrikou). Kdo vládne světovému ostrovu, ten vládne celému světu.“⁵⁸ Převážně kvůli zásobám energetických surovin zůstává tato oblast klíčová pro nejdůležitější aktéry na mezinárodním poli, a oblast tedy neztratila na své důležitosti z geopolitického hlediska.

Zbigniew Brzezinski⁵⁹ definuje oblast Euroasie jako na oblast „(...) na zeměkouli největší a v geopolitickém smyslu zcela ústřední světadíl. Mocnost, která ovládne Eurasii, bude kontrolovat dvě ze tří nejvyspělejších a ekonomicky nejproduktivnějších oblastí světa. (...) V Eurasii také nalezneme většinu politicky asertivních a dynamických států světa. (...) Také dva nejlidnatější státy, činící si nároky na hegemonii v této oblasti, stejně jako na celosvětový vliv jsou euroasijské. V Euroasii leží všechny státy, které mohou ekonomicky, politicky nebo v obou aspektech potenciálně ohrozit prvenství Spojených států. (...) Proto zůstává tento světadíl šachovnicí, na níž pokračuje zápas o světové prvenství.“⁶⁰ I tato definice Euroasie, již je SA, Rusko i Čína součástí, vypovídá o strategické důležitosti regionu, kterým se autorka v následujících kapitolách zabývá.

⁵⁷ ROMANCOV, M.: c. d., s. 439.

⁵⁸ TAYLOR, J. P. – FLINT, C.: c. d., s. 53–54. BRZEZINSKI, Zbigniew: *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Praha, Mladá Fronta 1999, s. 45. Důraz na východní Evropu jako strategické cesty k heartlandu byla definována jako nutná zóna nárazníkových států oddělujících Německo od Ruska. K tomuto tématu detailněji např.: ROMANCOV, M.: c. d., s. 438–41.

⁵⁹ Zbigniew Brzezinski, nynější poradce Baracka Obamy a dřívější bezpečnostní expert Jimmyho Cartera.

⁶⁰ BRZEZINSKI, Z.: c. d., 38. Z. Brzezinski, upozorňuje v současnosti na to, že bohatství zdrojů středoasijského regionu je prostorem globálního střetu velmocí. Srovnej s: MOSTÝN, A.: c. d.

1.5 Koncept tzv. malých států disponujících zásobami energetických surovin

Pro pochopení zahraniční politiky středoasijských států je třeba si uvědomit, že v případě, že by tyto státy nedisponovaly zásobami tolik strategicky důležitých energetických surovin, byly by státy SA mnohem méně důležitým regionem na mapě světa. Důležitost energetických surovin pro region SA si v rámci přepracované teorie heartlandu uvědomoval po první světové válce i H. J. Mackinder, který v té době přidává velmi podstatnou charakteristiku této oblasti, a to obrovský ekonomický potenciál pramenící ze zásob nerostných surovin.⁶¹ Důvodů k tomuto tvrzení je hned několik. Z geopolitického hlediska je možno upozornit na naprostou izolaci těchto států a uzavření těchto států na pevnině. I přes velké území, kterými středoasijské státy disponují, jsou jejich problémem rozlehlé pouště či pohoří, které pokrývají velkou část jejich území. Například z území Turkmenistánu o celkové rozloze 488,1 tisíc km² pokrývá poušť 390 tisíc km² (což odpovídá 80 % jeho území).⁶²

Autoři J. A. Garrison a A. Abdurahmonov v textu *Energy Security in Asia: Explaining the Strategic Role Energy Plays in the Relationships among China, Russia, and Central Asian States* poukazují na fakt, že „(...) dokonce tzv. malé státy⁶³ ve srovnání s územím jejich velkých sousedů jakými jsou Rusko či Čína, na jejichž území se nacházejí velké zásoby ropy či plynu, se z pozice tzv. malých států, které by za normálních okolností kvůli svému rozměru nemohly ovlivňovat stav mezinárodních vztahů, dostávají do pozice států, které světové dění naopak výrazně ovlivňují.“⁶⁴ Tyto naleziště energetických surovin jim dávají strategické výhody, které pak následně mohou uplatnit ve své zahraniční politice. Tyto státy tak nejenom ze svého energetického bohatství finančně profitují, ale

⁶¹ Více viz dřívější podkapitola Teorie tzv. Velké hry.

⁶² *Turkmenistán. Souhrnná teritoriální informace.* BusinessInfo.cz, 10. října 2009, www.businessinfo.cz/.

⁶³ Zde se nejedná o klasickou definici malého státu, tak jak je definován politickou geografii. Dle této definice se malý stát rozkládá na území dosahující od 25 tisíc až 150 tisíc km². ROMANCOV, M.: c. d., s. 426.

⁶⁴ GARRISON, A. J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d., s. 2–3.

disponují také schopností působit na regionální, a dokonce i na mezinárodní polickou scénu.⁶⁵ Stejné charakteristiky, čili že tzv. malé státy s nalezišti energetických surovin mají mnohem větší možnosti ovlivňovat mezinárodní situaci, si všímá i Laura Neack⁶⁶. Tato autorka dále píše, že tyto malé státy disponující zásobami značného množství energetických surovin mají více možností vést nezávislou zahraniční politiku, což by za jiných okolností pro státy jejich velikosti nebylo možné.⁶⁷

Tento koncept o nezávislosti malých států s velkým množstvím energetických surovin se dá velmi dobře aplikovat na středoasijské státy. A na základě tohoto konceptu se dá sledovat vývoj zahraniční politiky těchto států, neboť ta se odvozuje zejména od směru jejich energetické politiky. Na základě kontinuity či změn v zahraniční politice se tedy dá sledovat míra jejich nezávislosti, která se v jejich případě měří schopnostmi využít potenciál energetických surovin v jejich prospěch.

Obecnější teorie zabývající se pozitivu a negativu energetických surovin, mezi kterou je možné zařadit např. teorii tzv. ropného prokletí⁶⁸, která by jistě mohla být použita v kontextu středoasijských republik, se však bohužel pro zaměření této práce autorce nezdála být relevantní, neboť tento text nemá za cíl zkoumat rysy a faktory vedoucí k autoritářským režimům středoasijských republik. Autorka je však přesvědčena, že existence této možné korelace mezi těmito dvěma proměnnými je natolik zajímavá, že je zde tato teorie alespoň zmíněna.

V této teoretické kapitole byly nastíněny důležité teorie a koncepty relevantní pro následující analytické kapitoly.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Laura Neack, Ph.D. působí na Miami Univerzity a zabývá se zahraniční politikou USA. Napsala již řadu knih, nejnověji: NEACK, Laura: *The New Foreign Policy: Power Seeking in a Globalized Era*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers 2008.

⁶⁷ GARRISON, A. J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d, s. 7.

⁶⁸ Více viz: GELB, Alan, H.: *Oil Windfalls: Blessing or Curse?* New York, Oxford University Press 1988.; DUNNING, Thad: *Crude Democracy: Natural Resource Wealth and Political Regimes*. Cambridge, Cambridge University Press 2009.

O negativěch, které s sebou naleziště nerostných surovin nesou pro dané země např. viz: GANGA, Paula-Daniela: *The Other Face of Janus - The Disadvantages of Natural Resources*. Centro Argentino de Estudios Internacionales, Programa Recursos Naturales y Desarrollo, www.caei.com.ar.

2. SITUACE RUSKA A ČÍNY V OBLASTI PLYNU A JEJICH VZÁJEMNÉ ENERGETICKÉ VZTAHY V OBDOBÍ LET 2001–2009

Pro pochopení důležitosti regionu SA pro energetické bezpečnostní zájmy Ruska a Číny je třeba analyzovat jejich domácí produkci a spotřebu plynu. Tato analýza odhalí motivaci Ruska a Číny účastnit se na probíhající tzv. Nové velké hře o středoasijské suroviny. V této kapitole bude ve stručnosti také zhodnocen vývoj vztahů Ruska a Číny v obecnější rovině, a to zejména v souvislosti s událostmi odehrávajícími se po roce 2001. Následně bude rozebrána i konkrétní problematika týkající se výstavby plynovodu Altaj, který by zvýšil energetickou bezpečnost obou zemí, neboť ty by tak mohly diverzifikovat své trasy plynovodů. V případě Číny by tento suchozemský plynovod dále eliminoval i rizika spojená s přepravou plynu po moři. Konkrétně tato kapitola hledá odpověď na výzkumnou otázku: Jak se dá zhodnotit vývoj energetických vztahů Ruska a Číny v období let 2001–2009?

2.1 Situace ruské produkce plynu v období po roce 2001

Rusko je významným hráčem na světovém trhu s energiemi, neboť se na jeho území nacházejí největší zásoby plynu na světě, které dosahují objemu 43,30 biliónů kubických metrů (bil. m³) (mapa č. 3)⁶⁹. Rusko je také největším světovým producentem plynu⁷⁰ a největším světovým vývozcem této suroviny (schéma č. 4). Schopnost Ruska udržet a rozšířit své kapacity pro těžbu a export plynu se ovšem potýká s problémy. A to zejména kvůli stárnutí produkujících ložisek plynu, téměř monopolní nadvládě státní společnosti Gazprom nad daným sektorem energetiky,

⁶⁹ Ruské zásoby plynu tvoří 23,4% podíl na celkových světových zásobách plynu. *BP Statistical Review of World Energy*. London, Beacon Press 2009, www.bp.com/statisticalreview, s. 22

⁷⁰ Ruský plyn produkují tři hlavní producenti: 1. vlastní produkce Gazpromu, 2. tzv. nezávislí producenti a 3. dovoz plynu ze zemí SA.

politizací energetického sektoru a nedostatečnými investicemi do zlepšování a rozšiřování těžby ruského plynu a potrubního systému.⁷¹

Z výše uvedeného vyplývá, že množství rezerv ruského plynu není problém. Nicméně, nejméně od roku 2006 se jak západní tak i ruští komentátoři zabývali myšlenkou, že Gazprom neinvestuje dostatečné množství kapitálu do rozvoje budoucích produkčních oblastí. Zpochybňovali tak schopnost Ruska dostát všem svým budoucím závazkům, obzvláště dodržení dlouhodobých smluv, které mají uzavřeny s evropskými odběrateli.

K. Smirnov říká, že zde byla jednoduchá politika založená na předpokladu, že i v případě, že ruská produkce poklesne, neznamená to pro Rusko žádný problém, neboť to se může spolehnout na vždy levný plyn z regionu SA, především pak Turkmenistánu.⁷² Dále ale upozorňuje, že ze střednědobého hlediska tento přístup skrývá určitá rizika a bylo by tedy mnohem lepší, aby se Rusko zaměřilo na své vlastní projekty a to i přesto, že ty se z krátkodobé perspektivy mohou zdát finančně nákladnější.⁷³

Současná ruská produkce plynu je založena na těžbě ze tří super obřích nalezišť. Produkce z těchto nalezišť ale od roku 2000 neustále klesá, proto je třeba tento systém produkce přetransformovat na nový systém.⁷⁴ Tomu bude nadále dominovat produkce z nových regionů, především z poloostrova Jamalu, a to jak na pevnině, tak i mimo ni. V této

⁷¹ Více viz: MANKOFF, Jeffrey: *Eurasian Energy Security*. United States of America, Council on Foreign Relations 2009, s. 8.; IAE: *Natural Gas Market Review. Optimising Investment and Ensuring Security in a High-Priced Environment*. Paris, IEA/OECD 2008, <http://www.iea.org/textbase>, s. 155.; BP Statistical Review of World Energy, s. 22; GELB, Bernard: *Russian Oil and Gas Challenges*. Washington DC, Congressional Research Service 2007, <http://digital.library.unt.edu/govdocs>, s. 3.

⁷² M. B. Olcott v této souvislosti píše: „(...) Putin viděl přírodní suroviny jako nástroj vedoucí k ekonomické obnově Ruska, stejně jako k obnovení jeho mezinárodní pozice. Plyn ze Střední Asie poskytl Moskvě potřebný ‚polštář‘ pro případ potřeby, tak aby si Rusko udrželo své mimoruské trhy (...)“ OLCOTT, M., B. *Russia, Central Asia, and the Caspian: How Important is the Energy and Security Trade-Off?*, s. 14. Srovnej s: BLANK, Sephen: *Russia and Central Asia Gas: Recent Trends and Their Implications*. Central Asia-Caucasus Institute Analyst, 19. března 2008, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4817>

⁷³ FEDYNSKY, Peter: *Russia and Turkmenistan Vying for Central Asian Gas*, VOA, 22. prosince 2009, <http://www1.voanews.com/english/news/asia>.

⁷⁴ STERN, Jonathan: *Future Gas Production in Russia: is the concern about lack of investment justified?* Oxford, Oxford Institute for Energy Studies 2009, <http://www.oxfordenergy.org/gasresearch.php>, s. 2

oblasti severní Sibiře se totiž nachází největší ruské zásoby zemního plynu. Rozvoj této oblasti má tak zásadní význam pro zajištění budoucí ruské produkce plynu.⁷⁵

Predikce do roku 2015 uvádějí, že méně než 60 % produkce společnosti Gazprom bude založeno na stávajícím složení produkce plynu. Zbývajících 40 % produkce se rozdělí mezi ložiska ve stávajícím produkujícím regionu Nadym-Pur-Taz a Jamalu, především z ložiska Bovaněnkovo (schéma č. 5).⁷⁶

2.1.1 Dopad ekonomické krize na produkci plynu v Rusku

Energetický analytik a ředitel výzkumu v oblasti plynu na Oxfordském institutu pro energetická studia, Jonathan Stern píše, že vypuknutí ekonomické krize na podzim roku 2008 zcela změnilo, minimálně ve střednědobém výhledu, perspektivy ohledně budoucí ruské produkce plynu a schopnosti Gazpromu dodávat sjednané množství svým klientům jak v Evropě, tak i mimo ni.⁷⁷ Celková poptávka po ruském plynu totiž klesla a pro rok 2009 se předpokládá, že došlo k celkovému snížení poptávky o 60–80 mld. m³ ve srovnání s předešlým rokem. Ekonomická krize tedy způsobila problémy s dodávkami ruského plynu, ale zcela opačné, než kterých se dříve analytici obávali.⁷⁸

Podle P. Noëla, výzkumného pracovníka na univerzitě v Cambridgi a významného člena Evropské rady týkající se zahraničních vztahů, může

⁷⁵ NOËL, Pierre: *A Market Between Us: Reducing the Political Cost of Europe's Dependence on Russian Gas*, s. 6–7.

⁷⁶ IAE: c. d., s. 157; EBEL, Robert, E.: *The Geopolitics of Russian Energy. Looking Back, Looking Forward*. Washington DC, Center for Strategic and International Studies 2009, www.csis.org/publication/geopolitics-russian-energy, s. 35–37.

⁷⁷ STERN, J.: c. d., s. 2; PIRANI, Simon: *The Impact of the Economic Crisis on Russian and CIS Gas Markets*. Oxford, Oxford Institute for Energy Studies 2009, <http://www.oxfordenergy.org/gasresearch.php>, s. 31.

⁷⁸ STERN, J.: c. d., s. 5. Jeffrey Mankoff k tomu píše: „(...) Samozřejmě, že pokud recese, která začala na podzim 2008, bude svým rozsahem jak dlouhodobá, tak i hluboká, dosavadní projekce stále rostoucí poptávky se budou muset přehodnotit, což by znamenalo snížení bezprostředního tlaku na dodávky (ruského, pozn. autorky) plynu, a také by to snížilo snahu Gazpromu investovat do nové těžby a produkce.“ MANKOFF, J.: *Eurasian Energy Security*, s. 11.

mít současná finanční krize dva protichůdné důsledky: na jedné straně spotřeba ruského plynu na domácím trhu bude klesat stejně jako export plynu do EU. Země EU budou totiž odebírat plyn jen na základě minimálních smluvních dohod a krátkodobé smlouvy nebudou obnoveny. Na druhé straně by se ale Gazprom mohl dostat do situace, kdy by shledal obtížné financovat průzkum a produkci v nových oblastech, a mohl by snížit výdaje na financování strategických projektů, čímž by došlo k dalšímu zpoždění těžby plynu v oblasti Jamalu.⁷⁹

Obě tyto Noëlovy predikce již můžeme v dnešní době pozorovat. V reakci na pokles poptávky po ruském plynu na všech cílových trzích kvůli globální finanční a ekonomické krizi, Gazprom upravil svůj investiční rozpočet jak na rok 2009 tak i 2010. Upravený investiční program z roku 2009 stanovil prodloužení lhůt pro uvedení do provozu řadě těžebních zařízení. Zejména dojde k ročnímu zpoždění produkce na Bovaněnkovu ložisku, které se mělo stát prvním produkujícím ložiskem na poloostrovu Jamal. Z tohoto investičního programu tedy vyplývá, že zprovoznění tohoto naleziště se plánuje až na třetí čtvrtletí roku 2012 místo třetího čtvrtletí roku 2011. Celková výše investic dosáhne max. 761,53 miliardy rublů, což je o 158,91 miliardy rublů méně v porovnání s investičním programem, který byl schválen v prosinci 2008.⁸⁰ To by znovu mohlo obnovit pochybnosti o věnování dostatečné pozornosti budoucí ruské produkci plynu ze strany Gazpromu.

Pro rok 2010 Gazprom plánuje navýšení investic do celkové výše 802,4 miliardy rublů. Investiční program pro rok 2010 byl vytvořen v souladu s lhůtami stanovenými pro uskutečnění investičních projektů s největší prioritou, které jsou zásadní jak pro rozvoj Gazpromu, tak i Ruské federace. Největší priorita byla dána první fázi rozvoje dvou ložisek

⁷⁹ NOËL, P.: c. d., s. 9. Srovnej s: KOYAMA, Ken: *Energy Geo-politics of Russia and Global Energy Security*. Institute of Energy Economy Japan, červenec 2009, www.bakerinstitute.org/, s. 2.

⁸⁰ *Board of Directors approves adjusted versions of 2009 Investment Program and Budget*. Gazprom.ru, 30. září 2009, [www.eng.gazprom.ru.](http://www.eng.gazprom.ru/); PIRANI, S.: c. d., s. 32.

plynu– Bovaněnkovo a Štokmanovského. V oblasti přepravy plynu je jako klíčový označen projekt výstavby plynovodu Bovaněnkovo-Ukhta.⁸¹

Stern ale píše, že vždy když chceme hodnotit schopnost Gazpromu produkovat a dodávat plyn do EU, musíme uvažovat v následujícím schématu složeném ze dvou základních částí⁸²:

- Ruský plyn produkují tři hlavní producenti: vlastní produkce Gazpromu, tzv. nezávislí producenti a dovoz plynu ze zemí SA
- Ruský plyn je spotřebováván v rámci třech hlavních trhů: domácí ruská spotřeba, export plynu do SNS a export do EU

Podle J. Sterna je neoprávněné obviňovat Gazprom z nedostatečných investic do rozvoje nových ložisek bez podrobné analýzy všech výše uvedených prvků ve složité a vzájemně propojené realitě produkce ruského plynu. J. Stern tak dochází k myšlence, že pokud se má obnovit velikost poptávky po ruském plynu v objemu před vypuknutím ekonomické krize v roce 2008, nebude to dříve než v roce 2012⁸³. Ty, kteří se obávají schopnosti Ruska dodávat dostatečné množství plynu po tomto datu do EU a SNS, upozorňuje na to, že je třeba analyzovat jednotlivé výše uvedené prvky v systému produkce a spotřeby ruského plynu. Je velmi těžké predikovat velikost poptávky po plynu na domácím trhu v Rusku a SNS, stejně jako budoucí poptávka v EU je velmi těžko předvídatelná.⁸⁴

Simon Pirani v této souvislosti upozorňuje na fakt, že snižování investic do oblasti produkce v situaci, kdy jsou projekce poptávky po plynu klesající jak ve střednědobém, tak i dlouhodobém výhledu, je fenoménem, který se netýká jen Gazpromu.⁸⁵ Sephen Blank k tomu

⁸¹ *Gazprom in Questions and Answers*. Gazprom.ru, 2009, <http://eng.gazpromquestions.ru>. Srovnej s: SOCOR, Vladimir: *Gazprom Gives Half-nod to Poor Outlook*. The Jamestown Foundation, 5. února 2010, www.atimes.com/.

⁸² STERN, J.: c. d., s. 3.

⁸³ Anouk Honore, analytička Oxfordského institutu energetických studií, která zkoumala nejistoty v budoucí evropské poptávce po ruském plynu, nepředpokládá obnovení velikosti poptávky dříve než v roce 2015.

⁸⁴ STERN, J.: c. d., s. 14.

⁸⁵ PIRANI, S.: c. d., s. 33.

dodává, že Rusko nebude samo schopné dostát svým závazkům, a bude tedy více záviset na produkci plynu v oblasti SA. Problém, který z této prognózy pro Rusko vyplývá, je, jak se tyto středoasijské země, nabývající stále rostoucího sebevědomí v zahraniční a energetické politice zachovají.⁸⁶

2.2 Současná situace čínské produkce a spotřeby plynu

Podle IEA, dosahují zásoby plynu v Číně přibližně 5 bil. m³. Tři hlavní naleziště plynu situované ve vnitrozemí, v západní a centrální části Číny, obsahují více než polovinu celkových čínských prokázaných rezerv plynu. Pokud jde o těžbu v moři, hlavní naleziště plynu se nachází v Jihočínském moři, ve Východočínském moři a v zátoce Bohai (mapa č. 6).⁸⁷

Produkce plynu v Číně v období let 2000–2007 rostla průměrně o 15 % za rok. Celková domácí produkce plynu dosáhla v roce 2007 velikosti 69,2 mld. m³ (mapa č. 7). Ve srovnání s rokem 2006 tedy vzrostla o 18,3 %⁸⁸. Ačkoli Čína každoročně navyšuje svou produkci plynu, její závislost na dovozech této suroviny bude stále růst díky ještě rychleji rostoucí domácí poptávce po plynu. Tento růst je zapříčiněn zejména plynifikací měst a rostoucím využíváním plynu v čínském průmyslovém sektoru. Vláda navíc velmi podporuje využívání plynu skrze nejrůznější nařízení a regulace, a především investicemi do plynovodů.⁸⁹

Čínská vláda si totiž stanovila závazek, že do roku 2020 nahradí část ropy a uhlí čistějším zdrojem energie, tedy plynem tak, aby podíl

⁸⁶ BLANK, Stephen: *Russia and Central Asia Gas: Recent Trends and Their Implications*. Central Asia-Caucasus Institute Analyst, 19. března 2008, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4817>.

⁸⁷ FÜRST, Rudolf: *Čína ve XX. Století. Díl 3. Období 1989–2005*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2006, s. 18.; National Bureau of Statistics of China: *China Statistical Year Book 2008*. Peking, China Statistics Press 2009, <http://www.stats.gov.cn>.

⁸⁸ HIGASHI, Nobuyuki: *Natural Gas in China. Market Evolution and Strategy*. Paris, IEA/OECD 2009, <http://www.iea.org/Papers>, s. 16.

⁸⁹ Tamtéž, s. 16.

plynu na celkové čínské spotřebě primární energie dosáhl 10 %.⁹⁰ Tím se snaží najít řešení pro ekologické problémy související se znečištěním ovzduší.⁹¹ Ke splnění tohoto závazku je třeba zajistit 250 mld. m³ plynu. Logickým důsledkem tohoto kroku pak je to, že spotřeba plynu v Číně rok od roku roste, stejně jako se očekává rostoucí závislost Číny na dovozech plynu.⁹²

V roce 2008 čínská spotřeba plynu vzrostla o 12 % a dosáhla 77,8 mld. m³.⁹³ I přes tento nárůst spotřeby je podíl plynu v energetickém mixu Číny jen 3,5 %, zatímco podíl uhlí dosahuje 69,5 %.⁹⁴ Spotřeba plynu byla v Číně donedávna omezena kvůli nedostatku plynovodů a plyn se tak mohl využívat jen jako lokální palivo.

IEA předpovídá, že v roce 2030 bude Čína spotřebovávat 239 mld. m³ plynu.⁹⁵ Stejně tak jak roste spotřeba plynu v Číně, poroste i závislost Číny na dovozech plynu. Různé výhledy předpovídají, že v roce 2020 bude Čína závislá na dovozech plynu ze 40 % a v roce 2030 z 55 %, což bude rovno 132 mld. m³ plynu.⁹⁶ S rostoucí čínskou závislostí na dovozech plynu se zvyšuje i pocit, že je ohrožena čínská energetická bezpečnost. Většina analytiků se shoduje na tom, že termín energetická bezpečnost znamená pro Čínu mít zajištěno adekvátní množství plynu za přijatelnou cenu. To jsou dva klíčové elementy pro pokrytí rostoucího čínského

⁹⁰ BHADRAKUMAR, M. K.: *China Resets Terms of Engagement in Central Asia*.

⁹¹ Ekologickou situaci Číny přibliží následující citace: „Čínský ekonomický zázrak, umožněný politikou ničím nebrzděného průmyslového růstu, měl své důsledky. Čínské životní prostředí patří k nejvíce znečištěným na světě a Čína už možná překonala Spojené státy a dostala se na první místo v množství emisí nebezpečných uhlovodíků. Asi půl tuctu nejvíce znečištěných řek světa se nachází právě v Číně a více než tucet čínských měst stojí na vrcholu černé listiny světového znečištění.“ Britannika: c. d., s. 13. Srovnej s: KHANNA, Parag: *Size Matters: The Four Chinas*. In: KHANNA, Parag: *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order*. Allen Lane, Penguin Books 2008, s. 300–320.

⁹² HIGASHI, N.: c. d., s. 4.

⁹³ IEA, c. d., s. 124. Srovnej s: V roce 2007 čínská spotřeba plynu vzrostla ve srovnání s rokem 2006 o 23,8 % a dosáhla 69,5 mld. m³. National Bureau of Statistics of China: c. d.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ IEA: c. d., s. 330–333.

⁹⁶ Tamtéž, s. 332. Britannika: c. d., s. 139.

ekonomického růstu, který je zase nutný pro vytvoření sociální harmonie, na které je čínský režim vystavěn.⁹⁷

První plynovod spojující několik provincií, tzv. plynovod Ordos-Peking, byl dokončen až v roce 1997. Jeho celková délka měří 868 km a jeho přepravní kapacita je 3,6 mld. m³ za rok. Další, již významnější plynovod Západ-Východ o celkové délce 3 900 km byl dokončen v prosinci 2004. Dnešní kapacita tohoto plynovodu dosahuje 17 mld. m³ za rok a je jím zásobováno především město Šanghaj (mapa č. 8)⁹⁸.

Veškerý dovoz plynu do Číny před otevřením plynovodu Střední Asie-Čína byl ve formě LNG. V letošním roce má objem LNG dosáhnout celkových dodávek o velikosti 15–18 mld. m³.⁹⁹ Rostoucí závislost Číny na LNG dále zvyšuje závislost Číny na dopravě energetických surovin po moři, což shledává Čína jako velké bezpečnostní riziko. I přesto, že se exportní trasy pro LNG vyhnou nejnebezpečnějším bodům v lodní dopravě, zvyšuje se závislost Číny na jednom druhu přepravy energetických surovin, a to po moři.¹⁰⁰

S ohledem na rostoucí spotřebu plynu se pro Čínu stává životně důležité diverzifikovat zdroje této nerostné suroviny tak, aby nedošlo k výraznému bezpečnostnímu riziku. Další potřeba vedoucí ke zvýšení energetické bezpečnosti vyplývá z potřeby snížení čínské závislosti na mořské přepravě energetických surovin, vedoucí zejména přes Malacký záliv. Proto se Čína v průběhu 90. let minulého století začala zajímat o plyn ze SA, Jihovýchodní Asie a ruské Sibíře. Tito kontinentální sousedé jsou pro Čínu důležití jako producenti plynu či jako tranzitní země.¹⁰¹

⁹⁷ SEAMAN, John: *Energy Security, Transnational Pipelines and China's Role in Asia*. Institut français des relations internationales (Ifri), duben 2010, www.ifri.org/downloads/asievisions27jseaman_1.pdf, s. 9.

⁹⁸ HIGASHI, N.: c. d., s. 7.

⁹⁹ BHADRAKUMAR, M. K.: *China Resets Terms of Engagement in Central Asia*; FÜRST, R.: *Energetický pohon čínského obra*, s. 18.

¹⁰⁰ SEAMAN, J.: c. d., s. 11.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 15. Srovnej s: Vzhledem k nejistotě dodávek po mořských trasách má pro Čínu zásadní strategický význam diversifikace zdrojů budováním plynovodů a ropovodů ze Střední Asie a Ruska. Peking dosáhl dohody o vybudování plynovodu z Turkmenistánu – po Rusku druhé nejbohatší země na zásoby zemního plynu z bývalého SSSR. FÜRST, R.: *Energetický pohon čínského obra*, s. 19.

2.3 Čínsko-ruské energetické vztahy v období 2001–2009

Čínsko-ruské vztahy je možno charakterizovat již od 90. let 20. stol. jako postupné sbližování jejich zájmů, zejména následkem ukončení studené války, čili rozpadem bipolárního uspořádání světa.¹⁰² Tyto mocnosti mají pro obnovení vzájemně prospěšných vztahů několik závažných důvodů. Z hlediska geopolitiky se jedná zejména o potřebu vyvážení mocenského vlivu USA.¹⁰³ Z hlediska energetiky by jejich vzájemná spolupráce na výstavbě plynovodu Altaj vedla k posílení jejich energetické bezpečnosti, neboť by jím diverzifikovaly své exportní/importní trasy.

Postupné sbližování těchto zemí nabylo konkrétní obrysy v červenci roku 2001, kdy tyto země podepsaly Smlouvu o dobrých sousedských vztazích a přátelské spolupráci¹⁰⁴, která pokryla téměř všechny aspekty jejich bilaterálních vztahů.¹⁰⁵ Zlomovým okamžikem, který vedl dříve spíše váhající partnery k bližší koordinaci svých politických kroků a rozhodnutí, se ukázala být až nová administrativa prezidenta George W. Bushe opírající se o unilaterální pojetí světové politiky.¹⁰⁶

Události po 11. září 2001 byly testem pro vzájemné vztahy mezi těmito dvěma mocnostmi. A zdá se, že si obě země uvědomují, že je třeba jejich tzv. strategické partnerství posílit i v jiných rovinách, než jen

¹⁰² Luke Hardin píše: „(...) Po dlouhé době chladných vztahů během studené války, tyto dvě mocnosti dnes tvrdí, že se nachází v době dosud nepředstavitelného strategického partnerství.“ HARDING, Luke: *Russia fears embrace of giant eastern neighbour*. 2. srpna 2009, <http://www.guardian.co.uk/world/>.

¹⁰³ FÜRST, R.: *Energetický pohon čínského obra*, s. 59.

¹⁰⁴ V originále Treaty of Good Neighborliness and Friendly Cooperation.

¹⁰⁵ Více viz: BIN, Yu: *China and Russia. Normalizing Their Strategic Partnership*. In: SHAMBAUGH, David (ed): *Power shift: China and Asia's New Dynamics*. Berkeley, University of California Press 2005, s. 234.

¹⁰⁶ Tamtéž.; KANDIYOTI, R.: c. d., s. 235.

Nejdůležitější prvotní rozhodnutí nové Bushovy administrativy směřem k Rusku a Číně, které k tomuto následnému sblížení Číny a Ruska vedly, je možno nalézt např. v BIN, Y.: c. d., s. 234. Posílení jejich vztahu je také možno vidět na přeměně regionálního uskupení Šangajská pětka v Šangajskou organizaci spolupráce, která se také tehdy rozšířila o Uzbekistán.

vojenských a politických.¹⁰⁷ Yu Bin, profesor politologie a odborník na čínsko-ruské vztahy píše: „Rusko a Čína proto na počátku 21. stol. tzv. normalizují jejich strategické partnerství. V širším slova smyslu můžeme říct, že se tato změna odehrává na pozadí historického vzestupu Číny a bezprecedentního poklesu Ruska od roku 1991.“¹⁰⁸ Od této události Rusko a Čína koordinují jejich postoje vůči USA, které se následkem tzv. války proti terorismu ocitly v jejich „sousedství“.

Společně s generační výměnou čínských i ruských vůdců v období po roce 2001 Y. Bin uvádí, že „(...) čínsko-ruské vztahy jsou vzájemně nejvíce prospěšné a tzv. vybalancované od podpisu Něrčinské smlouvy¹⁰⁹ v roce 1689.“¹¹⁰ Tuto charakteristiku potvrzuje i J. Seaman, který píše: „Čínsko-ruské vztahy se zdají být na nejlepší úrovni, jakých jsme kdy byly svědky. Rusko i přes své obavy z ekonomického růstu Číny, nepozastavila svou energetickou spolupráci s tímto partnerem.“¹¹¹ Jak uvidíme v kapitole věnované vztahům Ruska a středoasijských zemí, následkem ekonomické krize a špatné politiky Gazpromu, Rusko dovolilo Číně vstup nejen do energetického sektoru zemí SA, ale i Dálného Východu¹¹² (DV), čili došlo k výraznému posílení spolupráce těchto dvou zemí v klíčovém energetickém sektoru i geografických oblastech.

Rusko je největším a nejbližším producentem plynu pro rostoucí čínský trh. Čína má za sebou již několik rozhovorů s Ruskem o výstavbě

¹⁰⁷ BIN, Y.: c. d., s. 228. Srovnej s: LIAO, Xuanli: *Central Asia and China's Energy Security*. China and Eurasia Forum Quarterly, 4, 2006, č. 4, s. 64.

¹⁰⁸ BIN, Y.: c. d., s. 228.

¹⁰⁹ Něrčinská smlouva byla podepsána v ruském městě Něrčinsk 27. srpna 1689. Jedná se o historicky první smlouvu podepsanou mezi Ruskem a Čínou. Obsahem této smlouvy je úprava vzájemných hranic a obchodu. *Treaty of Nerchinsk - The First Treaty between Russia and China*. Cultural China, History. Historical Events, <http://history.cultural-china.com/en/34History6480.html>.

¹¹⁰ BIN, Y.: c. d., s. 235. Více o pojmu tzv. čtvrté generace, který reflektuje právě generační výměnu čínských vůdců, viz např.: FÜRST, R.: c. d., s. 31–35.

¹¹¹ SEAMAN, J.: c. d., s. 19.

¹¹² V oblasti Dálného východu (nejvýchodnější část Sibiře) se nachází téměř veškerá naleziště ruských diamantů, 70 % jeho zlata, důležité naleziště ropy, plynu, uhlí, těžařského dřeva, stříbra, platiny, cínu, olova a zinku. Moře náležející k této oblasti je nesmírně bohaté na ryby. Problémem v oblasti je demografická nerovnováha, kterou je myšleno, DV je domovem jen 6, 5 milionů Rusů, zatímco na druhé straně hranice žije 107 milionů Číňanů. KUCERA, Joshua: *China's Russian Invasion*. Diplomat.com, 19. února 2010, <http://the-diplomat.com>; HARDING, L.: c. d.

různých plynovodů. Počátek navázání těchto kontaktů se datuje do 90. let 20. stol. Čína se pokusila dosáhnout dohody o importu ruského plynu z plynových polí v Irkutsku nalézající se v západní Sibiři (prostřednictvím plánovaného plynovodu Altaj), z východní Sibiře a Sachalinu. K dnešnímu dni ovšem nedošlo k žádnému skutečnému pokroku, a to převážně kvůli neshodám ohledně ceny.¹¹³ To vedlo následně Čínu k orientaci na země SA, a vyjednávání o tzv. plynovodu Střední Asie-Čína (podrobněji viz dále).

Ted Galen Carpenter, zabývající se bezpečnostními studií a zahraniční politikou v Cato institutu ve Washingtonu, zhodnotil vztah těchto dvou zemí jako „téměř dokonalé manželství z rozumu“. Podobně se na tento vztah dívá i Lilit Gevorgyan, analytička IHS Global Insight, která uvedla, že bližší vztah mezi Čínou a Ruskem je založen jen na ekonomických zájmech, které vyplývají z vzájemně se doplňujících potřeb.¹¹⁴ Tento jejich vztah však neznamena, že by Rusko vyměnilo Čínu za EU. Jelikož Rusko disponuje v oblasti Sibiře velkým množstvím zásob plynu a téměř žádným obyvatelstvem, zatímco situace v Číně je přesně opačná¹¹⁵, je dle Gevorgyan tato snaha dovážet plyn z této oblasti do Číny pouze rozumovým manželstvím dvou důležitých ekonomických mocností.¹¹⁶

Celkově již bylo od roku 2006 podepsáno mnoho předběžných dohod mezi těmito dvěma partnery týkajících se dodávek plynu skrz plynovod Altaj, zejména však kvůli sporům o cenu dodávaného plynu nic

¹¹³ RAMZY, Austin: *Russia and China: An Old Alliance Hinges on Energy*. Time, 15. října 2009, <http://www.time.com/time/world>.

Podobné úskalí byly patrné i při vyjednávání ropovodu z Ruska do Číny. Po diplomatickém vyjednávání a intenzivním lobování ze strany Japonska se několikrát měnila trasa ropovodu. Japonsko si přálo, aby trasa ropovodu vedla k pobřežnímu městu Nachodka. Tento směr se zdál výhodný i pro mnohé Rusy, neboť by se tak Rusku otevřely trhy nejenom v Číně, ale také Japonsku, Jižní Koreji a USA. Blíže k vyjednávání ropovodu viz např. BIN, Y.: c. d., s. 238–9, KANDIYOTI, R.: c. d., s. 208–224.; SEAMAN, J.: c. d., 16–19.

¹¹⁴ Srovnej s: BIN, Y.: c. d., s. 237. Ten nazývá současné vztahy mezi Ruskem a Čínou podobným termínem, konkrétně použil pojem „strategická láska a to v širším kontextu událostí po roce 2001.“ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 239. Srovnej s: OSTER, Shai: *Beijing, Moscow Sign Trade Pacts*. Wall Street Journal, 14. října 2009, <http://online.wsj.com/>.

¹¹⁶ *Russia, China Closer to Mammoth Energy Deal*. Fox News, 18. října 2009, <http://www.foxnews.com/>.

konkrétního dosud nebylo dojednáno.¹¹⁷ Ruská nerozhodnost týkající se výstavby plynovodu z Ruska do Číny svědčí o nejednoznačném postoji ruských představitelů k ekonomickému vzestupu Číny. Někteří ruští představitelé jsou totiž přesvědčeni, že dodávky plynu a ropy dále posílí vzestup Číny.¹¹⁸ Ovšem následky ekonomické krize, diverzifikace importních tras ze strany EU nutí Rusko k přehodnocení svého postupu. To se odráží na nedávném vývoji jak v oblasti ruského DV, tak i výstavby plynovodu Altaj. Poslední rusko-čínská dohoda týkající se vzájemné spolupráce v oblasti plynu byla podepsána v říjnu 2009. Obsahem této dohody je export 70 mld. m³ plynu ročně do Číny ze Sibíře a ruského DV, včetně Sachalinu. Dodávky tohoto plynu by měly být spuštěny na začátku roku 2014 nebo 2015.¹¹⁹

Šéf čínské státní energetické správy, Zhang Guobao, řekl, že Čína musí ještě dosáhnout konečné dohody o ceně ruského plynu, ale že se obě země se dohodly na vzorci, od jehož základu se cena tohoto plynu bude odvíjet. Konečná cena by měla být dojednána v roce 2014.¹²⁰

Chris Weafer podotýká, že Rusko je momentálně tím více aktivním hráčem z této dvojice, tzv. více se snaží dosáhnout dohody s Čínou, zatímco Čína hraje tzv. dlouhou hru¹²¹. Někteří odborníci dále upozorňují na to, že Rusko usiluje o čínský trh zejména z důvodu, že EU neustále

¹¹⁷ R. Kandiyoti píše: „(...) Je velmi nepravděpodobné, že Čína bude ochotna platit za plyn tzv. evropské ceny. KANDIYOTI, R.: c. d., s. 229. Srovnej s: KOYAMA, K.: c. d., s. 4–5.

¹¹⁸ BIN, Y.: c. d., s. 239.

¹¹⁹ *Uzbek Leader Quells Russian Gas Fears, Secures Deal*. Reuters, 23. ledna 2009, <http://www.rferl.org/>. RAMZY, Austin: *Russia and China: An Old Alliance Hinges on Energy*. Time, 15. října 2009, <http://www.time.com/time/world>.

¹²⁰ ECONOMIDES, Michael: *Russian Gas Finally Headed to China?* Energy Tribune, 12. března 2010, <http://www.energytribune.com>. Sergei Blagov tak říká: „Moskva a Peking ač nazývají a pochvalují si své momentální vztahy strategického partnerství, jejich státní energetické společnosti nemohou uspět v jednání o konkrétní ceně plynu.“ BLAGOV, Sergei: *Russia, China numbers missing*. ATimes.com, 22. července 2009, <http://www.atimes.com/>.

¹²¹ WEAFFER, Chris. In: *Russia, China Closer to Mammoth Energy Deal*. Fox News, 18. října 2009, <http://www.foxnews.com/>. Po zprovoznění plynovodu Střední Asie-Čína má Čína momentálně zabezpečeny dodávky plynu, tak aby nehrozily výpadky elektrické energie, jako se tomu stalo např. v roce 2003. DONALD, Hemelryk, Stephanie – BENEWICK, Robert: *The State of China Atlas*, s. 50. Stejný názor vyslovuje i např. RAMZY, A: c. d.

diverzifikuje své dovozy plynu, stejně jako i zásobovací trasy.¹²² Méně se tak spoléhá na dodávky plynu z Ruska. Navíc se nepředpokládá, že by se poptávka po ruském plynu ze strany evropských států v budoucnu zvýšila.¹²³ Rusko tak potřebuje nový trh pro svůj plyn.¹²⁴ J. Schneider v této souvislosti píše: „Rusko se s velkým zájmem dívá na východ a jako dodavatel chce také diverzifikovat své dodávky a nechce být závislé na tom, že veškerou svou energii musí dodávat jen do Evropy. Zatím to je velmi výhodné, ‘roury’ vedou sem (rozuměno do EU, pozn. autorky) a suroviny proudí. Ale víme dobře, že existují propracované plány na vybudování přepravních cest směrem do Asie a Číny.“¹²⁵

K. Koyama si pokládá otázku, jak finanční krize ovlivní čínsko-ruské energetické vztahy. Všimá si, že ač ekonomické krize velmi negativně ovlivňuje energetický sektor Ruska (podrobněji viz dále), vliv ekonomické krize na ekonomiku Číny se zdá být relativně malý, a tak se Číně naskýtá šance investovat v plynových sektorech těch zemí, které považuje pro zabezpečení své energetické bezpečnosti za důležité.¹²⁶ Tohoto vývoje si všimá např. i S. Blank, který píše: „(...) Rusko nechce zvyšovat rivalitu, ale naopak, chce ji minimalizovat či regulovat a znovu obnovit partnerství, ne-li dokonce alianci s Čínou. Toto by totiž Rusku umožnilo opět získat dominanci v oblasti energetiky středoasijských zemí. Rusko si je totiž vědomo toho, že nekontrolované soupeření s Čínou nevede jen k větší nezávislosti středoasijských producentů při volbě jejich obchodních partnerů a transportních tras, ale také by toto soupeření vystavilo ruskou ekonomiku pod velký tlak, stejně jako by to narušilo

¹²² SEAMAN, J.: c. d., 17.; MONAGHAN, Andrew: *Russia-EU Relations: an Emerging Energy Security Dilemma*.

¹²³ V období let 1990 až 2006 je patrné, že spotřeba plynu v rámci EU roste, ovšem tento nárůst ve spotřebě plynu je pokryt z 80 % dovozem zemního plynu z jiných zemí než z Ruska. Proto podíl ruského plynu v dovozu plynu do EU, který na počátku roku 1970 dosahoval 80 %, prudce poklesl na 60 % v roce 1995 a v současnosti se ruský plyn podílí na dovozu plynu ze 40%. NÖEL, Pierre: *A Market Between Us: Reducing the Political Cost of Europe's Dependence on Russian Gas*. Cambridge, University of Cambridge 2009, s. 3.; KOVAČOVSKÁ, L.: c. d., s. 7.

¹²⁴ *Russia, China Closer to Mammoth Energy Deal*. Srovnej s: SCHNEIDER, J.: c. d., s. 47.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ KOYAMA, K.: c. d., s. 5.

vztah s Čínou, která je nepostradatelná pro ruskou zahraniční politiku jak v oblasti Asie, tak i z celosvětového hlediska.¹²⁷

Tato kapitola tedy došla k několika tezím. Rusko se účastní tzv. Nové velké hry o středoasijské energetické suroviny z důvodů zajištění své ruské produkce, na které se dovoz plynu z SA podílí. Čína potřebuje dovážet velké množství plynu tak, aby splnila své vlastní závazky o navyšování podílu plynu ve svém energetickém mixu; proto se i Čína účastní tzv. Nové velké hry. Obě země se přítomností v regionu SA snaží posílit svou energetickou bezpečnost v oblasti dodávek plynu. Vztah mezi Ruskem a Čínou se v oblasti energetiky dá nazvat obrazným termínem „manželství z rozumu“, o které momentálně více usiluje Rusko.

¹²⁷ BLANK, Sephen: *Russia and Central Asia Gas: Recent Trends and Their Implications*. Central Asia-Caucasus Institute Analyst, 19. března 2008, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4817>.

3. VYMEZENÍ REGIONU SA V KONTEXTU NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH ZMĚN V OBLASTI ENERGETIKY V OBDOBÍ LET 2001–2009

Tato kapitola ve své první části pojednává o obecných charakteristikách regionu SA. Zabývá se tedy geografickým vymezením, základním popisem vývoje sultanistických režimů v této oblasti či velikostí zásob plynu v tomto regionu. Ve druhé části se již text zabývá vývojem událostí v regionu SA po roce 2001, tzn. v souvislosti s tzv. válkou proti terorismu. Od toho okamžiku se také začíná mluvit o tzv. Nové velké hře o středoasijské suroviny. Text se tedy zejména zabývá otázkou: Jak se změnila role Ruska a Číny v tomto regionu v souvislosti s tzv. válkou proti terorismu a tzv. Novou velkou hrou o středoasijské suroviny?

3.1 Země SA – Společné charakteristické rysy těchto republik

Dnes se pojem SA vymezuje nejčastěji jako prostor pěti bývalých sovětských republik, tzn. Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Tádžikistánu, Turkmenistánu a Uzbekistánu, které se staly suverénními a nezávislými státy po rozpadu SSSR v roce 1991 (mapa č. 9).¹²⁸ Země SA jsou uzavřeny v regionu situovaném v samém středu Euroasie.¹²⁹ Tato poloha přispěla k tomu, že jsou tyto státy charakterizovány jako slabé a potřebující pomoc

¹²⁸ Takto vymezují region SA např. Slavomír Horák v jeho monografiích i textech citovaných v této práci. Dále např. Rabis Abazov v jeho knize *Culture and Customs of the Central Asian Republics*, stejně tak Petr Kokaisl a Jan Pargač v knize *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán: střípky kulturních proměn Střední Asie*. Tito autoři dále tvrdí: „V současnosti je dohoda o vymezení Střední Asie jednodušší a vychází z definic Velké sovětské encyklopedie z roku 1975. (...) Dnes sem tedy patří zcela jistě všechny „středoasijské“ republiky bývalého Sovětského svazu: pouštní Turkmenistán, hornatý Kyrgyzstán, historickými památkami nejbohatší Uzbekistán a Tádžikistán se svým převážně persko-jazyčným obyvatelstvem. V případě Kazachstánu je situace trochu složitější – do Střední Asie bývá zahrnována pouze jeho jižní část.“ KOKAISL, Petr – PARGAČ, Jan: *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán: střípky kulturních proměn Střední Asie*. Praha, Univerzita Karlova 2008, s. 6

¹²⁹ Blíže viz teorie heartlandu v rámci kapitoly Teoretický rámec a terminologické ukotvení.

od jiných velmocí.¹³⁰ V této oblasti se nachází značné přírodní bohatství (tabulka č. 10 a 11), které nepoutá pozornost jen Ruska, jehož geografická blízkost a historické vazby k tomuto regionu z něj činí stále nejdůležitějšího aktéra v energetických vztazích těchto zemí, ale nově i USA, EU, Číny, Íránu, Turecka či Indie. Autoři tak popisují tuto situaci termínem tzv. Nová velká hra o Střední Asii.¹³¹

Rafis Abazov popisuje oblast SA následovně: „Střední Asie v dnešní době symbolizuje směs tradičních kultur a zvyklostí jednotlivých středoasijských národů, odkaz sovětské minulosti a změn, které se udály po získání jejich nezávislosti. Je velmi obtížné nalézt společné rysy této oblasti¹³², která je větší než všechny západní evropské státy dohromady¹³³. SA je reprezentována nekonečnou různorodostí místních komunit a kultur, dialektů, folklóru, zvyků, kuchyní a krojů. I přes počáteční pomalé změny v prvních letech nezávislosti, mezi lety 2001–2006 došlo k neočekávanému vývoji, zapříčiněnému zejména vyšší mezinárodní finanční pomocí a výraznému zvýšení cen ropy.“¹³⁴ Moskva tak zejména během tohoto období ztratila svou dominanci nad regionem SA, který ovládala v mnoha případech více než sto let. Region SA totiž získalo Rusko v rámci tzv. Velké hry o Střední Asii¹³⁵, která probíhala především

¹³⁰ GARRISON, A, J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d., s. 8.

¹³¹ Např. HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 19. BUZAN, B. – WÆVER, O. – WILD, J.: c. d., s. 160.

¹³² Petr Kokaisl a Jan Pargač vyjadřují názor, že „vnímat Střední Asii jako jeden víceméně homogenní celek by bylo chybným zjednodušením. Proti chápání Střední Asie jako jednolitého regionu se staví i současní představitelé středoasijských republik. (...) Podle nich je naprosto nesmyslné hovořit o jednom regionu a mít zároveň na mysli rozvinuté průmyslové oblasti Kazachstánu i například jižní Tádžikistán.“ KOKAISL, Petr – PARGAČ, Jan: *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha, Univerzita Karlova 2006, s. 80.

¹³³ Tento tzv. landlocked region zabírá území o rozloze okolo 3 994 000 km², což představuje pro srovnání zhruba polovinu rozlohy pevninské USA bez Aljašky. Je to oblast extrémních rozdílů, ve které můžeme nalézt všech pět hlavních klimatických zón. Velikost populace je odhadována na 55 miliónů (odhad z roku 2006). ABAZOV, Rafis: *Culture and Customs of the Central Asian Republics*. Westport, Greenwood Press 2007, s. 2–10. Srovnej s: KOKAISL, P. – PARGAČ, J.: *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán: střípky kulturních proměn Střední Asie*, s. 6–7.

¹³⁴ ABAZOV, R.: c. d., s. xiii.

¹³⁵ Detailněji viz tzv. Velká hra v rámci kapitoly Teoretický rámec a terminologické ukotvení.

v průběhu 2. Poloviny 19. století.¹³⁶ Slavomír Horák v této souvislosti píše: „Rozpad Sovětského svazu opět otevřel tuto oblast okolnímu světu. Dlouhou dobu však přetrvávala stereotypní kontinuita myšlení z období studené války, která spojovala nově vytvořené státy s výlučnou zájmovou sférou Ruska. (...) Hlavním faktorem, který podnítil rozehrání ‚nové velké hry‘ o Střední Asii, byly dosud málo vytěžené a prozkoumané zásoby ropy a zemního plynu a také možnosti tranzitní dopravy.“¹³⁷

K regionu SA se v minulosti velmi často přistupovalo jako k místu, kde platí pravidlo hry s nulovým součtem. Tenhle přístup byl patrný zejména na začátku 90. let, tedy po získání nezávislosti středoasijských zemí, kdy analytici vnímali tento region stále v kontextu termínu tzv. Velké hry, během které tehdejší vedení středoasijských států bylo vnímáno jako neschopné tuto hru jakkoli ovlivnit.¹³⁸ Dnes už autoři argumentují, že státy zainteresované v středoasijských energetických surovinách si jsou vědomy toho, že v otázce jejich energetických zájmů je třeba spolupracovat, že tedy nelze uvažovat jen v kontextu hry s nulovým součtem.¹³⁹

Středoasijské státy se v průběhu 90. let vyvinuly do podoby autoritářských režimů, konkrétně jejich režimy odpovídají definici

¹³⁶ HORÁK, Slavomír: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 45. Zbigniew Brzezinski píše: „Jelikož vakuum je nepřirozený jev, už teď je zřejmé, že zahraniční mocnosti a zvláště sousední islámské státy se zřejmě pokusí tuto geopolitickou prázdnotu, která vznikla ve Střední Asii po zhroucení nadvlády ruského impéria, zaplnit. Turecko, Írán a Pákistán se do této oblasti už začaly tláčit s cílem rozšířit svůj vliv. (...) Z geopolitického hlediska bude pro budoucnost rozhodující dlouhodobá reakce Ruska na tento vývoj. Tato reakce určí, zda se Rusko stane skutečným postimperiálním státem, nebo zda vyvine trvalou snahu o obnovení impéria.“ BRZEZINSKI, Zbigniew: *Bez kontoly. Chaos v předvečer 21. století*. Praha, Victoria Publishing 1993, s.154.

¹³⁷ HORÁK, Slavomír: *Střední Asie mezi Východem a Západem*. Praha, Karolinum 2005, s. 20.

¹³⁸ MANDELBAUM, M.: c. d. Představa, že středoasijské státy nejsou schopné zůstat stabilní bez toho, aniž by je kontrolovala či vedla jiná mocnost, převažuje i dnes u některých analytiků, např. Frederik Starr či Zbigniew Brzezinski. GARRISON, A., J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d, s. 8.

¹³⁹ Vztah Číny a Ruska takto popisuje např.: BHADRAKUMAR, M. K.: *China resets terms of engagement in Central Asia*. ATimes.com, 24. prosince 2009, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/. Potřebu spolupráce zmiňuje např. MANDELBAUM, M.: c. d. Z pozice států SA se zcela jistě nejedná o hru s nulovým součtem. Blíže viz: SADRI, Houman A. – BURNS, Nathan L.: *Geopolitics of Oil & Energy in Central Asia*. Orlando, University of Central Florida 2009, www.allacademic.com, s. 17.

sultanismu.¹⁴⁰ S. Horák uvádí, že opěrnými body pro vznik autoritářských režimů byly znovu obnovené nebo kontinuální klanové a klientistické vazby (v případě Turkmenistánu a Uzbekistánu obnovené hned po získání nezávislosti; v případě Tádžikistánu a Kyrgyzstánu tato obnova trvala déle). Rozpad SSSR nevedl k tlaku na evropeizaci regionu SA, a tak noví republikoví vládcí mohli upevňovat svou pozici nově dokonce bez zasahování ze strany samotného Ruska. Proto ve všech středoasijských republikách došlo k ustanovení silného postavení prezidenta. Nové ústavy těchto republik zavedly všeobecné volby prezidentů, čímž potvrdily jejich mandáty. V průběhu následujících let se jejich pozice zejména v Turkmenistánu, Uzbekistánu a Tádžikistánu dále upevňovaly, až se prezidenti stali de facto neodvolatelnými. Ostatní složky moci jsou vzhledem k silné výkonné moci prezidenta v pozadí.¹⁴¹

Dalším společným rysem těchto států je upřednostňování ekonomických reforem nad politickými. Tento vývoj je ospravedlňován potřebou udržet stabilitu jednotlivých zemí, pravou příčinou však je snaha jednotlivých prezidentů udržet se u moci po dlouhou či neomezenou dobu.¹⁴² Nejvíce se tato stránka zdůrazňuje v nejméně otevřených režimech, a to Turkmenistánu a Uzbekistánu. S. Horák dále představuje argument, že „všechny sledované režimy využívají stále méně demokratických (nebo spíše pseudodemokratických) institutů k vlastnímu udržení moci, ale naopak volí stále častěji variantu autoritářského udržování moci.“¹⁴³

I přes očekávanou změnu v souvislosti se smrtí turkmenského prezidenta Niazova v prosinci 2006, kdy se všeobecně předpokládalo, že se tato nejméně otevřená středoasijská republika se pod vedením nového prezidenta dočká alespoň nějakého posunu směrem k větší otevřenosti a demokracii, se tak prozatím nestalo. Adjar Kurtov poznamenává: „(...) Gurbanguly Berdymuhamedov se nestal revolucionářem nebo

¹⁴⁰ Více viz Autoritářské režimy na území SA, Ruska a Číny v rámci kapitoly Teoretický rámec a terminologické ukotvení.

¹⁴¹ HORÁK, S.: *Střední Asie mezi Východem a Západem*, s. 189–190.

¹⁴² Tamtéž, s. 194–96.

¹⁴³ Tamtéž, s. 192.

reformistou, chtěl se stát Niazovým nástupce, a tím se i stal. Nezměnil prakticky nic z turkmenské totality. (...) Přestože Berdymuhammedov dovolil menší reformy v oblasti sociální, kulturní či dokonce ekonomické¹⁴⁴, politická oblast zůstala z valné části tak jak byla dříve. (...) Došlo ke změně formy vedení zahraniční politiky, její obsah však zůstal stejný.¹⁴⁵

Vzhledem k potenciálu energetických surovin nejsou tyto nově samostatné středoasijské státy, ač vnitřně politicky nedemokratické, podrobovány kritice ze strany Západu, tak jako je to u jiných států post-sovětského regionu. Filip Černý např. tvrdí: „Spojené státy nemají v tomto směru příliš čisté svědomí, neboť v průběhu 90. let více než často přivíraly oči nad porušováním principů demokracie a lidských práv, a to zejména z ekonomických důvodů.“¹⁴⁶ Dokud budou tyto středoasijské země disponovat energetickým bohatstvím, nebude na ně ze strany západních zemí vyvíjen nátlak na změnu jejich sultanistických režimů. A vzhledem k neexistenci tamní politické opozice se nedají v blízké budoucnosti očekávat výrazné změny ve fungování těchto zemí.¹⁴⁷

3.2 Vývoj v regionu SA v kontextu tzv. Nové velké hry po roce 2001

Důležitost středoasijských energetických surovin se potvrzuje i v měnícím se světovém uspořádání v rámci 21. stol. Čína, stejně jako Indie a jejich rostoucí ekonomiky vytváří tlak na energetické trhy kvůli jejich poptávce po energetických surovinách nejen v regionu SA. Stejně tak

¹⁴⁴ K některým ekonomickým změnám viz: *Gurbankuly Berdymuhammedov proceeds with economic reforms*, *Nezavisimaya Gazeta*, 16. dubna 2008, <http://enews.ferghana.ru/article>.

¹⁴⁵ KURTOV, Ajdar: *Turkmenistan: new leader stands for old ways*. Ferghana.ru, 20. prosince 2007, <http://enews.ferghana.ru/article>.

¹⁴⁶ ČERNÝ, F.: c. d., s. 13.

M. K. Bhadrakumar kritizuje USA, když USA říká, že za čínským postupem v SA je zejména to, že Čína ve vztahu ke středoasijským režimům nezmiňuje problematiku demokracie a lidských práv. Bhadrakumar upozorňuje na fakt, že se USA i jiné západní státy chovají naprosto stejně. BHADRAKUMAR, M. K.: *China resets terms of engagement in Central Asia*.

¹⁴⁷ Na příkladu Turkmenistánu tuto problematiku detailně analyzuje např. KURTOV, Ajdar: c. d.

americká přítomnost v Afghánistánu změnila mocenské uspořádání v této oblasti.¹⁴⁸ Petr Hodač ve své monografii uvádí následující citát Jana Macháčka: „Rusko, Čína, a Spojené státy rozehrály tvrdou geopolitickou bitvu o energetické zdroje. (...) Evropská unie se na mnoho nezmůže, je roztržena národními zájmy.“¹⁴⁹ Dále uvádí i citát J. Rybáře, který píše: „Kaspická oblast byla počátkem devadesátých let označena za jednu z posledních, či dokonce vůbec poslední velkou světovou oblast, která ještě nebyla „dobyta“ velkými ropnými společnostmi.“¹⁵⁰

Přestože potenciál energetických surovin je patrně nejdůležitějším faktorem, proč se dané země v tomto regionu vyskytují, je třeba připomenout i jiné charakteristiky této části světa, kterými jsou potenciální lidské zdroje, možnosti přepravy zboží z východu na západ a ze severu na jih, a v neposlední řadě také snaha zabránit vnitřním konfliktům a šíření islámského fundamentalismu.¹⁵¹

Obecně se dá říci, že státy SA dokončily v období let 2000–2001 první stupeň tranzice a vstoupily do nové éry jak v oblasti sociální, ekonomické, kulturní, tak i politické. Nejdůležitějším zlomovým bodem byla válka v Afghánistánu vedená USA, která začala v roce 2001. Státy SA se totiž najednou staly velmi důležitou oblastí, která zaujala přední zájem ze strany nejdůležitějších zemí.¹⁵² Státy SA upevnily své sultanistické režimy a začaly více omezovat nezávislá média a opoziční hnutí. Jejich ekonomická situace se zlepšila kvůli rostoucím cenám středoasijských komodit určených k exportu – ropy, plynu, bavlny, zlata a hedvábí. Toto období je dle R. Abazova také poznamenáno faktem, že

¹⁴⁸ HODAČ, Jan – STREJČEK, Petr: *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2008, s. 192.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 230.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 230. Autor uvádí, že podstatným faktorem pro energetické koncerny, které začaly o energetické suroviny z této oblasti usilovat je i to, že dané ropné rezervy nespádají pod kartel OPEC.

¹⁵¹ HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 19–20.

¹⁵² ABAZOV, R.: *c. d.*, s. 54. S příchodem amerických jednotek a sil NATO do oblasti SA také došlo k tomu, že vlády západních států výrazně zvýšily nejruznější formy asistenční pomoci státům jako je Tádžikistán, Kyrgyzstán, či Uzbekistán.

mladá generace, která již zažila jen málo z klasického sovětského způsobu života, začala pomalu nahrazovat starší generaci v důležitých funkcích.¹⁵³

Teroristické útoky z 11. září 2001 a zahájení protiteroristické operace v Afghánistánu tedy výrazně změnily rovnováhu sil v regionu. Vojenská přítomnost USA a její ekonomická pomoc těmto zemím pomohly USA stát se klíčovým hráčem v této oblasti.¹⁵⁴ S. Horák dále tvrdí, že následná účast všech tří velmocí, tzn. USA, Ruska a Číny v protiteroristické koalici dočasně zmírnila soupeření o SA.¹⁵⁵ Rusko a Čína se smířily s dočasnou ztrátou svých pozic, na druhou stranu dlouhodobá přítomnost USA v regionu SA tyto dvě země sblížila v jejich úsilí o obnovení svých pozic. Od roku 2003–2004 se pak role Ruska a Číny v tomto regionu zvyšovala, a to na úkor USA.¹⁵⁶

Autoři J. A. Garrison, a A. Abdurahmonov ve svém článku píší: „Jen před několika lety se o těžbě středoasijského plynu hovořilo jen v souvislosti s Ruskem. Vstup jiné mocnosti, která by mohla v tomto regionu produkovat energetické suroviny, bylo téměř nemyslitelné.“¹⁵⁷ Do vypuknutí ekonomické krize byl středoasijský plyn pro Rusko klíčovým elementem v jeho celkové produkci plynu, a to i přesto, že Rusko jako takové nemělo vzhledem k tomuto regionu vypracovanou žádnou strategii.

¹⁵³ Tamtéž, s. 54–55. Autor vyjmenovává i další rysy, výše zmíněné jsou však pro práci dostatečné.

¹⁵⁴ John W. Garver píše, že v období let 1991–2001 bylo Rusko a Čína jedinými aktéry, kteří soupeřili o politický a vojenský vliv v tomto regionu. Umožnil to americký nezájem o tento region. To se změnilo po teroristických útocích v roce 2001, které přivedly USA do tohoto regionu. Z USA se stal následně nejdůležitější vojenský aktér v oblasti SA. A nejen vojenský, ale i ekonomický. USA měly zkrátka k dispozici větší množství peněz, které mohly středoasijským státům poskytnout, než Rusko a Čína. GARVER, W. John: *Chinas's Influence in Central and South Asia*. In: SHAMBAUGH, David (ed): *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*. Berkeley, University of California Press 2005, s. 211–213.

¹⁵⁵ R. Fürst tvrdí: „Posílenou vojenskou přítomnost USA ve Střední Asii sice vnímá (Čína, pozn. autorky) ambivalentně, ale nestala se oficiálním problémem v čínsko-amerických vztazích.“ FÜRST, Rudolf: *Čína ve XX. Století. Díl 3. Období 1989–2005*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2006, s. 49. Rusko se v čele s Vladimírem Putinem kvůli své geografické poloze stalo důležitým spojencem USA v boji proti terorismu. V. Putin ruské zapojení vnímal také v širším kontextu, kterým sledoval posílení vazeb na západní mocnosti. KULHÁNEK, Jakub: *Foreign Policy and the Founding of the NATO-Russia Council*. Central European Journal of International & Security Studies, 1, 2009, č. 3, s. 144.

¹⁵⁶ HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 22–23. OLCOTT, Martha, Brill: *The Great Powers in Central Asia*. Current History, 1. října 2005, <http://www.carnegie.ru/>.

¹⁵⁷ GARRISON, A, J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d., s. 12.

Jednotlivé ruské administrativní struktury a společnosti tak jednaly a stále jednají nezávisle, což vede k jejich vzájemnému soupeření a následnému oslabení, ze kterého profituje zejména Čína.¹⁵⁸ Strategie Gazpromu směrem k zemím SA byla tedy založena zejména na upevňování jeho pozic v tomto regionu.¹⁵⁹ Hlavní aktivitou této strategie vedoucí k upevnění pozic Gazpromu, tedy Ruska, v regionu pak byla modernizace a navýšení kapacity systému plynovodů Střední Asie-Centrum. Toho mělo být dosaženo dvěma kroky. Prvním krokem bylo navýšení kapacity plynovodu v Uzbekistánu tak, aby celková kapacita plynovodů Střední Asie-Centrum dosáhla 55 mld. m³. Následujícím krokem pak měla být pokračující rekonstrukce tohoto systému plynovodů a zahájení výstavby Kaspického plynovodu s roční kapacitou 40 mld. m³.¹⁶⁰

Rok 2009 bude zapsán do dějin SA jako mezník v rámci regionální bezpečnosti a spolupráce. Výstavba a spolupráce na plynovodu Střední Asie-Čína se stala v této oblasti jedinečným projektem, neboť vztahy mezi středoasijskými zeměmi jsou běžně popisovány termíny jako vzájemná nedůvěra, regionální napětí a nepochopení mezi těmito zeměmi.¹⁶¹ Důvodů pro tento druh „sousedských“ vztahů je hned několik. A to například nedostatek zdrojů vody, šíření radikálního islamismu¹⁶², a napětí odvozuující se od tzv. Nové velké hry. Důležitost a unikátnost tohoto

¹⁵⁸ *Russia, European Union, and United States are losing Central Asia to China*. RBK Daily, 10. duba 2008, <http://enews.ferghana.ru/>.

¹⁵⁹ *Gas purchases in Central Asian countries*. Gazprom.com, 2009, <http://www.gazprom.com/production/central-asia/>.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Marta Brill Olcott v této souvislosti tvrdí: „(...) Státy Střední Asie definují svou bezpečnost velmi podobně jako Kremlin. V téměř ve všech případech se jednotlivé státy Střední Asie bojí sebe navzájem více než Ruska. Z tohoto důvodů jsou všechny státy, s výjimkou Turkmenistánu, který stále sleduje doktrínu ‚pozitivní neutrality‘ členy Organizace Smlouvy o Kolektivní Bezpečnosti (OSKB), vojenské organizace, které předsedá Rusko. (...) Skrze tuto organizaci Rusko má v oblasti tzv. soft power.“ OLCOTT, Martha Brill: *Russia, Central Asia, and the Caspian: How Important is the Energy and Security Trade-Off?* Stanford, Baker Institute Policy 2009, www.bakerinstitute.org/regions/russia, s. 7–8.

¹⁶² Obě mocnosti, tedy Čína i Rusko, se potýkají s problematikou související s radikálním islamismem, jehož mezinárodní povaha je vedle ke vzájemné spolupráci i se zeměmi SA. Toto znepokojení vedlo v červnu 1996 k založení tzv. Šanghajské pětky za účasti následujících zemí: Ruska, Číny, Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. Tato organizace dále posilovala svou roli, až v červenci 2001 vznikla Šanghajská organizace spolupráce (ŠOS) se stálým sekretariátem v Šanghaji. Více viz např.: GARVER, W. J.: c. d., s. 211.

regionálního projektu byla zdůrazněna také samotnými prezidenty Turkmenistánu, Uzbekistánu a Kazachstánu při slavnostním otevření daného plynovodu.¹⁶³

Čína tak sklídila úspěch své trpělivé a pečlivé diplomacie směrem k zemím v tomto regionu, která trvala více než 15 let. Prezident Číny pak následně označil plynovod vedoucí z Turkmenistánu do Číny za vzor pro regionální spolupráci středoasijských zemí. Elity středoasijských zemí, ač stále spíše ostražitě vůči přítomnosti Číny v regionu, si jsou vědomy toho, že to byla právě Čína, která umožnila tuto důležitou regionální spolupráci.¹⁶⁴

V této kapitole bylo pojednáváno o několika skutečnostech, ze kterých bylo zjištěno, že o snaze získat středoasijské energetické suroviny po roce 2001 se dnes již mluví v kontextu tzv. hry s nenulovým součtem. Místní režimy z důvodu chybějící vnitřní opozice a tlaku Západu na jejich demokratizaci spadají do tzv. kategorie sultanismů. Byla také uvedena velikost zásob plynu v tomto regionu, proto se v následující kapitole bude již autorka zabývat konkrétním stavem energetické politiky jednotlivých středoasijských producentů plynu.

¹⁶³ BHADRAKUMAR, M. K.: *China resets terms of engagement in Central Asia*.

V souvislosti s integračními snahami a regionální spoluprací zemí SA je třeba říci, že již od získání nezávislosti těchto republik se zde dá mluvit o integračních a dezintegračních snahách, kdy obě mají své důvody. Za nejúspěšnější regionální uskupení S. Horák označuje bezpečnostní organizace typu Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti či ŠOS. Detailněji viz: HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 57–95.

¹⁶⁴ BHADRAKUMAR, M. K.: *China resets terms of engagement in Central Asia*.

4. NEJDŮLEŽITĚJŠÍ STŘEDOASIJSKÝ PRODUCENTI PLYNU

Na následujících stranách je analyzována energetická situace tří nejdůležitějších producentů plynu v regionu SA, tedy Turkmenistánu, Uzbekistánu a Kazachstánu. V krátkosti je naznačena i jejich změny zahraniční a energetická politika v posledních letech, která svědčí o jejich rostoucím sebevědomí ve vztahu k Rusku. Tento vývoj byl umožněn vstupem nových aktérů do plynárenských sektorů středoasijských zemí, které se tak vymanily ze své téměř 100% závislosti na Rusku. Vývoj zahraničních a energetických politik středoasijských států bude dále rozveden i v kapitole následující, která se již ale nebude zabývat jen vztahy středoasijských producentů s Ruskem a Čínou, ale i Íránem a EU. Pro tuto kapitolu je klíčová výzkumná otázka: Jak se v základních rysech vyvíjela zahraniční a energetická politika středoasijských států vůči Rusku a Číně?

4.1 Souhrnná situace středoasijských producentů plynu

Velikost prokázaných zásob plynu v regionu SA (dosahující 6,2 % z celkových světových zásob¹⁶⁵, viz tabulka č. 10 a 11) spolu s polohou středoasijských zemí blízko k tzv. energeticky hladovým mocnostem Ruska a Číny udávají důležitost tohoto regionu pro poptávku po energetických surovinách ze strany těchto dvou mocností.¹⁶⁶

Thomas H. Johnson dělí země SA na dvě skupiny: 1. tzv. disponující plynem – Uzbekistán, Kazachstán a Turkmenistán, a 2. tzv. plynem nedisponující – Kyrgyzstán, Tádžikistán.¹⁶⁷

¹⁶⁵ BP *Statistical Review of World Energy*, s. 22.

¹⁶⁶ JOHNSON, H. Thomas: *Central Asia. Energy Resources, Politics, and Security*. In: MORAN, Daniel – RUSSELL, A. James (Ed): *Energy Security and Global Politics. The Militarization of Resource management*. Oxon, Routledge 2009, s. 138. Ten samý názor vyjadřují i autoři J. A. Garrison a A. Abdurahmonov, kteří dále připojují, že i samotný fakt omezenosti světových zásob přispívá k důležitosti regionu SA. GARRISON, A., J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d., s. 3.

¹⁶⁷ JOHNSON, H. Thomas: c. d., s. 138. Dále v textu tedy bude pojednáváno jen o první skupině zemí.

Do roku 2009, tedy v době faktického monopolu Gazpromu nad vývozem středoasijského plynu (s výjimkou relativně nevýznamného plynovodu do Íránu), všechny exportní trasy pro středoasijský plyn vedly směrem na sever, a dále přes území Ruska.¹⁶⁸

V roce 2008 Gazprom koupil celkově 66 mld. m³ plynu z tohoto regionu (graf č. 12). Tento plyn dále směřoval přes území Ruska především na Ukrajinu. Konkrétně se jednalo o nákup z následujících zemí:¹⁶⁹

1. Turkmenistán 42,3 mld. m³
2. Uzbekistán 14,2 mld. m³
3. Kazachstán 9,6 mld. m³

Všechny tyto nejdůležitější středoasijské země produkující plyn mají současně i největší potenciál pro rozvoj jejich těžby. Zároveň však čelí nutnosti diverzifikace jejich exportních tras tak, aby tento jejich potenciál mohl být adekvátně využit. Uzbekistán i Turkmenistán mají značné zásoby plynu, ovšem jejich současná produkce pochází zejména z již dlouho produkujících nalezišť, které vykazují známky poklesu těžby.¹⁷⁰

Cena středoasijského plynu určeného na export v období 2007–2009 rostla velmi rychle. V roce 2007 stálo 1000 m³ plynu 100 dolarů. V první polovině následujícího roku Rusko souhlasilo s navýšením ceny na 130 dolarů. Tato cena v druhé polovině roku 2008 dále rostla na 150 dolarů. Od počátku roku 2009 pak platí Rusko za středoasijský plyn tzv. evropské ceny.¹⁷¹ V tomto období tak je možno pozorovat nezávislejší a sebevědomější energetickou politiku středoasijských zemí, která měla jasné dopady na Rusko.

¹⁶⁸ IAE: c. d., s. 167.

¹⁶⁹ *Gas Purchases in Central Asian Countries*.

¹⁷⁰ GARRISON, A., J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d., s. 11.

¹⁷¹ IAE: c. d., 167.

M. B. Olcott píše, že zvyšující přítomnost Číny v regionu SA byla důvodem, proč Rusko nabídlo Kazachstánu, Turkmenistánu a Uzbekistánu v březnu 2008 novou formuli na stanovování ceny za středoasijský plyn na úrovni tzv. evropských cen pro rok 2009. OLCOTT, M., B.: *Russia, Central Asia, and the Caspian: How Important Is the Energy and Security Trade-Off?*, s. 21. Srovnej s: BLANK, Stephen: *Russia and Central Asia Gas: Recent Trends and Their Implications*. Central Asia-Caucasus Institute Analyst, 19. března 2008, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4817>.

V dnešní době, čili v situaci rostoucí poptávky po plynu ze strany Číny, USA, Indie, Íránu či snahy EU diverzifikovat své dodávky plynu, země SA dále posilují jejich význam v tzv. Nové velké hře o středoasijské suroviny. Pavel Kavina, analytik Ministerstva průmyslu a obchodu ČR, v této souvislosti tvrdí, že diplomatická cena „nevěst“ s bohatým surovinovým věnem roste, a to velmi rychle. Dále podotýká, že v situaci, kdy se objeví více tzv. nápadníků, logickým důsledkem bude i rostoucí mezinárodně politické sebevědomí těchto energetickými surovinami hojně ověřených zemí.¹⁷² Dá se tedy předpokládat, že tato situace bude mít vliv i na jejich rostoucí sebevědomí v energetické politice vůči potenciálním partnerům.

4.2 Turkmenistán – největší středoasijský exportér plynu

Vnitropolitický vývoj Turkmenistánu jako režimu osobní moci, kde byl Saparmurat Nijazov nazývaný Turkmenbaši (otec všech Turkmenů) nejen prezidentem, ale i předsedou zákonodárného orgánu, předsedou vlády i Národní rady, nebyl zrovna lákavý pro zahraniční partnery. Po jeho smrti 21. prosince 2006 se dočasným prezidentem se stal Gurbanguly Berdymuhammedov. Ve funkci byl potvrzen ve volbách roku 2007 89,23 % voličů. Autoři P. Kokaisl a J. Pargač píší, že ač nový prezident sliboval pokračování politiky svého předchůdce, sliboval také i uvolnění tamních poměrů. To se však děje jen velmi pozvolna. Velkolepé oslavy hrdinů turkmenské historie zůstaly zachovány (...), obrazy Nijazova v ulicích nahradily obrazy Berdymuhammedova. Obyvatelé sice vnímají zmenšování státních zásahů do svých životů, není ale možné odhadnout, v co politika nového prezidenta vyústí.¹⁷³

Na území Turkmenistánu se nachází po Rusku druhé největší zásoby plynu na světě. Turkmenistán je zároveň největším vývozcem

¹⁷² KAVINA, Pavel: *Energetické suroviny ve světě. Stav zásob, perspektivy jejich čerpání a změny na světovém trhu nerostných surovin*. In: STEJSKAL, Libor (ed.): *Bezpečné Česko v bezpečné Evropě*. Praha, Úřad vlády ČR 2007, s. 137.

¹⁷³ KOKAISL, P. – PARGAČ, J.: *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán: střípky kulturních proměn Střední Asie*, s.115–16.

středoasijského plynu (graf). Z tohoto důvodu je tak Turkmenistán tím nejdůležitějším partnerem pro potenciální zájemce o středoasijský plyn. Jeho nevýhodou je však jeho geografická vzdálenost k potenciálním exportním trhům. V roce 2007 jeho těžba plynu dosáhla objemu 72,3 mld. m³, přičemž domácí spotřeba činila okolo 18 mld. m³.¹⁷⁴

Důležitá změna v energetické politice Turkmenistánu se odehrála v červenci 2007, kdy Turkmenistán podepsal s čínskou státní společností CNPC PSA zaměřující se na rozvoj plynových zásob na pravém břehu Amu Darji na východě Turkmenistánu. Dále Čína podepsala kontrakt na dodávky plynu v objemu 30 mld. m³, s plánovaným začátkem na konec roku 2009.¹⁷⁵

Do otevření plynovodu Střední Asie-Čína importovalo Rusko cca 70 % turkmenského plynu, čili okolo 50 mld. m³, a plánovalo navýšení importu až na 80 mld. m³.¹⁷⁶ Důsledkem ekonomické krize se však stal turkmenský plyn pro Gazprom velmi drahý, a proto se zástupci Gazpromu snažili o odstoupení ze svých dřívějších závazků. Je třeba říci, že svého cíle dosáhli. Zástupce ředitele Gazpromu, Valery Golubev, potvrdil, že Gazprom během roku 2010 nebude kupovat větší množství turkmenského plynu než v objemu 10 mld. m³. A to i přesto, že podle dřívější dohody pro rok 2010 měl Gazprom kupovat nejméně 30 mld. m³.¹⁷⁷

4.2.1 Velikost zásob turkmenského plynu

Až do nedávna ovšem nikdo přesně nevěděl, kolik plynu se na území Turkmenistánu opravdu nachází, a zda tak může Turkmenistán bezpečně zajistit všechny své aktuální smlouvy s Ruskem, Čínou a Íránem. Za doby vlády prezidenta Niazova totiž nikdy nedošlo k nezávislému výzkumu ložisek s plynem, a tak se jednotlivé údaje od jednotlivých agentur výrazně lišily. Až nový prezident Berdymuhammedov dovolil

¹⁷⁴ IAE: c. d., s. 167.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 169.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 167.

¹⁷⁷ BLAGOV, Sergei: *Russia Moves to Strengthen Ties with Uzbekistan*. Eurasia Daily Monitor, 7, 2010, č. 82, <http://www.jamestown.org/>.

provést nezávislou studii. Na počátku roku 2008 tedy turkmenská vláda najala nezávislou britskou společnost Gaffney Cline and Associates (GCA) aby provedla výzkum na jenom z turkmenských nalezišť plynu v jihovýchodní části Turkmenistánu.¹⁷⁸

Výsledky této studie prokázaly, že Jižní Jolotan skrývá neobvykle velké zásoby plynu, které se pohybují v rozmezí od 4–14 bil. m³, kdy nejpravděpodobnější se zdá být odhad 6 bil. m³.¹⁷⁹ Množství těchto zásob řadí ložisko Jižní Jolotan mezi pět největších nalezišť s plynem na světě.¹⁸⁰

V reakci na tato nová zjištění BP¹⁸¹ ztrojnásobila odhad turkmenských zásob plynu ve své každoroční zprávě o stavu světové energetiky. BP pak konkrétně předpovídá, že velikost zásob plynu v Turkmenistánu dosahuje 7,94 bil. m³. Tím zařadila Turkmenistán na 4. místo v žebříčku světových zásob plynu.¹⁸²

Smlouvu na průzkum a těžbu z tohoto největšího ložiska v Turkmenistánu získalo mezinárodní konsorcium společností z Číny, Jižní Koreje a Spojených arabských emirátů. Toto rozhodnutí ze strany Turkmenistánu potvrzuje jeho snahu diverzifikovat své transporty plynu jiným směrem než do Ruska a zbavit se tak své závislosti na tomto exportéru.¹⁸³

¹⁷⁸ CHAZAN, Guy: *Turkmenistan Gas Field is One of World's largest*. Wall Street Journal, 16. října 2008, <http://online.wsj.com/article>; HORÁK, Slavomír: *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant plynové bezpečnosti Evropy*. Mezinárodní vztahy, 2, 2008, s. 41.

¹⁷⁹ PANNIER, Bruce: *Independent Audit Shows Turkmen Gas Field 'World-Class'*. RFERL, 14. října 2008, <http://www.rferl.org>; GLOVER, C., Peter: *Turkmenistan Joins the Natural Gas Elite: The South Yolotan-Osman Gas Field Is One of the World's Largest*. EnergyTribune.com, 8. prosince 2008, <http://www.energytribune.com>. Do zveřejnění této studie byl za největší ložisko v Turkmenistánu považován Dauletabad s množstvím plynu zhruba 1,2 bil. m³. Většina dohod na export zemního plynu vedla právě z ložiska Dauletabad.

¹⁸⁰ Na počátku roku 2010 společnost GCA znovu potvrdila svůj nejpravděpodobnější odhad zásob tohoto ložiska, tedy 6 bil. m³, a to poté, kdy Ruská média označila tento odhad za přehnaný. FAREY, Ben: *Gaffney Cline Defends Estimates of Turkmen Natural-Gas Reserves*. Businessweek, 24. února 2010, <http://www.businessweek.com/news>.

¹⁸¹ BP (Beyond Petroleum) je jednou z největších světových energetických společností, která mimo jiné zveřejňuje objektivní data o stavu světových energetických trhů a současných trendech.

¹⁸² *BP Statistical Review of World Energy*, s. 22. Na prvních třech místech se nachází Rusko, Írán a Katar.

¹⁸³ *Největší turkmenské pole plynu získaly firmy z Číny, Koreje a SAE*. ČTK, 29. prosince 2009, www.ctk.cz.

4.3 Uzbekistán – stabilní středoasijský producent plynu

Uzbekistán se řadí na 11. pozici v celosvětovém žebříčku producentů plynu.¹⁸⁴ A právě vývoz plynu je jednou ze zahraničních priorit Uzbekistánu. Podle několika odhadů se ověřené zásoby plynu v Uzbekistánu pohybují v rozmezí 1,75–6,3 bil. m³. Každoroční těžba plynu pak dosahuje okolo 60 mld. m³. Velká část těžby však pokrývá domácí spotřebu nejlidnatějšího středoasijského státu, část těžby se dováží do Kazachstánu, Tádžikistánu a Kyrgyzstánu. Proto pouze menší část uzbeckého plynu je určeno na vývoz. Do Ruska pak vedou uzbecký plyn trasy dvou regionálně klíčových plynovodů, a to Střední Asie-Centrum a Buchará-Ural.¹⁸⁵

Uzbekistán nedisponuje tak velkými zásobami ropy jako Kazachstán, ani tak důležitými nalezišti plynu jako Turkmenistán, proto nebyl schopen přilákat tolik zahraničních investic jako tyto dvě země. Energetický sektor tak trpí značným podfinancováním. Po získání nezávislosti také nebyla věnována patřičná pozornost průzkumným vrtům a nalézáním nových plynových polí. V Uzbekistánu je situováno 52 využívaných plynových polí a téměř 95 % těžby plynu je realizováno na polích v Gazli, Šurtan, Pamuk a Chaulzak.¹⁸⁶

Ruské energetické koncerny Gazprom, LUKoil a Transněft dominují energetickému sektoru Uzbekistánu. Hlavním důvodem je izolovanost Uzbekistánu, která zemi neumožňuje exportovat svůj plyn přímo na světové trhy, a klíčové jsou tedy plynovody vybudované ještě v době SSSR. Uzbekistán tak kromě Ruska exportuje svůj plyn do sousedních zemí, tedy Kazachstánu, Tádžikistánu a Kyrgyzstánu, jejichž hlavním problémem jsou však platební bilance, kdy tyto středoasijské republiky platí za odebíraný plyn pozdě.¹⁸⁷

¹⁸⁴ *Russia's Lukoil Targets Uzbekistan*. UPI, 2. dubna 2010, <http://www.upi.com>. Srovnej s: JOHNSON, H. T.: c. d., s. 145.

¹⁸⁵ HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 22–23.; IAE: c. d., s. 169.

¹⁸⁶ HODÁČ, J. – STREJČEK, P.: c. d., s. 245–46.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 246–47.

V prosinci 2002 byla podepsána Dohoda o strategické spolupráci mezi uzbeckou státní společností Uzbekněftgaz a Gazpromem. Tato dohoda obsahovala několik bodů. Zaprvé ujednání o dlouhodobém kontraktu na nákup uzbeckého plynu na období let 2003–2012, dále podíl Gazpromu na plynových projektech v rámci PSA¹⁸⁸, a třetím bodem byl rozvoj uzbeckého systému plynovodů. Pilotním projektem pod PSA se stalo obnovení těžby na bohatém nalezišti Šahpaty na západě Uzbekistánu. Tento projekt se stal funkčním 14. dubna 2004.¹⁸⁹

Uzbekistán deklaroval Rusko za svého nejbližšího spojence v roce 2005, kdy Západ po tvrdém zásahu v městě Andižan uvalil na Uzbekistán sankce. Uzbekistán ohledně tohoto zásahu uvedl, že chtěl potlačit ozbrojené povstání vedené vojenskými Islamisty, ovšem očití svědkové uvedli, že mnoho obětí byli neozbrojení civilisté. To Uzbekistán popřel. Následně požádal USA o stáhnutí svého letectva ze základen na svém území.¹⁹⁰ Stalo se tak na počátku roku 2006 po bezprostředním skončení summitu ŠOS v červenci 2005, na kterém se všech šest členských zemí shodlo na nutnosti stáhnutí se amerických vojenských jednotek z regionu. Uzbekistán tak deklaroval těsnější vazby na Rusko a Čínu než na USA.¹⁹¹ Ovšem poté, co byly sankce proti Uzbekistánu staženy, USA mohly začít využívat ke svým účelům jinou uzbeckou leteckou základnu pro účely mise ISAF.¹⁹²

V květnu roku 2007 podepsali prezidenti Ruska, Kazachstánu, Turkmenistánu a Uzbekistánu smlouvu o společné rekonstrukci a navýšení

¹⁸⁸ Production Sharing Agreement (PSA) je typ dohody, dle které stát poskytuje investorovi výhradní práva na průzkum a těžbu nerostných surovin ze specifických přírodních zdrojů po určitou dobu. Investor provádí tyto úkony po danou dobu na vlastní náklady a rizika. Investor, tedy konkrétní zahraniční ropná nebo plynárenská společnost, se následně podílí na ziscích z produkce ve výši stanovené smlouvou. Tím se mu vrací předchozí náklady a vytváří zisk. KARAYIANNI, Marika: *Production Sharing Agreements and National Oil Funds*. In: SHIRIN, Akiner (ed.): *The Caspian. Politics, Energy and Security*. Oxfordshire, RoutledgeCurzon 2004, s. 149.

¹⁸⁹ *Gas Purchases in Central Asian Countries*.

¹⁹⁰ *Uzbek Leader Quells Russian Gas Fears, Secures Deal*. Reuters, 23. ledna 2009, <http://www.rferl.org/>. Srovnej s: ŠIMOV, Jaroslav: *Autoritářské režimy v bývalém SSSR: klasifikace, příčiny vzniku, perspektivy*, s. 37.

¹⁹¹ OLCOTT, M., B.: *The Great Powers in Central Asia*.

¹⁹² *Uzbek Leader Quells Russian Gas Fears, Secures Deal.; Russia-Uzbekistan: Economic Cooperation on Front Turner*. Voice of Russia, 19. dubna 2010, <http://english.ruvr.ru/2010/04/19/6586351.html>.

kapacity plynovodů na jejich území, známých jako Střední Asie-Centrum. Tento projekt měl být započat v první polovině roku 2008, ovšem dosud se neuskutečnil. Ruské společnosti Gazprom a LUKoil slíbily investice velkého rozsahu do nejrůznějších projektů na území Uzbekistánu, ovšem své sliby zatím naplňují jen velmi pomalu.¹⁹³

Uzbekistán si je vědom své závislosti v energetickém sektoru na Rusku a snaží se tedy o diversifikaci svých exportních tras a získání investic i jiného původu než z Ruska. V listopadu roku 2008 podepsal Uzbekistán s Čínou dohodu, jejíž náplní byl export uzbeckého plynu směrem do Číny dosahující objemu 10 mld. m³ ročně.¹⁹⁴ Větev plynovodu Střední Asie-Čína, procházející městem Gazli v regionu Buchará, kde dojde k napojení uzbeckého plynu na tento plynovod, je momentálně ve výstavbě a měla by být dokončena v srpnu 2010.¹⁹⁵

V prosinci 2009 Gazprom podepsal s Uzbeněftgazem dohodu, jejímž obsahem bylo zvýšení objemu určeného pro Gazprom z 11,25 mld. m³ na 15,5 mld. m³ za cenu navázanou na tu, kterou má Gazprom pro své evropské odběratele.¹⁹⁶

V dubnu 2010 Alexej Miller, šéf Gazpromu, vedl v Moskvě jednání se svým protějškem v Uzbekněftgazu, Ulugbekem Nazarovem, o exportních a rozvojových projektech.¹⁹⁷ Gazprom se zavázal koupit ne méně než 15,5 mld. m³ uzbeckého plynu v roce 2010. Tento objem plynu směřujícího do Ruska však zůstal téměř nezměněn ve srovnání s rokem 2009, kdy uzbecký prezident Islam Karimov slíbil dodávky o objemu 16 mld. m³.¹⁹⁸ Karimov dále uvedl, že by se tento roční objem plynu dodávaného do Ruska mohl zvýšit až na 31 mld. m³ kolem roku 2015,

¹⁹³ BLAGOV, Sergei: *Russia Moves to Strengthen Ties with Uzbekistan*.

¹⁹⁴ BHADRAKUMAR, M. K.: *China Resets Terms of Engagement in Central Asia.; Russia-Uzbekistan: Economic Cooperation on Front Turner*.

¹⁹⁵ BHADRAKUMAR, M. K.: *China Resets Terms of Engagement in Central Asia*.

¹⁹⁶ LEE, Julian: *Russia Lines up Gas Purchases for 2010*. Oil and gas magazine, 1. února 2010, <http://www.cisoilgas.com/>.

¹⁹⁷ BLAGOV, S.: *Russia Moves to Strengthen Ties with Uzbekistan*.

¹⁹⁸ BLAGOV, Sergei: *Russia Making New Push in Caspian Basin Energy Sector*. EurasiaNet.org, 5. května 2010, <http://www.eurasianet.org/>; LEE, J.: c. d.

pokud by v Uzbekistánu začala těžit i druhá největší energetická společnost LUKoil.¹⁹⁹

4.4 Kazachstán – produkce plynu až na druhém místě

Kazachstán od samého počátku své energetické politiky dodržuje strategii založenou na diverzifikaci svých exportních tras pro své energetické suroviny tak, aby žádná regionální mocnost nezískala strategickou kontrolu nad jeho exportními trasami. Potenciál jeho energetických zdrojů je dále umocněn geografickou polohou Kazachstánu výhodnou pro obě regionální mocnosti, tedy Rusko a Čínu.²⁰⁰

Kazachstán disponuje největšími zásobami ropy v regionu, důraz energetických vztahů v rámci této středoasijské země je tedy zaměřen právě na tuto oblast. Téměř veškerá produkce kazašského plynu je tedy spojena s produkcí ropy, zejména se jedná o naleziště Tengiz, Karačaganak a Kašagan na západě země. Největší spotřeba plynu v Kazachstánu je alokována v jižní části země, které jsou značně vzdálené od produkujících regionů. Tito spotřebitelé jsou tak zásobováni plynem z Uzbekistánu.²⁰¹

Kazachstán tak i přes své obrovské odhadované zásoby plynu byl od získání nezávislosti až do roku 2003 významným dovozcem plynu. Dalším důležitým faktorem přispívajícím k této situaci bylo to, že až do roku 1999 byl plyn ropnými společnostmi považován za odpadní produkt vznikající během těžby ropy. V roce 1999 však došlo k prosazení zákona, který požadoval racionalizaci těžby ropy ve vztahu k plynu. V roce 2005

¹⁹⁹ *Uzbek Leader Quells Russian Gas Fears, Secures Deal.*

²⁰⁰ GARRISON, A., J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d., s. 9–10. Joshua Kucera píše: „(...) Kazašská vláda má pro tuto taktiku název: tzv. mnoho vektorová diplomacie. Vláda Kazachstánu je velmi obratná při jednání se zahraničními společnostmi, vládami i se samotným Ruskem, Čínou či západními mocnostmi (...). A jeho také na surovinové zdroje bohatí středoasijské sousedé, a zejména Turkmenistán, se z jeho příkladu již učí.“ KUCERA, Joshua: *China Enters the 'Great Game'*. Diplomat.com, 8. února 2010, <http://the-diplomat.com>.

²⁰¹ GARRISON, A., J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d., s. 9–10.

pak bylo přijato další nařízení, které požadovalo snížit těžbu ropy v případech, že by snížení těžby ropy vedlo k maximalizaci těžby plynu.²⁰²

IEA uvádí, že v roce 2007 se exportovalo okolo 7 mld. m³ plynu do Ruska, konkrétně do elektrárny Orenburg, a to z kazašského regionu Karačaganak. Domácí spotřeba plynu v daném roce dosáhla 13,3 mld. m³, zatímco produkce plynu dosáhla 12,9 mld. m³.²⁰³

V roce 2007 místní vláda začala následovat ruský model energetického nacionalismu, který je založen na koncepci státního vlastnictví strategického majetku, kde se státní společnost stává dominantním partnerem pro zahraniční investory. Nový zákon, který vešel v platnost na počátku roku 2008 umožňuje kazašské vládě vypovědět smlouvu se zahraničním partnerem, a vynutit si tak nové jednání o této smlouvě.²⁰⁴ Tato změna strategie svědčí o tom, že Kazachstán si je vědom své důležitosti jako producent plynu a je dále přesvědčen, že jeho potenciál nalezišť ropy i plynu přesvědčí zahraniční investory o tom, že se jim v zemi vyplatí zůstat i za situace změněné legislativy.²⁰⁵

Na základě nové dohody z prosince 2009 bude Rusko odebírat kazašský plyn ve stejném objemu jako v předcházejícím roce, tedy v objemu 9–10 mld. m³ a to za cenu navázanou na tu, kterou má Gazprom pro své evropské odběratele.²⁰⁶

Na jejich posledním březnovém setkání v Moskvě, ruský a kazašský prezident znovu slíbili posílení jejich energetického partnerství. Oba ovšem také podotkli, že tempo dokončení jejich energetických projektů je velmi pomalé. Energetické vztahy mezi těmito zeměmi tedy Sergei Blagov nazývá značně nespolehlivými.²⁰⁷ V závěrečných stanoviscích pak ani jeden z prezidentů nezmínil dva hlavní společné

²⁰² HODAČ, J. – STREJČEK, P.: c. d., s. 242–43.

²⁰³ Tamtéž, s. 243.; IAE: c. d., s. 169.

²⁰⁴ GARRISON, A., J. – ABDURAHMONOV, A: c. d., s. 16.

²⁰⁵ Tamtéž. Detailněji viz: CUTLER, M. Robert: *Kazakhs tighten grip on Karachaganak*. Asia Times, 5. března 2010, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/; OLCOTT, M., B.: *Russia, Central Asia, and the Caspian: How Important is the Energy and Security Trade-Off?*, s. 9.

²⁰⁶ LEE, J.: c. d.

²⁰⁷ BLAGOV, S.: *Russia, Kazakhstan mull trade revival*.

projekty, kterými jsou plynová elektrárna Orenburg a Při-kaspické konsorcium^{208 209}.

Kazachstán se kvůli již dříve zmíněné dobré geografické poloze stává důležitým obchodním partnerem i pro rostoucí ekonomiku Číny. V oblasti plynu Kazachstán podepsal s Čínou v nedávné době dohodu, jejímž obsahem je export kazašského plynu směrem do Číny dosahující objemu 10 mld. m³ ročně skrz napojení na plynovod Střední Asie-Čína.²¹⁰ Tímto napojením se Kazachstán zbavil nutnosti hledat odbyt pro plyn z naleziště Karačaganak, jehož celkové zásoby plynu se rovnají jedné čtvrtině celkových kazašských zásob plynu,²¹¹ v Rusku.²¹² Spolupráce Číny a Kazachstánu povede pro obě země k vzájemným a významným výhodám, které jsou v naprosté shodě s jejich současnými a nejspíše i budoucími potřebami. V případě Kazachstánu je motivace jasná, příliš velká závislost na Rusku a jeho transportních kapacitách by ohrožovala rozvoj energetického sektoru Kazachstánu. Ten se proto snaží diversifikovat své transportní trasy a nalézt nové spotřebitele pro své suroviny. Výrazná hospodářská provázanost Ruska spolu s již existující strukturou jak plynovodů, tak i ropovodů však vedou k tomu, že si Kazachstán výrazně protiruskou politiku dovolit nemůže.²¹³

V této kapitole byla podána souhrnná informace o současné situaci středoasijských producentů plynu z hlediska velikosti jejich roční produkce, stejně jako byly nastíněny i jejich vztahy s Čínou a Ruskem. Tato kapitola slouží jako základ pro kapitolu následující, ve které jsou popsány vztahy Turkmenistánu, Uzbekistánu a Kazachstánu s aktéry tzv. Nové velké hry, tedy nejenom Ruska a Číny, ale i Íránem a EU.

²⁰⁸ V anglickém znění Caspian Pipeline Consortium.

²⁰⁹ BLAGOV, S.: *Russia, Kazakhstan mull trade revival*.

²¹⁰ BHADRAKUMAR, M. K.: *China Resets Terms of Engagement in Central Asia*.

²¹¹ Zásoby plynu na nalezišti Karačaganak jsou odhadovány na 1 331 mld. m³. HODAČ, J. – STREJČEK, P.: c. d., s. 241.

²¹² Tamtéž, s. 241–43.; CUTLER, M., R.: *Kazakhs tighten grip on Karachaganak*.

²¹³ HODAČ, J. – STREJČEK, P.: c. d., s. 245.

5. NEJDŮLEŽITĚJŠÍ HRÁČI V TZV. NOVÉ VELKÉ HŘE O STŘEDOASIJSKÝ PLYN

Tato kapitola se zabývá nejdůležitějšími hráči, kteří se účastní tzv. Nové velké hry o středoasijský plyn. Postupně jsou v rámci této kapitoly analyzovány vztahy jednotlivých aktérů se středoasijskými producenty plynu, a to v chronologickém pořádku. U každého aktéra se navíc autorka detailněji zaměří na jejich vztah s Turkmenistánem, neboť se jedná o klíčového producenta plynu v regionu SA.²¹⁴ Text se v této části věnuje hledáním odpovědi na následující výzkumnou otázku: Který z aktérů tzv. Nové velké hry je momentálně nejúspěšnější v oblasti zajištění dodávek středoasijského plynu pro potřeby své ekonomiky?

5.1 Rusko – dlouholetý partner středoasijských zemí

Celý region SA je tradičně Ruskem vnímán jako jeho výrazná sféra vlivu, a i přes jednotící prvky v jeho přístupu k těmto zemím jsou zde patrné dílčí rozdíly.²¹⁵ Přístup Ruska ke státům SA je jednoznačně předurčen v rámci energetické sféry Kaspickým mořem, které skrývá obrovské zásoby ropy a plynu, a to jak při pobřeží, tak i ve svých vodách. Z pohledu Ruska naleziště energetických surovin v regionu SA odlišují tuto oblast od ostatních oblastí post-sovětského prostoru, které Rusku z hlediska energetiky nabízejí „jen“ transportní území pro jeho dodávky energetických surovin.²¹⁶

Jestliže během 90. let 20. stol. došlo k oslabování pozic Ruska v regionu SA, nová aktivní politika Vladimíra Putina jako ruského

²¹⁴ Podkapitola zabývající se EU se poněkud vymyká z tohoto rámce, neboť se v tomto případě jedná o stále potencionálního partnera středoasijských zemí, zatímco všichni ostatní hráči již mají se středoasijskými zeměmi podepsány konkrétní smlouvy a vybudovanou transportní infrastrukturu vedoucí plyn.

²¹⁵ HODAČ, J. – STREJČEK, P.: c. d., s. 192. K důležitosti dlouhodobého a důležitého vztahu mezi Ruskem a regionem SA detailněji *Gazprom and Central Asia: A Time-honored and Long-term Partnership*. UzReport.com, 29. ledna 2010, <http://www.allbusiness.com>.

²¹⁶ HODAČ, J. – STREJČEK, P.: c. d., s. 229.

prezidenta během osmi let své vlády (období let 2000–2008) obnovila tradiční ruský vliv v dané oblasti. Gazprom vlastní v celém regionu SA distribuční síť jak plynovodů, tak i ropovodů, podílí se na výstavbě nových produktovodů, a má nakoupeny i dlouhodobé těžební licence v této oblasti.²¹⁷ V. Putin v pozici prezidenta označoval region Kaspického moře za zónu zvláštních ruských zájmů a logickým cílem tedy bylo zabránit snahám o realizaci západních projektů, které by ve svém důsledku znamenaly pro Rusko nepřijatelné narušení jeho dominance v této oblasti.²¹⁸

V. Putin v daném období sledoval strategický cíl v ruské energetické politice, a to aby Rusko dominovalo v oblasti dodávek plynu do Evropy stejně jako plynovodům, které ho do Evropy přivádí.²¹⁹ V této jeho snaze o monopolizaci dodávek plynu zavázal státní společnost Gazprom²²⁰ k dlouhodobým plynovým kontraktům se zeměmi SA. Bohužel cena plynu daná těmito smlouvami daleko převyšuje současné světové ceny plynu, stejně jako i jiné důsledky ekonomické krize přiměly Gazprom změnit svou politiku vůči tomuto regionu.²²¹

²¹⁷ Srovnej s: OLCOTT, M. B.: *Russia, Central Asia, and the Caspian: How Important is the Energy and Security Trade-Off?*, s. 7–8.

²¹⁸ HODAČ, J. – STREJČEK, P.: c. d., s. 231. Více viz: MANKOFF, J.: *Eurasian Energy Security*, s. 7

²¹⁹ Srovnej s: OLCOTT, M. B.: *Russia, Central Asia, and the Caspian: How Important is the Energy and Security Trade-Off?*, s. 13–14.

²²⁰ Gazprom, největší ruská firma, se od rozpadu SSSR nachází pod přímou kontrolou státu. I přestože je stát největším držitelem akcií v Gazpromu už od roku 1992, Kreml výrazně zvýšil svou kontrolu v této strategicky důležité společnosti od nástupu prezidenta Putina do úřadu. Gazprom má opravdu zvláštní postavení v odvětví ruského plynu, protože drží více než 25 % světových zásob plynu, produkuje téměř 85 % ruského plynu, což je rovno 17 % celosvětové těžby plynu, vlastní ruskou přenosovou soustavu plynu (celková délka plynovodů, kterými tedy disponuje je přes 159 000 km) a má také zákonný monopol na export ruského plynu. Daně, které Gazprom odvádí, tvoří asi 25 % ruských federálních daňových příjmů. MANKOFF, J.: *Eurasian Energy Security*, s. 9.; PIROG, Robert: *Russian Oil and Gas Challenges*. Washington DC, Library of Congress. Congressional Research Service 2007, <http://www.fas.org/sgp/crs/>; IAE: c. d., s. 155.; Gazprom, production. <http://www.gazprom.com/production/>; WOEHLER, Steven: *Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries*. Congressional Research Service 2009.

²²¹ KRAMER, E. Andrew: *Falling Gas Prices Deny Russia a Lever of Power*. NYTimes.com, 16. května 2009, <http://www.nytimes.com/2009/05/16/world/europe/>. HODAČ, J. – STREJČEK, P.: c. d., s. 230–31. Pro srovnání uvádím vztah Ruska ke SA za doby vlády Borise Jelcina. Karel Hirman ji popisuje následovně: „Boris Jelcin mluvil v době své vlády o tom, že Rusko má vytvořený na území Společenství nezávislých států přirozený energetický monopol, který se ale nezmění na ruský diktát na trzích s energiemi a nikdy se tak ani skutečně nestalo. Taková byla reálná politika za časů Borise Jelcina,

Ruská tisková kancelář RIA uvedla, že dlouhodobé smlouvy Gazpromu se středoasijskými zeměmi jsou uzavřeny do roku 2028 a Gazprom bude v roce 2009 v průměru za 1 000 cm³ středoasijského plynu platit 340 dolarů.²²² Problém, který tím pro Gazprom vyvstal je, že stejné množství plynu se bude dodávat na Ukrajinu za zhruba 230 dolarů, a do Evropy za cca 280 dolarů.²²³ Gazprom tedy odebírá drahý středoasijský plyn, který následně prodává se ztrátou. E. Kramer dále tvrdí, že Gazprom si je této ztráty vědom, ale že vnímá středoasijský plyn důležitý do budoucna, kdy se poptávka po plynu znovu obnoví. Gazprom ve svém prohlášení uvádí: „Světová ekonomická krize bez pochyb negativně ovlivňuje poptávku po energiích. V dlouhodobém výhledu však poptávka po plynu opět poroste jak v samotném Rusku, tak i v zahraničí.“²²⁴

Delegace Gazpromu navštívila v prosinci 2009 jak Turkmenistán, tak Uzbekistán, aby podepsaly změny a dodatky k jejich dlouhodobým kontraktům týkající se objemu jejich plynu prodávajícího Rusku pro rok 2010. Celkový objem středoasijského plynu určený na export do Ruska však dosáhne jen polovičního množství ve srovnání s rokem 2008, tedy okolo 33 mld. m³.²²⁵

Podle zprávy zveřejněné v ruských novinách Vedomosti, Gazprom neplánuje navýšení dovozu středoasijského plynu ani pro následující období do roku 2012. Gazprom podle této zprávy plánuje dovážet 32,8

kdy Rusko nevyužívalo tuto svoji silnou zbraň ve své zahraniční politice. Zcela jiná situace nastala po roce 2000.“ HIRMAN, Karel: *Globální aspekty energetické bezpečnosti střední Evropy z mezinárodního hradiska*. In: DANČÁK, Břetislav – ZÁVĚŠICKÝ, Jan (Ed.): *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 66.

²²² Tato cena je odvozena na základě formule vycházející z ceny světové ceny ropy s šesti měsíčním zpožděním.

²²³ KRAMER, E., A.: c. d.

Stacy Closson k této situaci dodává, že na základě roční zprávy IEA je zřejmé, že momentální nabídka převyšuje poptávku, což bude snižovat cenu plynu v nadcházejícím desetiletí. CLOSSON, Stacy: *The End Of Gazprom's Reign?*, RFERL, 5. ledna 2010, <http://www.rferl.org/>.

²²⁴ KRAMER, E., A.: c. d.

Gazprom dále musel zavřít některé své naleziště na území Ruska, které ovšem byly schopny produkovat plyn za zlomek ceny středoasijského plynu. Tímto opatřením Gazprom uzpůsobil objem svých dodávek klesající poptávce.

²²⁵ LEE, J.: c. d.

mld. m³ plynu z oblasti SA v roce 2010, 33,9 mld. m³ v roce 2011 and 37,9 mld. m³ v následujícím roce 2012.²²⁶

5.1.1 Vztahy Ruska a Turkmenistánu v oblasti plynu

Spolupráce mezi těmito zeměmi v oblasti plynu není a nikdy nebyla jednoduchá. Její novodobé počátky se datují do roku 1992, kdy byla podepsána dohoda o exportu turkmenského plynu v rozsahu 11,3 mld. m³ ročně přes Rusko do Evropy. Dalších 28,4 mld m³ ročně bylo směřováno na pokrytí poptávky na Ukrajině (tento scénář zásobování Ukrajiny turkmenským plynem přetrval od doby existence SSSR).²²⁷

Pro současné vztahy Ruska a Turkmenistánu se stala klíčová dohoda o spolupráci v plynárenské oblasti podepsaná v Moskvě roku 2003. Ta de facto Rusku deklarovala faktický monopol na odběr turkmenského plynu od roku 2007 na dobu 25 let.²²⁸ Jeho vývoz do Ruska měl v roce 2010 dosáhnout 70–80 mld. m³. V květnu roku 2007 pak byla podepsána důležitá dohoda pro zajištění dodávek turkmenského plynu do Ruska a dále do EU. Byla totiž podepsána deklarace o výstavbě Kaspického plynovodu, v jejímž rámci se předpokládá rekonstrukce a navýšení maximálního objemu stávajícího systému plynovodů vedoucích ze SA do Ruska. V rámci této dohody je také plánována stavba nového plynovodu po východním pobřeží Kaspického moře vedoucího z Turkmenistánu, přes Kazachstán do Ruska, kde se má napojit na ruský systém plynovodů. Jeho kapacita má dosáhnout 40 mld. m³ ročně.²²⁹

²²⁶ Tamtéž. Po opětovném navýšení poptávky po plynu, což Gazprom předpokládá v letech 2013–2015, opět dosáhne a možná i převýší objem plynu ze SA množství odpovídající dodávkám plynu z roku 2008. *Gazprom and Central Asia: A time-honored and long-term partnership*.

²²⁷ HORÁK, S.: *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant plynové bezpečnosti Evropy*, s. 42.

²²⁸ OLCOTT, M., B. *Russia, Central Asia, and the Caspian: How Important is the Energy and Security Trade-Off?*, s. 14. Ke smlouvě byl přidán dodatek o periodickém vyjednávání o ceně dodávaného plynu.

²²⁹ HORÁK, S.: *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant plynové bezpečnosti Evropy*, s. 43.; *Gas purchases in Central Asian countries*. I přes skutečný zájem všech zainteresovaných stran na uskutečnění těchto smluv, prezident Turkmenistánu může

V roce 2008 následovaly dvě další důležité dohody týkající se nového cenového schématu turkmenského plynu. Obsahem první dohody bylo cenové schéma, kterým se měl řídit nákup turkmenského plynu Gazpromem v příštích 20 letech. Druhou dohodou se z Gazpromu stal donor pro místní turkmenské projekty v oblasti energetiky. Tyto dohody tak měly Rusku zajistit udržení si kontroly nad exportem turkmenského plynu.²³⁰

Obě smlouvy také ve svém konečném důsledku znamenaly, že Gazprom není schopen tvořit zisk prodejem turkmenského plynu, jak tomu bylo doposud. Navíc musí počítat s tím, že podobnou cenovou nabídku bude muset reflektovat i ve vztahu k Uzbekistánu a Kazachstánu. M. K. Bhadrakumar tak dochází k závěru, že vytváření zisku nebylo jediným cílem pro tuto dohodu, ale že spíše Kreml sleduje jistou strategii ve vztahu k zemím SA. Hlavním důvodem pro tuto pozici Ruska je snaha zajistit plyn, který by potenciálně mohl být použit pro alternativní plynovod Nabucco.²³¹

Rusko do nedávné doby exportovalo z Turkmenistánu plyn v rozmezí 50–65 mld. m³ ročně, což představovalo okolo 90 % veškerého turkmenského plynu na export.²³² Důležitá změna se však odehrála v dubnu 2009, kdy došlo k výbuchu na plynovodu vedoucího z Turkmenistánu do Ruska. Turkmenistán tehdy obvinil Gazprom ze snížení objemu dovozu plynu o 90 %, tedy z porušení smluv, což vedlo k následnému výbuchu na tomto plynovodu.²³³ Poté následoval mezi oběma zeměmi dlouhý spor o cenu plynu, který bránil v obnovení dodávek plynu.

Podle analytiků Gazprom dohodu oddaloval ryze záměrně, neboť evropská poptávka po ruském plynu v daném období v souvislosti

vyjednávat i o dalších možnostech jak diverzifikovat exportní trasy svého plynu. HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 163.

²³⁰ BHADRAKUMAR, M. K.: *Russia Takes Control of Turkmen (World?) Gas*. ATimes.com, 30. července 2008, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia.

²³¹ Tamtéž.

²³² *Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan and China lunch gas pipeline*. Energy-Pedia News, 16. prosince 2009, www.energy-pedia.com.

²³³ PIRANI, S.: c. d., s. 27. Srovnej s: FEDYNSKY, P.: c. d.

s ekonomickou krizí výrazně klesla.²³⁴ Turkmenistán kvůli této situaci přicházel o zisk ve výši jedné miliardy dolarů každý měsíc.²³⁵

Na obnovení dodávek plynu se tyto dvě země dohodly až v prosinci téhož roku. Dodávky byly obnoveny k 10. lednu 2010. Rusko však dle soudobé smlouvy bude odebírat turkmenský plyn jen v objemu dosahující 30 mld. m³ ročně (oproti 50 mld. m³, které dováželo do dubna 2009). V oblasti ceny turkmenského plynu bylo již poněkoli káté domluveno navýšení. Rusko tak začne platit za turkmenský plyn tzv. evropské ceny.²³⁶

Přerušení dodávek plynu mezi Turkmenistánem a Ruskem výrazně zvýšilo napětí mezi těmito zeměmi, což následně vedlo k tomu, že se Turkmenistán zaměřil na hledání alternativních tras pro vývoz svého plynu. Během tří týdnů, konkrétně od 14. prosince 2009 do 6. ledna 2010, dokázal Turkmenistán překreslit energetickou mapu Euroasie tím, že byly otevřeny dva plynovody spojující Turkmenistán s Čínou a Íránem (viz níže).

Na základě nové dohody bude Rusko odebírat turkmenský plyn v objemu maximálně 30 mld. m³ od ledna 2010 a to za cenu navázanou na tu, kterou má Gazprom pro své evropské odběratele.²³⁷ Výše zmíněná poslední dohoda Gazpromu a Turkmenistánu dále snížila objem plynu směřujícího do Ruska, kdy bylo dohodnuto, že Gazprom nebude během roku 2010 kupovat větší množství turkmenského plynu než je 10 mld. m³.²³⁸

5.2 Čína – nastupující mocnost v regionu SA

Čína je největším producentem uhlí na světě (cca 37 % z celkové světové těžby uhlí), a právě uhlí zabezpečuje téměř 75 % z celkové čínské

²³⁴ *Největší turkmenské pole plynu získaly firmy z Číny, Koreje a SAE.*

²³⁵ FINGERLAND, J.: c. d.

²³⁶ *Největší turkmenské pole plynu získaly firmy z Číny, Koreje a SAE.; Turkmenistan opens new Iran gas pipeline.* BBC, 6. ledna 2010, <http://news.bbc.co.uk>.

²³⁷ LEE, J.: c. d.; FEDYNSKY, P.: c. d. ESCOBAR, Pepe: *China plays Pipelineistan.*

²³⁸ BLAGOV, S.: *Russia Making New Push in Caspian Basin Energy Sector.*

energetické spotřeby²³⁹, což má své neblahé dopady jak na životní prostředí, tak samozřejmě i na samotné obyvatelstvo. Čína si proto v rámci svých pětiletých plánů stanovila závazek, že do roku 2020 nahradí část uhlí a ropy ve svém energetickém mixu čistějším zdrojem energie, tedy plynem tak, aby podíl plynu na celkové čínské primární spotřebě energie dosáhl 10 %. S ohledem na rostoucí spotřebu plynu a potřebu diverzifikovat zdroje této nerostné suroviny se Čína od 90. let minulého století začala zajímat také o středoasijský plyn.

Z geografického hlediska se dá říci, že Čína má velmi výhodnou polohu pro dovoz plynu, neboť zahraničními dodavateli plynu mohou být jak země z oblasti SA či samotné Rusko, tak i země z oblasti Asie-Tichomoří či Blízkého východu.²⁴⁰

Čína, která zažívá velmi dynamický rozvoj své ekonomiky, posiluje svou pozici v regionu SA již od získání nezávislosti středoasijských republik v roce 1991, neboť je pro ni jednodušší jednat s pěti slabšími státy než s celým Sovětským svazem (SSSR). John W. Garver dále říká, že její rostoucí pozice je také dána tím, že „nové středoasijské státy toužily po posílení vztahů s Čínou jako alternativě k naprosté závislosti na SSSR, později Rusku.“²⁴¹

Čínský nebývalý ekonomický růst tedy nabízí relativně chudým, geograficky izolovaným a historicky a funkčně navázaným středoasijským státům na Rusko možnost, alespoň částečně se zbavit této své závislosti na Moskvě tím, že s Čínou naváží ekonomické vazby. Snahou států SA je v této oblasti zejména vybalancovat vliv Ruska v regionu SA a poněkud změnit dlouhodobou geopolitickou situaci v této části světa. Středoasijské státy ovšem pečlivě váží své kroky, aby se vyhnuly sevření mezi dvěma mocnostmi nebo se nestaly obětmi nové války o zdroje v rámci tzv. Nové Velké hry o SA.²⁴²

²³⁹ DONALD, H., S. – BENEWICK, R.: c. d., s. 115. Srovnej s: MÜLLER-KRAENNER, Sasha: *Energy Security*. München, Verlag, Antje Kunstmann 2007, s. 58.

²⁴⁰ HIGASHI, N.: c. d., s. 34.

²⁴¹ GARVER, W. J.: c. d., s. 205.

²⁴² GARRISON, A., J. – ABDURAHMONOV, A.: c. d., s. 3.

V novodobé historii byla dle S. Horáka politika Číny vůči tomuto regionu zaměřena na stabilizaci svých severozápadních teritorií, zejména v oblasti Sin-t'jangu. Jednou z dalších priorit politiky Číny vůči zemím Střední Asie je posílení spolupráce s Ruskem v této oblasti. Tento postoj totiž Číně umožňuje kontrolu Ruska ze strany Číny. Příliš dominantní pozice Ruska v této oblasti by totiž mohla ohrozit tamní zájmy Číny. Z ekonomického hlediska je zájem Číny o oblast SA definován rostoucí poptávkou po surovinových zdrojích, tedy zejména po ropě a plynu.²⁴³

Za nejvýznamnější čínský plynovod dnešních dnů můžeme označit plynovod Střední Asie-Čína, jehož kontrakt na výstavbu plynovodu a dodávkou 30 mil m³ byl podepsán v roce 2006. Tento plynovod byl slavnostně otevřen v prosinci 2009. Velkou měrou přispěje k rostoucí spotřebě plynu v Číně a naplnění tak vládní snahy zmenšit využívání uhlí v primární spotřebě energií.²⁴⁴

Čína přistoupila na jednání se státy SA z důvodu neúspěšných jednání nad několika projekty, které měly Čínu napojit na ruský plyn. Do dnešního data nedošlo k žádnému reálnému úspěchu takových jednání.²⁴⁵ I přes velkou důležitost plynovodu Střední Asie-Čína, Michael Economides, editor časopisu Energy Tribune, říká, že Čína stále potřebuje ruský plyn k pokrytí své domácí poptávky. Stejně tak Rusko potřebuje Čínu, aby mohlo diverzifikovat své exportní trasy dosud vedoucí do Evropy, jejíž poptávka po ruském plynu klesá.²⁴⁶

Elita států SA je stále spíše nakloněna přátelství s Moskvou, a Čína představuje pro tyto vůdce potencionální hrozbu. Čína si je vědoma toho, že pokud by v regionu usilovala o příliš velký vliv, hledaly by středoasijské elity útočiště před čínskou rozpínavostí jinde, a to tedy především v Rusku. Tento stereotypní názor pak Čínu vede ke vzájemné spolupráci s Ruskem v tomto regionu. Stejně tak i státy SA aby

²⁴³ HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 28–29.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 29.; HIGASHI, N.: c. d., s. 8.

²⁴⁵ RAMZY, Austin: *Russia and China: An Old Alliance Hinges on Energy*. Time, 15. října 2009, <http://www.time.com/time/world>.

²⁴⁶ ECONOMIDES, M.: c. d.

eliminovaly tzv. čínskou hrozbu, uplatňují strategii co nejširší spolupráce s Čínou jak v oblasti bezpečnostně politické, tak i ekonomické.²⁴⁷

Toto pojetí čínského působení v oblasti SA, čili komplexní přístup Číny ke středoasijským státům a ne jenom zaměření se na energetický sektor popisuje jako úspěšnou strategii i M. K. Bhadrakumar, který píše, že země SA usilují právě o takový přístup ke svému regionu. Pozici západních zemí naopak hodnotí státy SA naprosto opačně, jako tzv. vykořisťovatelskou politiku zaměřující se jen na energetické suroviny. Z tohoto pojetí je pak zřejmé, že to bude právě Čína, která bude z této situace profitovat a zaujme velký podíl energetického sektoru v tomto regionu.²⁴⁸ Prezident G. Berdymuhamedov před příjezdem svého kolegy, prezidenta Číny za účelem slavnostního otevření plynovodu Střední Asie-Čína, znovu zdůraznil, že vztahy Turkemistánu a Číny jsou mnohostranné. Konkrétně pak zmínil, že pokrývají všechny důležité oblasti, kterými jsou politika, ekonomika, obchod, kultura, věda či vzdělávání.²⁴⁹

M. K. Bhadrakumar si dále všímá, že západní experti často mluví pohrdavým tónem o tom, že země SA preferují spolupráci s Čínou, která se neotvírá problematiku demokracie a lidských práv. M. K. Bhadrakumar ovšem upozorňuje, že tento pohled je příliš zjednodušený a zkreslený, neboť i středoasijské země si podle něj všimly, že v případě, že jde o západním zemím o jejich obchodní zájmy, ponechávají dané problematiky ve vztahu k autoritářským režimům také neotevřené.²⁵⁰

5.2.1 Vztah Číny a Turkmenistánu v oblasti plynu

Čína navázala diplomatické styky s Turkmenistánem už v roce 1991. První desetiletí jejich vzájemných vztahů můžeme podle S. Horáka nazvat jako hledání hlavních směrů jejich budoucí spolupráce. Podobnost těchto dvou režimů v politických otázkách nakonec vyústila v úzkou

²⁴⁷ HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 31.

²⁴⁸ BHADRAKUMAR, M. K.: *China Resets Terms of Engagement in Central Asia*.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Tamtéž.

spolupráci v energetickém sektoru, dopravě či textilním průmyslu. Stěžejní oblastí vztahů těchto dvou zemí se nakonec stala energetika.²⁵¹

Ovšem až do roku 2001 se čínské energetické společnosti do oblasti SA příliš nehrnuly. Dodávky z Perského zálivu byly v mnohém stabilní a relativně dostačující i pro rostoucí potřeby Číny. Až v souvislosti s vpádem USA do Afghánistánu a především do Iráku začala Čína reálně přemýšlet o významu SA jako regionu který by jí potenciálně mohl zabezpečit dodávky plynu a odstranit její závislost na zprostředkovatelích ze Středního východu a mořských cest směrem do Číny (zejména v oblasti přetíženého Malackého průlivu a v úžině mezi Čínou a Tchaj-wanem).²⁵²

Myšlenka na postavení plynovodu, který by spojoval Turkmenistán a Čínu, byla předmětem jednání od samotného počátku navázání diplomatických styků mezi těmito zeměmi. Na základě dohody z roku 2000 začala Čína zkoumat možná naleziště plynu na pravém břehu řeky Amudarji, která se následně stala zdrojem pro naplnění plynovodu Střední Asie-Čína. Tento krok byl na tehdejší turkmenské poměry průlomový. Čínská státní společnost China National Petroleum Corporation (CNPC) se stala první zahraniční plynárenskou společností, která získala právo vést těžbu na území Turkmenistánu na základě tzv. dohody o dělbě produkce.²⁵³

Dalším rozhodujícím bodem vedoucím k dohodě o plynovodu Střední Asie-Čína byl Pekingský summit konaný v dubnu 2006. Zde byla podepsána mezivládní dohoda o již konkrétních termínech a objemu dodávek plynu. První dodávky plynu byly stanoveny již na rok 2009 v celkovém objemu 30 bil. m³ ročně po dobu trvání 30 let.²⁵⁴

S. Horák a J. Šír zde upozorňují na fakt, že Čína při podpisu této smlouvy měla v rukou předběžné výsledky týkající se zásob plynu v dané lokalitě. Daní autoři proto předpokládají, že Čína si byla jistá tím, že

²⁵¹ ŠÍR, Jan – HORÁK, Slavomír: *China as an Emerging Superpower in Central Asia: The View from Ashkhabad*. China and Eurasia Forum Quartely, 2008, č. 2, s. 79.

²⁵² HORÁK, S.: *Nástup Číny ve Střední Asii? Možnosti a limity vzájemných vztahů*, s. 41.

²⁵³ ŠÍR, J. – HORÁK, S.: *c. d.*, s. 82.

²⁵⁴ *Central Asia-China Gas Pipeline*. China National Petroleum Corporation, 2010, <http://www.cnpc.com.cn/en>.

zahájení výstavby tohoto plynovodu bude ekonomicky výhodné, že jsou tedy zásoby plynu v nalezišti Bagtyjarlik dostatečné.²⁵⁵

V červenci roku 2007 CNPC podepsala PSA²⁵⁶ týkající se rozvoje a těžby plynu z naleziště Bagtyjarlik na východě Turkmenistánu. Čína se tak stala první zemí, která získala PSA na těžbu turkmenského plynu na pevnině.²⁵⁷

Projekt plynovodu Střední Asie-Čína tak s největší pravděpodobností nepředstavuje konkurenci pro ruský systém plynovodů Střední Asie-Centrum, jehož naleziště plynu se nacházejí v jiné oblasti, konkrétně Dawletabadu v jižní části Turkmenistánu. Tato oblast je však od Amudarji vzdálena jen několik set kilometrů.²⁵⁸ S. Horák v této souvislosti tvrdí: „Pokud však zásoby tohoto naleziště nebudou stačit, dohoda mezi Turkmenistánem a Čínou z dubna 2006 umožňuje naplnění čínského plynovodu z jiných zdrojů než na pravém břehu Amudarji. Právě tato skutečnost je největší hrozbou jakýchkoli dlouhodobých plánů Moskvy i evropských zemí. V případě uplatnění této klauzule se dlouhodobý kontrakt mezi Gazpromem a Turkmenistánem z roku 2003 může ocitnout v ohrožení. Tím by se potvrdila nedůvěryhodnost Turkmenistánu jako stabilního obchodního partnera, avšak turkmenské vedení by patrně dalo přednost okamžitému zisku před dlouhodobou koncepcí.“²⁵⁹

Plynovod Střední Asie-Čína začíná v městě Gedaim u hranic s Uzbekistánem a vede do oblasti severozápadní Číny, přesněji do města Horgos v autonomní oblasti Sin-t'iang, kde bude napojen na plynovod Východ-Západ 2 (mapa č. 13). Tento plynovod Střední Asie-Čína, v dnešní době nejdelší plynovod na světě²⁶⁰, byl slavnostně otevřen

²⁵⁵ ŠÍR, J. – HORÁK, S.: c. d., s. 83; HORÁK, S.: *Nástup Číny ve Střední Asii? Možnosti a limity vzájemných vztahů*, s. 42.

²⁵⁶ Production Sharing Agreement. Viz poznámkový aparát na s. 65.

²⁵⁷ SEAMAN, J.: c. d., s. 24.

²⁵⁸ HORÁK, S.: *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant plynové bezpečnosti Evropy*, s. 52

²⁵⁹ HORÁK, S.: *Nástup Číny ve Střední Asii? Možnosti a limity vzájemných vztahů*, s. 43

²⁶⁰ SEAMAN, J.: c. d., s. 25. Plynovod Střední Asie-Čína celkově dosahuje délky cca 7 000 km. Přes Turkmenistán vede potrubí v délce 188 km, 525 km vede přes Uzbekistán, 1293 km přes Kazachstán a konečně v Číně zbývající 4860 km. *Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan and China lunch gas pipeline*. Energy-Pedia News, 16. prosince 2009, www.energy-pedia.com.

14. prosince roku 2009 a plné kapacity 40 mld. m³ ročně bude dosaženo do konce roku 2011.²⁶¹ Navýšení kapacity plynovodu o dalších 10 mld. m³ bylo umožněno podepsáním smlouvy v červnu roku 2009 následkem čínské těžby v oblasti naleziště Jižní Jolotan.²⁶²

Tento nový plynovod Střední Asie-Čína ukončil dlouhodobou dominanci Ruska v dovozu středoasijského plynu a zároveň se stal prvním plynovodem, který exportuje velké množství plynu ze Střední Asie mimo Ruské území. Od roku 1997 sice již Turkmenistán vyvážel mimo Rusko plyn o objemu 8 mld. m³ ročně do severního Íránu, ovšem toto množství je ve srovnání s vývozem turkmenského plynu do Ruska či nově do Číny velmi malé, a nemohlo tak zpochybnit ruskou dominanci nad oblastí exportu turkmenského plynu.²⁶³

Plynovod Střední Asie-Čína bude zásobován nejen turkmenským plynem, ale i plynem z Uzbekistánu a Kazachstánu. Obě tyto země se zavázaly dodávat po 10 mld. m³ plynu do tohoto projektu.²⁶⁴ Tento projekt tak i pro tyto země znamená o něco lepší postavení vůči Rusku. DeLay, editorka *Former Soviet Union Oil & Gas Monitor*, vidí jako velkou výhodu plynovodu Střední Asie-Čína v tom, že se jedná o plynovod vedoucí po pevnině. Takový plynovod proto představuje ve srovnání s přepravou LNG pro Čínu menší bezpečnostní riziko.²⁶⁵

S. Horák argumentuje: „Na rozdíl od evropských partnerů má Čína některé komparativní výhody, díky nimž má před dalšími zájemci o energetické suroviny ze Střední Asie náskok. Především jde o efektivitu při plánování a realizaci projektů. Zatímco členské státy Evropské unie (EU) se teprve od roku 2007 snaží najít přijatelný kompromis mezi kontrastními politickými (rozvoj demokracie a občanské společnosti v

²⁶¹ *Central Asia-China Gas Pipeline*. Turkmenistán uvedl, že může navýšit objem dodávaného plynu na 40 mld. m³ ročně. Toto množství představuje okolo poloviny současné spotřeby plynu v Číně. BHADRAKUMAR, M. K.: *China Resets Terms of Engagement in Central Asia*.

²⁶² SEAMAN, J.: c. d., s. 26.

²⁶³ *Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan and China lunch gas pipeline*.

²⁶⁴ Tamtéž.; BHADRAKUMAR, M. K.: *China Resets Terms of Engagement in Central Asia*.

²⁶⁵ DeLay In: BHADRAKUMAR, M., K.: *Pipeline Geopolitics: Major Turnaround. Russia, China, Iran Redraw Energy Map*. The Centre for Research on Globalisation, 12. ledna 2010, <http://www.globalresearch.ca>.

regionu) a ekonomickými cíli (dialog s autoritářskými režimy ohledně energetiky), v případě Číny (stejně jako Ruska) jsou tyto dva aspekty vzájemných vztahů v mnohem větším souladu. Na rozdíl od jiných zájemců již Čína realizovala či realizuje své projekty. Omezené zásoby středoasijských surovin se tím rozdělí převážně mezi Rusko a Čínu a další zájemci budou mít již omezené možnosti jak tomuto tandemu odběratelů konkurovat.²⁶⁶

5.3 Írán – oboustranně výhodné spojení s Turkmenistánem

I přesto, že Írán pravděpodobně nebude jedním z klíčových hráčů ve hře o SA, nelze ani ho opomenout, a to zejména kvůli dlouholetému problému statutu Kaspického moře a rozdělení jeho bohatství, stejně jako dvěma existujícím plynovodům vedoucích z Turkmenistánu do Íránu. Írán má ve vztahu ke SA velmi výhodnou polohu pro transport středoasijského zboží i plynu. Zejména od roku 1997 se vytvořila poměrně výrazná příhraniční spolupráce severovýchodních íránských provincií Chorásán a Gorgán s Turkmenistánem. Írán také může zemím SA nabídnout vybudovat spojení se světovými trhy přes přístavy v Perském zálivu, neboť nejbližší otevřené moře se pro SA opravdu nachází tímto směrem.²⁶⁷

První plynovod vedoucí plyn z turkmenského plynového naleziště Korpedje, nacházející se na západě Turkmenistánu, do íránského města Kord Kuj, byl otevřen již v prosinci roku 1997 (mapa č. 14). Byl to současně první plynovod, kterým se Turkmenistán vymanil ze 100% závislosti na Rusku v oblasti exportu svého plynu. Plynovod Korpedje-Kord Kuj je 200 km dlouhý, z čehož 135 km vede přes území Turkmenistánu, a byl z 90 % financován Íránem.²⁶⁸

²⁶⁶ HORÁK, S.: *Nástup Číny ve Střední Asii? Možnosti a limity vzájemných vztahů*, s. 41–42.

²⁶⁷ HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 32–34.

²⁶⁸ OLCOTT, Martha Brill: *International Gas Trade in Central Asia: Turkmenistan, Iran, Russia and Afghanistan*. Stanford, Baker Institute Policy 2004, www.bakerinstitute.org/regions/russia, s. 13.; RENAUD, Francois: *Central Asia: The Russian-Iranian-Chinese Troika*. ESISC 2010, www.esisc.org/esisc.php; HODÁČ, J. – STREJČEK, P.: c. d., s. 254.

Turkmenistán otevřel dne 6. ledna 2010 již druhý plynovod do Íránu. Jedná se o významný krok v politice Turkmenistánu, protože tento plynovod umožňuje větší diverzifikaci tras pro turkmenský plyn. Tím došlo k dalšímu narušení ruské historické nadvlády v odvětví energetiky, kterou ve Střední Asii dlouhodobě disponovalo. Plynovod s názvem Dauletabad-Sarakhs-Khangiran, známý také jako Dauletabad-Salyp Yar, je plynovod vedoucí z oblasti naleziště plynu Dauletabad v Turkmenistánu do Khangiran v Íránu. Tam se napojuje na již existující plynovod Korpedje-Kord Kuj. Tento nový plynovod bude dodávat plyn do severních regionů Íránu. Jedná se o významný krok i pro samotný Írán, neboť se tím více než zdvojnásobí roční vývoz turkmenského plynu do Íránu.²⁶⁹

Kapacita tohoto plynovodu je sjednána na 12 mld. m³ ročně. V současné době tento plynovod transportuje plyn o objemu 6 mld. m³ s tím, že plné kapacity má být dosaženo v roce 2011. Tím bude Turkmenistán svému jižnímu sousedovi dodávat celkově 20 mld. m³. Teheránu dále tento nový plynovod také umožní exportovat své vlastní zásoby plynu do jiných zemí.²⁷⁰

M. K. Bhadrakumar vidí v této spolupráci mezi Ašchabadem a Teheránem několik výhod: 1. Turkmenistán si tím zajistil jistý trh v blízkosti svých hranic; 2. Íránu již nebude hrozit v jeho severních oblastech výpadek plynu během zimy; 3. Írán může vytvořit více přebytků pro export; 4. Turkmenistánu se otevírají nové exportní trasy přes území Íránu, a v neposlední řadě Írán tak může využít svou vynikající geografickou polohu pro export turkmenského plynu.²⁷¹

Vybudovat nový plynovod o délce 30 km na území Turkmenistánu trvalo Íránu a Turkmenistánu pouhých 6 měsíců od jejich rozhodnutí tento plynovod vystavět.²⁷² Rusko-turkmenský spor z dubna 2009, který naprosto zastavil vývoz turkmenského plynu do Ruska, dalece vysvětluje

²⁶⁹ RENAUD, F.: c. d.; *Turkmenistan Opens New Iran Gas Pipeline*. BBC, 6. ledna 2010, <http://news.bbc.co.uk>.

²⁷⁰ RENAUD, F.: c. d.

²⁷¹ BHADRAKUMAR, M., K.: *Pipeline Geopolitics: Major Turnaround. Russia, China, Iran Redraw Energy Map*.

²⁷² Celkově plynovod Dauletabad-Sarakhs-Khangiran dosahuje délky 185 km.

rychlost dokončení tohoto nového plynovodu. Společný zájem obou zemí na tomto plynovodu je z výše uvedených pěti bodů více než zřejmý.²⁷³

5.4 Evropská unie – potenciální partner středoasijských zemí

EU se zajímá o region SA zejména kvůli své snaze o diverzifikaci dodavatelů plynu. Z pozice středoasijských zemí je EU vnímána jako potenciální zdroj financí a obchodní partner. S. Horák ovšem vyjadřuje zkušenost, že reálná geostrategická váha EU, stejně jako jednotlivých členských států, je v regionu velmi malá. V případě že projekty typu plynovodu Nabucco (mapa č. 15) nezůstanou jen na papíře, může zde EU zaujmout postoj relativně nekonfliktního hráče. Autor dále tvrdí, že tři hlavní mocnosti se však nemusí cítit ohroženy EU v souboji o středoasijské energetické suroviny.²⁷⁴

Zejména státy Kazachstán a Turkmenistán jsou pro EU v tomto regionu považovány za nejvýznamnější ve snaze EU o diversifikaci svých dodávek. Ovšem je nutno říci, že prozatím zaznamenala EU jen malý úspěch v oblasti přístupu k tomuto regionu. Západní státy a společnosti tak musí i nadále vyvíjet snahu o získání přístupu k nalezištím, a to zejména v Turkmenistánu.²⁷⁵

EU posílila své vazby k zemím SA poté, co v červnu 2007 byla přijat dokument s názvem *EU a Střední Asie: Strategie pro nové partnerství*. Tato strategie upevňuje vztahy ve všech oblastech spolupráce a dialogu v kontextu lidských práv, vzdělávání, vláda zákona, energetika a doprava, životní prostředí a voda, společné hrozby a výzvy, stejně jako v oblasti obchodu a ekonomických vztahů.²⁷⁶

²⁷³ RENAUD, F.: c. d., s. 2.

²⁷⁴ HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 36–38.

²⁷⁵ MANKOFF, J.: *Eurasian Energy Security*, s. 23. KATINKA, Barysch: *Introduction*. In: KATINKA Barysch (ed): *Pipelines, Politics and Power. The Future of EU-Russia Energy Relations*. London, Centre for European Reform 2008, s. 3.

²⁷⁶ *The European Union and Central Asia: The New Partnership in Action*. Lucemburk, European Communities 2009, www.ec.europa.eu/external. Autor textu *Russia, European Union, and United States are losing Central Asia to China* podotýká, že je tento dokument velmi vágní a dočasný, ale v podstatě se dá říci, že je to lepší než situace Ruska, který k regionu SA nemá vypracovanou strategii žádnou.

Po tzv. plynové krizi mezi Ruskem a Ukrajinou se EU ještě více zaměřila na diverzifikaci svých tras, kterými přivádí plyn nutný pro zabezpečení normálního chodu států a ekonomik. EU se v rámci jednoho možného směru diverzifikace také snaží o realizaci plynovodu Nabucco, který by měl středoasijský plyn dopravit do EU, a to trasou mimo ruské území. Tím by se zvýšila energetická nezávislost Evropy, i když jen velmi málo²⁷⁷. Obecně se můžeme ptát, jak silná je podpora plynovodu Nabucco v samotné EU, když EU vyčlenila na tento projekt jen 600 milionů eur, což je ve srovnání např. s mnohamiliardovou pomocí Gruzii po srpnové rusko-gruzínské válce opravdu nedostatečná částka.²⁷⁸

Tato kapitola došla k závěru, že ztráta ruské dominance nad exportem středoasijského plynu je důsledkem rostoucí pozice Číny v regionu SA, která zde hledá zdroje plynu nutné pro zajištění své domácí poptávky po plynu. Čína se z momentálních aktérů tzv. Nové velké hry jeví jako vítěz, neboť se jí povedlo zejména vyjednat důležitý plynovod Střední Asie-Čína. V následující kapitole bude pojednáno o aktuálních čínsko-ruských energetických vztazích.

277 Plánovaná kapacita plynovodu Nabucco má dosáhnout kapacity 31 mld. m³ plynu ročně, což představuje asi 6 % z celkové spotřeby EU, která dosahuje cca 500 miliard m³ (v roce 2009 484 miliard m³). Oficiální stránky plynovodu Nabucco <http://www.nabucco-pipeline.com>; *Spotřeba zemního plynu v EU27 za rok 2009*. Zemní plyn, 30. března 2010, <http://www.zemniplyn.cz/>. BARYSH, Katinka: *Should the Nabucco Pipeline Project Be shelved?* Centre for European Reform Policy Brief, 5. května 2010, <http://www.cer.org.uk>.

278 MOSTÝN, A.: c. d.

6. ZMĚNY V ENERGETICKÝCH VZTAZÍCH RUSKA A ČÍNY V OBDOBÍ LET 2009–2010

Tato závěrečná kapitola se zabývá základním směrem vývoje vztahů mezi Čínou a Ruskem v oblasti energetických vztahů v klíčovém období let 2009–2010. Do jisté míry také propojuje kapitoly předcházející. Bude si tedy všímat změn v přístupu Číny a Ruska k regionu SA, kde probíhá tzv. Nová velká hra o energetické suroviny. V krátkosti je zařazen také zvrat v ruské politice směrem k DV, který momentálně probíhá, neboť tato situace výrazně ovlivňuje vztah Ruska a Číny na poli energetiky. Dále se tato kapitola věnuje zhodnocení vývoje energetické politiky středoasijských států, které se zejména kvůli možnosti diverzifikace transportních tras staly sebevědomějšími, a to zejména při jednání s Ruskem. Tato změna v energetické politice těchto států již vedla ke zcela konkrétním důsledkům. Pro závěrečnou kapitolu je určující následující výzkumná otázka: *Jak se v období 2009–2010 změnil mocenský vztah Ruska a Číny v regionu SA?*

6.1 Nový model energetických vztahů v regionu SA

V regionu SA jsme svědky nového modelu spolupráce v oblasti exportu středoasijského plynu, což otvírá novou kapitolu v geopolitice této oblasti. Během tří týdnů, konkrétně od 14. prosince 2009 do 6. ledna 2010, dokázal Turkmenistán překreslit energetickou mapu Euroasie. Byly totiž otevřeny dva plynovody spojující Turkmenistán s Čínou a Íránem. Od začátku ledna 2010 je tedy všechnen plyn vyhrazený pro export od tohoto nejdůležitějšího producenta plynu v oblasti směřován do trojice zemí – Ruska, Číny a Íránu.²⁷⁹

Do tohoto nedávného data však vypadala situace ve SA v oblasti exportu plynu zcela jinak. Rusko kontrolovalo téměř celý export plynu z

²⁷⁹ RENAUD, F.: c. d. F. Renaud nazývá Čínu v této analýze „super spotřebitelem, par excellence“.

oblasti SA. S. Horák tedy ve své knize z roku 2008 napsal o situaci nejdůležitější středoasijského producenta plynu: „Celkově lze konstatovat, že problém závislosti Turkmenistánu na Rusku, pokud jde o export plynu, se od rozpadu Sovětského svazu prakticky nezměnil. Rusko a konkrétně Gazprom v současné době kontroluje rozhodující kapacitu turkmenského vývozu. Ruská strana navíc může operovat s významným vlivem na místní elity. Na druhé straně současná jednání Ruska ohledně rekonstrukce stávajících tras plynovodů reagují na diplomatickou aktivitu dalších zemí, které po smrti Tüirkmenbašyho opět začaly vyjednávat s Turkmenistánem o konkurenčních projektech. Tento zvýšený zájem o Turkmenistán nutí Moskvu přejít od slov k činům při realizaci vlastních projektů.“²⁸⁰

Skrz plynovod Střední Asie-Čína importují část svého plynu i Uzbekistán a Kazachstán, čímž se výrazně zlepšila vyjednávací pozice všech těchto tří nejdůležitějších středoasijských producentů plynu vůči Rusku. Důsledkem této skutečnosti je to, že Rusko již ztratilo svou pozici naprosté dominance v tomto regionu.²⁸¹ Ačkoli Rusko zůstává i nadále nejdůležitějším hráčem ve SA v oblasti plynu, a to zejména kvůli jeho nezpochybnitelné výhodě dlouholetých vazeb na středoasijské země stejně jako jeho funkčního a rozsáhlého systému transportních plynovodů vedoucích středoasijský plyn na jeho území,²⁸² jako momentální vítěz se jeví Čína. Ta totiž již v „boji“ o středoasijský plyn uspěla, neboť se jí povedlo vybudovat nový plynovod přepravující jak plyn z Turkmenistánu, tak Kazachstánu i Uzbekistánu.²⁸³ Čína tak výrazně vstoupila do tzv. Nové velké hry o středoasijský plyn a stala se v ní důležitým hráčem. Zájmy a pozice Ruska a USA, jako dvou nejvýraznějších aktérů ve SA po rozpadu SSSR, tak byly do jisté míry ohroženy.²⁸⁴

²⁸⁰ HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 163.

²⁸¹ LIAO, X.: *c. d.*, s. 67.

²⁸² GARRISON, A. J. – ABDURAHMONOV: *c. d.*, s. 3. Právě existence plynovodů směrem do Ruska je určující pro nejdůležitější postavení Ruska jako partnera středoasijských zemí. Blíže viz: *Gazprom and Central Asia: A Time-honored and Long-Term Partnership*.

²⁸³ GARRISON, A. J. – ABDURAHMONOV, A.: *c. d.*, s. 3.

²⁸⁴ BHADRAKUMAR, M. K.: *Pipeline Geopolitics: Major Turnaround. Russia, China, Iran Redraw Energy Map.*; KUCERA, J.: *c. d.*; LIAO, X.: *c. d.*, s. 61–69.

V tomto regionu je nicméně také možné pozorovat změnu na úrovni samotných středoasijských republik. Joshua Kucera píše, že „(...) jestliže během tzv. Velké hry mezi Británií a Ruskem v rámci 19. stol. tyto dvě mocnosti manipulovaly se slabými státy Střední Asie jako s pěšci na šachovnici proti svému rivalovi, dnes můžeme pozorovat situaci odlišnou, ne-li zcela opačnou. Dnes jsou to středoasijské státy, které mají tu moc zacházet s přítomnými mocnostmi jako s pěšáky tak, aby naplnily své momentální zájmy.“²⁸⁵ Jako příklad J. Kucera uvádí sílu Turkmenistánu, Kazachstánu a Uzbekistánu vyjednat v průběhu roku 2008 dramatické zvýšení ceny plynu dodávaného do Ruska, se kterým muselo Rusko nově souhlasit tak, aby bylo schopno dostát svým závazkům vůči koncovým spotřebitelům.²⁸⁶ Toto tzv. sebevědomí středoasijským zemím poskytla při vyjednávání o ceně s Ruskem zejména probíhající výstavba plynovodu do Číny. Důležitost diverzifikace se tedy ukázala prospěšná i pro samotné producenty plynu, kteří byli do té doby asymetricky závislí na ruských odběrech jejich plynu.

6.2 Změna energetických pozic Ruska a Číny v asijsko-tichomořském regionu

Rostoucí roli Číny lze pozorovat i v oblasti asijsko-tichomořského regionu. A Rusko si je této změny vědomo. Ohledně růstu Číny v rámci asijsko-tichomořského regionu Sergei Lavrov podotýká: „To, co tam právě probíhá, lze označit za obnovu postavení Číny jako plnohodnotného účastníka regionálních procesů. (...) To je objektivní proces a je doprovázen rostoucí vzájemnou ekonomickou závislostí mezi Čínou a ostatními zeměmi; proto tento proces nelze považovat za něco, co vyvolává krizovou situaci. (...) Jako všude na světě probíhá i zde korekce vnitroregionální architektury. Není to třeba chápat jako hrozbu, ale jako

²⁸⁵ KUCERA, J.: *China Enters the 'Great Game'*.

²⁸⁶ Tamtéž.; BLAGOV, S.: *Russia labors as neighbors do deals*.

možnost, kterou je třeba využít.“²⁸⁷ A jak bude zřejmé z analýzy provedené níže, Rusko chce rostoucího postavení Číny opravdu využít.

Dne 21. dubna 2009 Čína po formální stránce uzavřela s Ruskem dohodu, ve kterém mu půjčuje 25 mld. amerických dolarů výměnou za dokončení ropovodu východní Sibiř–Tichý oceán (ESPO), který vede z ruského města Skovorodino do čínského Daqing. Tento ropovod do Číny přivede 300 mil. tun ropy po dobu 20 let. Smlouva také obsahuje postavení 67 km dlouhého napojení ropovodu z města Skovorodino k čínským hranicím.²⁸⁸ S. Blank si v souvislosti s touto smlouvou myslí, že tato dohoda otevírá Číně možnost obrovské expanze jak do samotného Ruska, tak i oblasti SA. S. Blank dále poznamenává, že se zdá, že se v oblasti SA vytváří nový regionální pořádek. Stejně tak se děje i v oblasti ruského DV. A právě Čína bude nejspíš v těchto oblastech hrát dle posledního vývoje hlavní roli. Na základě této smlouvy totiž získala Čína možnost rozvíjet energetické bohatství DV, což bylo až do podpisu této smlouvy zcela nemožné. Ačkoli je tento vývoj zapříčiněn zejména důsledky ekonomické krize, původní příčinou tohoto vývoje je i nesprávné zacházení s ruským energetickým průmyslem v obecné rovině.²⁸⁹

To, že Moskva umožnila Číně vstup do regionu DV, znamená opuštění dosavadní ruské politiky směrem k východní Asii.²⁹⁰ Ruský prezident D. Medvěděv tak musel přiznat, ač neochotně, že ekonomický vývoj DV bude založen na vztazích s hlavními partnery v asijsko-tichomořském regionu. Dále také zdůraznil, že rozvojová strategie DV musí být založena na společném rusko-čínském postupu.²⁹¹

²⁸⁷ LAVROV, S.: c. d., s. 56.

²⁸⁸ BLAGOV, S.: *Russia, China Numbers Missing*.

²⁸⁹ BLANK, Stephen: *China quietly reshapes Asia*. ATimes.com, 12. srpna 2009, www.atimes.com/.

²⁹⁰ Ruská východní politika byla považována za velmi významnou a v kostce znamenala, že zisky z prodeje ruských energetických surovin měly být použity k rozvoji DV a východní Sibiře tak, aby se z Ruska stala velmoc v oblasti severovýchodní Asie. Sergej Lavrov zde píše: „Zde se jako nikde jinde prolínají naše vnitřní a zahraniční zájmy, protože bez hospodářského pokroku nemůžeme pomýšlet na pevný základ naší politiky v této oblasti. Ten přímo závisí na sociálně-ekonomickém, infrastrukturním a vůbec celkovému rozvoji Sibiře a Dálného východu.“ LAVROV, S.: c. d., s. 57.

²⁹¹ BLANK, Stephen: *China's Russian Far East*. ChinaBrief, 9, 2009, č. 16, s. 8.

Mnohá stanoviska ruských lídrů opravdu vítají přítomnost Číny v regionu, což je v přímém rozporu s dřívější snahou zabránit Číně vstoupit do regionu SA. S. Blank podotýká, že tato dřívější ruská snaha byla míněna jako způsob vyhnutí se ekonomickému soupeření a pravděpodobně i konfrontaci mezi těmito dvěma mocnostmi.²⁹² Náměstek ministra zahraničí Sergei Rybakov řekl: „Věříme, že naši přátelé a partneři ve SA čelící ekonomickým a sociálním rozvojovým úkolům, využijí možnosti, které se jim nabízí díky přítomnosti ekonomicky silné Číny v tomto regionu. Čínskou přítomnost v regionu SA proto tedy velmi vítáme.“²⁹³

Stejně tak Čína přirozeně vítá tuto změnu v ruské energetické politice, neboť ta jí dovoluje zintenzivňovat její vliv v oblasti energetiky jak v samotném Rusku, tak i v regionu SA. Čína tento svůj vliv prosazuje jak nákupem plynu, tak i rostoucím poskytováním půjček a investic jednotlivým středoasijským zemím. Navíc se dá předpokládat, že čínské investice jak v oblasti SA, tak i DV dále porostou, neboť Rusko se nachází v situaci, kdy nutně potřebuje zahraniční investice, a právě Čína mu je může poskytnout.

6.3 Vývoj rusko-čínských dohod týkajících se plynovodu Altaj

I zde, v oblasti výstavby plynovodu Altaj, je v poslední době patrný vývoj směrem k jeho rychlejší realizaci. Na počátku tohoto roku Rusko znovu začalo vážně usilovat o prosazení dlouho plánovaného plynovodu Altaj. S. Blagov argumentuje: „Během zahraniční cesty náměstek (ruského, pozn. autorky) předsedy vlády, Igor Sečín, doručil dopis od prezidenta D. Medvěděva čínskému prezidentovi Hu Jintaovi, ve kterém D. Medvěděv přichází s myšlenkou zintenzivnit kontakty mezi Gazpromem a CNPC týkající se dodávek ruského plynu do Číny.“²⁹⁴ Dne 4.

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ Open Source Center, OSC Feature, Russia, OSC Analysis: c. d.

²⁹⁴ BLAGOV, S.: *Russia, China Numbers Missing*. ATimes.com, 22. července 2009, <http://www.atimes.com/>.

března 2010 pak agentura Bloomberg přišla se zprávou, že Čína dosáhla počáteční dohody ohledně cenové formulace týkající se ceny plynu dodávaného Ruskem do Číny skrz plynovod Altaj.²⁹⁵ I. Sečín dále odpověděl reportérům na dotaz, kdy se Gazpromu podaří vyjednat dlouho očekávanou dohodu o ceně plynu určeného pro čínský trh, že se Čína a Rusko na „cenové formulaci dohodnou nejpozději do konce září“.²⁹⁶ Rusko se snaží dosáhnout této dohody z důvodu, aby se tak zbavilo své závislosti na dodávkách jeho plynu do EU, jejíž poptávka po ruském plynu se kvůli několika opatřením v oblasti evropské energetické politiky snižuje. Konkrétně se jedná např. o snahu EU diverzifikovat své exportní trasy mimo území Ruska.²⁹⁷

6.4 Ruský pohled na nový energetický model v regionu SA

M. K. Bhadrakumar argumentuje, že nelze pozorovat, že by Rusko mělo obavy z toho, že se Číně a Íránu podařilo napojit na plyn ze SA.²⁹⁸ Stejný názor zastává i S. Horák, když Čínu a Írán řadí z ruského pohledu do skupiny tzv. tolerovaných partnerů na území SA; naopak mezi nevíтанé konkurenty v boji o středoasijský plyn řadí USA a EU.²⁹⁹ Rusko je totiž přesvědčeno, že jeho pozice odběratele středoasijského plynu je zajištěna dostatečně.³⁰⁰ Navíc díky probíhající finanční krizi požadavky evropských

²⁹⁵ *China, Russia Agree on Gas Supply Pricing Formula (Update1).*

²⁹⁶ *Russia sees progress in China gas deal.* Upstreamonline.com, 18. května 2010, <http://www.upstreamonline.com>.

²⁹⁷ EU ve snaze snížit svou závislost na Rusku stále více nakupuje LNG a plyn na tzv. spotovém trhu. Dále sleduje cíle obsažené v tzv. Zelené knize, čili energetické úspory a zvyšuje podíl obnovitelných surovin pro výrobu elektrické energie. *Zelená kniha. Na cestě k zabezpečené, udržitelné a konkurenceschopné evropské energetické síti.* Brusel, Komise Evropských společenství 2008, www.ec.europa.eu/energy/green.

²⁹⁸ BHADRAKUMAR, M. K.: *Pipeline Geopolitics: Major Turnaround. Russia, China, Iran Redraw Energy Map.*

²⁹⁹ HORÁK, S.: *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant plynové bezpečnosti Evropy*, s. 40.

³⁰⁰ Rusko si je však vědomo toho, že s rostoucí konkurencí v oblasti SA musí začít naplňovat své sliby a plány. Jako příklad může být uveden slib o rozšíření kapacity plynovodů Střední Asie-Centrum či stavba nového plynovodu podél Kaspického moře. Doposud Rusko však o těchto projektech vedlo jen diskuse a reálné naplnění těchto dohod dosud uskutečněno nebylo. HORÁK, S.: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, s. 164. Srovnej s: *Gazprom and Central Asia: A Time-honored and Long-term Partnership.*

trhů na dovoz ruského plynu značně poklesly, v roce 2009 celkově o 30 %, takže Rusko nepotřebuje navyšovat dovoz plynu z této oblasti. Klíčové pro Rusko je zůstat největším dodavatelem plynu do EU. Proto dokud středoasijské republiky, a zejména Turkmenistán, nebudou mít akutní potřebu stavět plynovody směřující do EU, zájmy Ruska ohroženy nebudou.³⁰¹

S. Blagov si dále všímá toho, že Rusko plynovod Střední Asie-Čína nevnímá jako hrozbu pro rusko-čínské plány vybudovat plynovod Altaj. Opírá se při tom o tvrzení ruských vrcholných představitelů, kteří opakovaně tvrdí, že plynovod Střední Asie-Čína neohrozí zájmy Ruska, a ani negativně neovlivní plánovanou spolupráci Ruska a Číny v oblasti výstavby dlouho plánovaného plynovodu z Ruska do Číny. Dne 3. prosince 2009 ruský premiér V. Putin řekl: „My známe poptávku po plynu ze strany Číny (...) a nemyslíme si, že plynovod Turkmenistán-Čína by ji potenciálně mohl podkopat (ruské plány o výstavbě plynovodu Altaj, pozn. autorky).“³⁰²

Tato kapitola ukázala, že se významně změnilo tzv. sebevědomí středoasijských producentů plynu vůči Rusku v oblasti exportu jejich plynu. A ačkoli Rusko stále zůstává pro státy SA nejdůležitějším partnerem, Čína zde výrazně dvěma novými plynovody posílila. Podobný růst vlivu Číny je také patrný v regionu DV.

³⁰¹ RENAUD, F.: c. d. Stejný názor možné najít i v: HORÁK, S.: *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant plynové bezpečnosti Evropy*, s. 55.

³⁰² BLAGOV, S.: *Russia labors as neighbors do deals*. Srovnej s: RENAUD, F.: c. d.

ZÁVĚR

Tématem této diplomové práce byla problematika postavení a role Ruska a Číny v oblasti SA, konkrétně v plynárenských sektorech středoasijských producentů plynu po roce 2001. Dále se text zabýval i základním vývojem čínsko-ruských energetických vztahů v období let 2001–2010. Region SA je nejenom pro tyto dvě světové mocnosti důležitý kvůli jeho značnému energetickému surovinovému potenciálu. V souladu s obsahem a tematickým zaměřením této práce byla v úvodu vyslovena hypotéza: *Rostoucí vliv a pozice Číny v plynárenském sektoru středoasijských zemí vede ke ztrátě dlouhodobé dominance Ruska nad sektorem plynárenství v tomto regionu.* K této hypotéze se pak vztahovalo celkově pět výzkumných otázek.

Celá práce se skládá z šesti kapitol a je rozdělena na menší teoretickou a rozsahově obsáhlejší analytickou část. V úvodu byl čtenář seznámen s problematikou významu energetické bezpečnosti v dnešním světě, byla stanovena hypotéza, pět základních výzkumných otázek a tři výzkumné cíle tohoto textu. V rámci úvodu také autorka provedla zhodnocení současného zpracování tohoto tématu v české i zahraniční odborné literatuře a pro tento text relevantní české a zahraniční publikace zabývající se tímto tématem byly také autorkou kriticky zhodnoceny.

V první kapitole byly vymezeny teorie a koncepty této práce, které se v následujících kapitolách staly teoretickým rámcem pro zkoumání jednotlivých událostí souvisejících s obsahem tohoto textu.

Druhá kapitola se zaměřila na hledání odpovědi na výzkumnou otázku, která byla stanovena následovně: Jak se dá zhodnotit vývoj energetických vztahů Ruska a Číny v období let 2001–2009? Na základě provedené analýzy lze vývoj vztahů Ruska a Číny v souvislosti s událostmi po roce 2001 zhodnotit slovním spojením strategického partnerství, neboť obě země jsou si vědomy komplementarity svých zájmů; Rusko potřebuje diverzifikovat svůj export plynu, Čína naopak import. Vzájemná spolupráce těchto zemí by vedla k jejich posílení

energetické bezpečnosti. Na základě posledního vývoje ohledně výstavby plynovodu Altaj lze říci, že Rusko je momentálně více aktivním hráčem usilujícím o tento plynovod. Dále tato kapitola dospěla ke konstatování, že se Rusko účastní tzv. Nové velké hry o středoasijské suroviny z důvodu pokrytí svých stávajících exportních smluv s evropskými partnery, neboť země SA tvoří jednu ze tří částí ruského systému produkce plynu. Neméně důležitou snahou Ruska je zajištění, aby středoasijské producenti plynu neměli potřebu vlastních exportů směrem k evropským trhům, tzn. mimo území Ruska. Rusko tedy usiluje o to, aby nebyla ohrožena jeho pozice jako hlavního dodavatele plynu do EU. Z analýzy čínské spotřeby a produkce plynu vyplynulo, že Čína nedokáže pokrýt z vlastní produkce stále se zvyšující domácí spotřebu plynu. Ta roste zejména v souvislosti s cílem Číny, aby v roce 2020 plyn tvořil 10 % v čínském energetickém mixu. Dnes se plyn podílí na celkové spotřebě primárních energií zhruba 3,5 %. Z tohoto důvodu bude závislost Číny na dovozech plynu růst i v budoucnu, a proto v rámci zajištění těchto importních potřeb Čína upřela svou pozornost i směrem k středoasijskému regionu.

Ve třetí kapitole se autorka nejdříve zabývala obecnějšími charakteristikami regionu SA, následně pak změnou vymezení pozic Ruska a Číny v tomto regionu v souvislosti se zahájením tzv. války proti terorismu a tzv. Novou velkou hrou. Jako společné rysy této oblasti je možno vymezit stejnou historickou zkušenost, která byla v posledních více jak sto letech dána přítomností Ruska v tomto regionu. Po vyhlášení samostatnosti těchto republik během roku 1991 se ve všech středoasijských zemích ustavily tzv. sultanistické autoritativní režimy, které se dále ve svých nedemokratických praktikách přitvrzovaly. Společným rysem těchto režimů je tedy silná role prezidentů, vůdců, a upřednostňování ekonomických reforem nad politickými. V souvislosti s tzv. válkou proti terorismu se opět region SA stal důležitý pro světové mocnosti, a to zejména kvůli jeho energetickému surovinovému potenciálu. Role Ruska, jako dominantního aktéra v tomto regionu, tedy byla nově oslabena nejvíce přítomností USA, dnes je pak největším konkurentem Ruska stále aktivnější Čína. Byla tak rozehrána tzv. Nová

velká hra o středoasijské suroviny. Rusko tedy na území regionu SA v časovém období 2001–2009 oslabilo, Čína naopak posílila.

Pro čtvrtou kapitolu byla rozhodující tato výzkumná otázka: Jak se v základních rysech vyvíjela zahraniční a energetická politika středoasijských států vůči Rusku a Číně? Odpověď na tuto otázku je dána tvrzením, že základní rysy energetické politiky středoasijských zemí směrem k Rusku a Číně byly dány reálnými možnostmi exportních tras pro jejich plyn. Do přelomu roku 2009/2010 je zde jasná dominance Ruska nad sektorem středoasijského plynárenství. Od počátku zahájení výstavby nejdůležitějšího plynovodu Střední Asie-Čína, však země SA začaly být více sebevědomé při jednání s Ruskem, což Rusko např. poznalo při vyjednávání o ceně středoasijského plynu směřujícího do Ruska. Lze tedy konstatovat, že vyjednávací pozice středoasijských zemí se v daném období v souvislosti s uvedením do provozu dvou plynovodů směřujících středoasijský plyn do Íránu a Číny výrazně zlepšila. A to hlavně ve vztahu k Rusku, neboť do tohoto okamžiku nemohly země SA exportovat plyn mimo území Ruska, a tak jejich vyjednávací pozice byla značně omezená. Důležitost diverzifikace se tedy ukázala prospěšná nejenom pro odběratele plynu, ale i pro samotné producenty plynu, kteří byli do té doby asymetricky závislí na Rusku.

Čtvrtá kapitola se věnovala i problematice velikosti produkce plynu jednotlivých středoasijských republik, byly proto analyzovány plynárenské sektory Turkmenistánu, Uzbekistánu a Kazachstánu. V případě Turkmenistánu byla navíc jedna podkapitola věnována velikosti prokázaných zásob plynu na jeho území. Z výsledků této podkapitoly vyplynulo, že právě Turkmenistán je nejdůležitějším partnerem pro všechny vnější hráče, kteří v tomto regionu hledají možnost diverzifikace svých importních tras plynovodů, neboť se na jeho území nalézají největší prokázané zásoby plynu v regionu SA. Celkově Turkmenistán zaujímá čtvrté místo v žebříčku světových zásob plynu.

Obsahem páté kapitoly byl vývoj energetických vztahů mezi aktéry tzv. Nové velké hry, konkrétně Ruska, Číny, Íránu a EU na jedné straně a producenty středoasijského plynu na straně druhé, a to v období po roce

2001. Text hledal odpověď na tuto výzkumnou otázku: Který z aktérů tzv. Nové velké hry je momentálně nejúspěšnější v oblasti zajištění dodávek středoasijského plynu pro potřeby své ekonomiky? Na základě textu této kapitoly je patrné, že Rusko v daném období postupně ztrácelo svou dlouholetou dominanci nad exportem středoasijského plynu zejména zvýšenou přítomností Číny v regionu, konkrétně pak probíhající výstavbou plynovodu Střední Asie-Čína. K oslabení Ruska v regionu SA dále přispěly důsledky ekonomické krize, které snížily poptávku po ruském plynu. Navíc i rostoucí cena středoasijského plynu, kterou musí Rusko za tento plyn platit, vedla k tomu, že Rusko na nákupech tohoto plynu začalo prodělavat. To v konečném důsledku přispělo k oslabení ruské pozice v oblasti SA, neboť se Rusko uchýlilo k omezení nákupů středoasijského plynu, nejvíce pak plynu turkmenského. Tomuto nejdůležitějšímu středoasijskému producentovi plynu pak nezbývalo nic jiného, než aby se snažil nalézt odbyt pro svůj plyn mimo území Ruska. Z tohoto důvodu byly postaveny dva nové plynovody, jeden směřující do Číny, druhý do Íránu. Tím se dominance Ruska v tomto regionu výrazně snížila. Ekonomická krize i nadále favorizuje Čínu jako tzv. vítěze v Nové velké hře o středoasijský plyn, neboť na rozdíl od Ruska, čínská ekonomika i v době ekonomické krize roste, a Čína je tak ochotna dále investovat do plynárenských sektorů zemí SA.

Šestá, čili závěrečná, kapitola se zabývala změnami v přístupu Ruska a Číny k regionu SA a DV v období let 2009–2010. Byl také reflektován poslední vývoj související s dohodami ohledně výstavby plynovodu Altaj. Výzkumná otázka stanovená pro tuto kapitolu zněla: Jak se v období 2009–2010 změnil mocenský vztah Ruska a Číny v regionu SA? Na základě provedené analýzy autorka dospěla ke zjištění, že mocenský vztah Ruska a Číny v regionu SA se z jednoznačně dominantní pozice Ruska poněkud vychýlil směrem k Číně, a to v souvislosti s otevřením plynovodu Střední Asie-Čína. Jak již bylo zmíněno výše, probíhající ekonomická krize v daném období a její důsledky pro plynárenský sektor Ruska favorizují pozici Číny v oblasti SA, neboť Čína disponuje finančním kapitálem potřebným pro zajištění realizace svých

projektů na území SA. Rusko naopak již dlouhodobě není schopno své sliby týkající se rekonstrukce stávajícího systému plynovodů Střední Asie-Centrum či výstavby Příkaspického plynovodu plnit.

Pro tento text byly v úvodu vymezeny tři cíle. Prvním z nich bylo provést analýzu energetických vztahů mezi Čínou a Ruskem po roce 2001 až do současnosti, a to jak v regionu SA, tak i v oblasti jejich vzájemných dlouholetých snah vybudovat plynovod Altaj. Touto problematikou se zabývaly dvě kapitoly, konkrétně podkapitola pojmenovaná Čínsko-ruské energetické vztahy v období 2001–2009 v rámci druhé kapitoly a kapitola šestá s názvem Změny v energetických vztazích Ruska a Číny v období let 2009–2010. Druhým cílem bylo analyzování domácí produkce a spotřeby plynu v Rusku a Číně. Toto zkoumání bylo provedeno v rámci druhé kapitoly s názvem Situace Ruska a Číny v oblasti plynu a jejich vzájemné energetické vztahy v období let 2001–2009. Třetím cílem práce byl vývoj energetických vztahů Ruska a Číny s jednotlivými středoasijskými producenty plynu po roce 2001. Zkoumání těchto vztahů proběhlo v kontextu čtvrté a páté kapitoly. Na základě textu výše uvedených kapitol a shrnutí provedeném v tomto závěru lze konstatovat, že stanovené cíle byly naplněny.

Hypotéza této práce, čili *rostoucí vliv a pozice Číny v plynárenském sektoru středoasijských zemí vede ke ztrátě dlouhodobé dominance Ruska nad sektorem plynárenství v tomto regionu*, byla na základě textu této diplomové práce potvrzena.

Text se snažil přispět k současné české odborné diskuzi týkající se energetické bezpečnosti. Přínosem může být např. zpracování důsledků ekonomické krize na jeden z klíčových průmyslových sektorů v Rusku, tedy na produkci plynu. Otázkou pro další výzkum tak může být: Jaký vliv mohou mít důsledky ekonomické krize na export ruského plynu, tedy zda je ohrožena schopnost Ruska dostát svým závazkům vzhledem k evropským zákazníkům. Také oblast zpracování problematiky čínské produkce a spotřeby plynu, čínských snah o zvyšování podílu plynu v jeho energetickém mixu či diverzifikace importních tras plynovodů je přispěním do českého povědomí o situaci Číny v těchto oblastech.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

BP Statistical Review of World Energy. London, Beacon Press 2009, www.bp.com/statisticalreview.

The European Union and Central Asia: The New Partnership in Action. Lucemburk, European Communities 2009, www.ec.europa.eu/external.

IEA: Natural Gas Market Review. Optimising Investment and Ensuring Security in a High-Priced Environment. Paris, IEA/OECD 2008, <http://www.iea.org/textbase>.

National Bureau of Statistics of China: *China Statistical Year Book 2008*. Peking, China Statistics Press 2009, <http://www.stats.gov.cn>.

Zelená kniha. Na cestě k zabezpečené, udržitelné a konkurenceschopné evropské energetické síti. Brusel, Komise Evropských společenství 2008, www.ec.europa.eu/energy/green.

LITERATURA

ABAZOV, Rafis: *Culture and Customs of the Central Asian Republics*. Westport, Greenwood Press 2007.

Asia supply to ease China's gas shortage. Reuters, 4. března 2010, <http://www.timeslive.co.za/world>.

BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal: *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha, Dokořán 2004.

BARŠA, Pavel – CÍSAŘ, Ondřej: *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha, Portál 2008.

BARYSH, Katinka: *Should the Nabucco pipeline project be shelved?* Centre for European Reform Policy Brief, 5. května 2010, <http://www.cer.org.uk>.

BHADRAKUMAR, M. K.: *Russia takes control of Turkmen (world?) gas*. ATimes.com, 30. července 2008, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia.

BHADRAKUMAR, M. K.: *China resets terms of engagement in Central Asia*. ATimes.com, 24. prosince 2009, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/.

BHADRAKUMAR, M., K.: *Pipeline Geopolitics: Major Turnaround. Russia, China, Iran Redraw Energy Map*. The Centre for Research on Globalisation, 12. ledna 2010, <http://www.globalresearch.ca>.

BIN, Yu: *China and Russia. Normalizing Their Strategic Partnership*. In: SHAMBAUGH, David (ed): *Power shift: China and Asia's new dynamics*. Berkeley, University of California Press 2005, s. 228–244.

BLAGOV, Sergei: *Russia, China numbers missing*. ATimes.com, 22. června 2009, www.atimes.com/.

BLAGOV, Sergei: *Russia labors as neighbors do deals*. ATimes.com, 17. prosince 2009, www.atimes.com/.

BLAGOV, Sergei: *Russia Moves to Strengthen Ties with Uzbekistan*. Eurasia Daily Monitor, 7, 2010, č. 82, <http://www.jamestown.org/>.

BLAGOV, Sergei: *Russia Making New Push in Caspian Basin Energy Sector*. EurasiaNet.org, 5. května 2010, <http://www.eurasianet.org>.

BLAGOV, Sergei: *Russia, Kazakhstan mull trade revival*. ATimes.com, 19. března 2010, www.atimes.com/.

BLANK, Stephen: *Russia and Central Asia Gas: Recent Trends and Their Implications*. Central Asia-Caucasus Institute Analyst, 19. března 2008, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4817>.

BLANK, Stephen: *China's Russian Far East*. ChinaBrief, 9, 2009, č. 16, s. 8–10.

BLANK, Stephen: *China quietly reshapes Asia*. ATimes.com, 12. srpna 2009, www.atimes.com/.

Board of Directors approves adjusted versions of 2009 Investment Program and Budget. Gazprom.ru, 30. září 2009, www.eng.gazprom.ru.

Britannika: *Moderní Čína. Komplexní průvodce novým světovým ekonomickým gigantem*. Brno, Jota 2009.

BRZEZINSKI, Zbigniew: *Bez kontroly. Chaos v předvečer 21. století*. Praha, Victoria Publishing 1993.

- BRZEZINSKI, Zbigniew: *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Praha, Mladá Fronta 1999.
- BUZZAN, Barry – WÆVER, Ole – WILDE, de Jaap: *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu*. Brno, Centrum strategických studií 2005.
- CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal: *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň, nakladatelství Aleš Čeněk 2007.
- Central Asia-China Gas Pipeline*. China National Petroleum Corporation, 2010, <http://www.cnpc.com.cn/en>.
- Central Asia: Russia and United States Intensify Energy Competition*-Eurasianet.org, 4. září 2008, <http://www.eurasianet.org/>.
- China, Russia Agree on Gas Supply Pricing Formula (Update1)*. Bloomberg News, 4. března 2010, <http://www.bloomberg.com/>.
- CLOSSON, Stacy: *The End Of Gazprom's Reign?* RFERL, 5. ledna 2010, <http://www.rferl.org/>.
- CLUBB, O. Edmund: *China & Russia. The Great Game*. New York – London, Columbia University Press 1971.
- CUTLER, M. Robert: *Kazakhs tighten grip on Karachaganak*. Asia Times, 5. března 2010, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/.
- ČERNOCH, Filip: *Stabilita zdrojových oblastí a bezpečnostní hrozby*. In: DANČÁK, Břetislav – ZÁVĚŠICKÝ, Jan (Edd.): *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 23–26.
- ČERNÝ, Filip: *Cíle zahraniční politiky USA a Ruska v kaspickém regionu*. Mezinárodní politika, 29, 2005, č. 3, 13–15.
- DANČÁK, Břetislav: *Základní energetické principy a východiska energetické bezpečnosti*. In: DANČÁK, Břetislav – ZÁVĚŠICKÝ, Jan (Edd.): *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 13–22.
- DONALD, Hemelryk, Stephanie – BENEWICK, Robert: *The State of China Atlas*. Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press 2005.
- DRULÁK, Petr a kol.: *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008.

EBEL, Robert, E.: *The Geopolitics of Russian Energy. Looking Back, Looking Forward*. Washington DC, Center for Strategic and International Studies 2009, www.csis.org/publication/geopolitics-russian-energy.

ECONOMIDES, Michael: *Russian Gas Finally Headed to China?* Energy Tribune, 12. března 2010, <http://www.energytribune.com>.

EICHLER, Jan: *Velká hra, tentokrát s novými aktéry a sázkami*. Mezinárodní politika, 1, 2002, s. 29–31.

ESCOBAR, Pepe: *China plays Pipelineistan*. ATimes.com, 24. prosince 2009, <http://www.atimes.com/>.

FAREY, Ben: *Gaffney Cline Defends Estimates of Turkmen Natural-Gas Reserves*. Businessweek, 24. února 2010, <http://www.businessweek.com/news>.

FEDYNSKY, Peter: *Russia and Turkmenistan Vying for Central Asian Gas*, VOA, 22. prosince 2009, <http://www1.voanews.com/english/news/asia>.

FINGERLAND, Jan: *Čína otevřela nový plynovod z Turkmenistánu*. Český rozhlas, 14. prosince 2009, www.rozhlas.cz/cro6/komentare.

FÜRST, Rudolf: *Čína ve XX. Století. Díl 3. Období 1989–2005*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2006.

FÜRST, Rudolf: *Energetický pohon čínského obra*. Mezinárodní politika, 6, 2006, s. 17–19.

GANGA, Paula, Daniela: *The Other Face of Janus - The Disadvantages of Natural Resources*. Centro Argentino de Estudios Internacionales, Programa Recursos Naturales y Desarrollo, www.caei.com.ar.

GARRISON, A. Jean – ABDURAHMONOV, Ahad: *Energy Security in Asia: Explaining the Strategic Role Energy Plays in the Relationships among China, Russia, and Central Asian States*. All Academic Research, 17. února 2010, http://www.allacademic.com/meta/p416568_index.html.

GARVER, W. John: *Chinas's Influence in Central and South Asia*. In: SHAMBAUGH, David (ed): *Power shift: China and Asia's new dynamics*. Berkeley, University of California Press 2005, s. 205–227.

Gas purchases in Central Asian countries. Gazprom.com, 2009, <http://www.gazprom.com/production/central-asia/>.

Gazprom in Questions and Answers. Gazprom.ru, 2009, <http://eng.gazpromquestions.ru>.

Gazprom and Central Asia: A time-honored and long-term partnership. UzReport.com, 29. ledna 2010, <http://www.allbusiness.com>.

GELB, Bernard: *Russian Oil and Gas Challenges.* Washington DC, Congressional Research Service 2007, <http://digital.library.unt.edu/govdocs>.

GELVIN, L., James: *The Modern Middle East. A History.* New York – Oxford, Oxford University Press 2008.

GLOVER, C., Peter: *Turkmenistan Joins the Natural Gas Elite: The South Yolotan-Osman Gas Field is one of the World's Largest.* EnergyTribune.com, 8. prosince 2008, <http://www.energytribune.com>.

GOLDTHAU, Andreas: *Rhetoric versus reality: Russian threats to European energy supply.* Energy Policy, 2008, č. 36, s. 686–692, <http://www.elsevier.com/wps>.

GOMBÁR, Eduard: *Moderní dějiny islámských zemí.* Praha, Karolinum 1999.

GUBAJDULLIN, Askar – KAMPANEROVÁ, Naďa: *Zemní plyn v Evropě – existuje alternativa? Rusko v globální politice*, 2006, s. 147–155.

Gurbankuly Berdymuhammedov proceeds with economic reforms, Nezavisimaya Gazeta, 16. dubna 2008, <http://enews.ferghana.ru/article>.

HARDING, Luke: *Russia fears embrace of giant eastern neighbour.* 2. srpna 2009, <http://www.guardian.co.uk/world/>.

HIGASHI, Nobuyuski: *Natural Gas in China. Market Evolution and Strategy.* Paris, IEA/OECD 2009, <http://www.iea.org/Papers>.

HIRMAN, Karel: *Globálne aspekty energetickej bezpečnosti strednej Európy z mezinárodného hľadiska.* In: DANČÁK, Břetislav – ZÁVĚŠICKÝ, Jan (Edd.): *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky.* Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 59–67.

- HLAVÁČ, Ivo: *Energetická politika EU jako bezpečnostní problém*. In: STEJSKAL, Libor (ed.): *Bezpečné Česko v bezpečné Evropě*. Praha, Úřad vlády ČR 2007, s. 121–136.
- HODAČ, Jan – STREJČEK, Petr: *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2008.
- HORÁK, Slavomír: *Střední Asie mezi Východem a Západem*. Praha, Karolinum 2005.
- HORÁK, Slavomír: *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. Praha, Karolinum 2008.
- HORÁK, Slavomír: *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant plynové bezpečnosti Evropy*. *Mezinárodní vztahy*, 2, 2008, s. 39–61.
- HORÁK, Slavomír: *Nástup Číny ve Střední Asii? Možnosti a limity vzájemných vztahů*. *Mezinárodní vztahy*, 3, 2009, s. 33–52.
- HUNTINGTON, Samuel: *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno, CDK 2008.
- CHAZAN, Guy: *Turkmenistan Gas Field is One of World's largest*. Wall Street Journal, 16. října 2008, <http://online.wsj.com/article>.
- JACKSON, Robert – SØRENSEN, Georg: *Introduction to International Relations. Theories and Approaches*. New York, Oxford University Press 2007.
- Jackson, J. – Jackson, D.: *Contemporary government and politics. Democracy and Authoritarianism*. Prentice, Hall Canada Inc. 1993.
- JOHNSON, H. Thomas: *Central Asia. Energy Resources, Politics, and Security*. In: MORAN, Daniel – RUSSELL, A. James (Edd.): *Energy Security and Global Politics. The Militarization of Resource management*. Oxon, Routledge 2009.
- KANDIYOTI, Rafael: *Pipelines: Flowing Oil and Crude Politics*. London – New York, I. B. Tauris 2008.
- KARAYIANNI, Marika: *Production Sharing Agreements and National Oil Funds*. In: SHIRIN, Akiner (ed.): *The Caspian. Politics, energy and security*. Oxfordshire, RoutledgeCurzon 2004, s. 147–154.
- KAVINA, Pavel: *Energetické suroviny ve světě. Stav zásob, perspektivy jejich čerpání a změny na světovém trhu nerostných surovin*. In:

- STEJSKAL, Libor (ed.): *Bezpečné Česko v bezpečné Evropě*. Praha, Úřad vlády ČR 2007, s. 136–139.
- KEOHANE, O. Robert – NYE, S. Joseph: *Power and Interdependence*. Harward, HarperCollinsPublishers 1989.
- KHANNA, Parag: *Size Matters: The Four Chinas*. In: KHANNA, Parag: *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order*. Allen Lane, Penguin Books 2008, s. 300–320.
- KOYAMA, Ken: *Energy Geo-politics of Russia and Global Energy Security*. Institute of Energy Economy Japan, červenec 2009, www.bakerinstitute.org/.
- KOKAISL, Petr – PARGAČ, Jan: *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha, Univerzita Karlova 2006.
- KOKAISL, Petr – PARGAČ, Jan: *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán: střípky kulturních proměn Střední Asie*. Praha, Univerzita Karlova 2008.
- KOVAČOVSKÁ, Lenka: *Energetická (ne)bezpečnost Evropské Unie: Závislost na Rusku*. Obrana a strategie, 2007, č. 2, 5–21.
- KRAMER, E. Andrew: *Falling Gas Prices Deny Russia a Lever of Power*. NYTimes.com, 16. května 2009, <http://www.nytimes.com/2009/05/16/world/europe/>.
- KUBÁT, Michal: *Autoritativní a totalitní politické systémy*. In: CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal: *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň, nakladatelství Aleš Čeněk 2007, s. 331–345.
- KUCERA, Joshua: *China's Russian Invasion*. Diplomat.com, 19. února 2010, <http://the-diplomat.com>.
- KUCERA, Joshua: *China Enters the 'Great Game'*. Diplomat.com, 8. února 2010, <http://the-diplomat.com>.
- KULHÁNEK, Jakub: *Foreign Policy and the Founding of the NATO-Russia Council*. Central European Journal of International & Security Studies, 1, 2009, č. 3, s. 134–152.
- KURTOV, Ajdar: *Turkmenistan: new leader stands for old ways*. Ferghana.ru, 20. prosince 2007, <http://enews.ferghana.ru/article>.

LAVROV, Sergej: *Vzestup Asie a směřování ruské zahraniční politiky*. Rusko v globální politice, 2006, s. 50–60.

LEE, Julian: *Russia lines up gas purchases for 2010*. Oil and gas magazine, 1. února 2010, <http://www.cisoilgas.com/>.

LIAO, Xuanli: *Central Asia and China's Energy Security*. China and Eurasia Forum Quarterly, 4, 2006, č. 4, s. 61–69.

MANDELBAUM, Michael: *The Great Game Then and Now*. CFR, 12. 3. 1998, <http://www.cfr.org/publication/> (Transcript from conference named Geopolitical and Regional Security).

MANKOFF, Jeffrey: *Eurasian Energy Security*. United States of America, Council on Foreign Relations 2009.

MANKOFF, Jeffrey: *Russian Foreign Policy. The Return of Great Power Politics*. Plymouth, Rowman & Littlefield Publishers 2009.

MITROVA, Tatiana: *Dynamic development in Russia's gas sector*. In: KATINKA Barysch (ed.): *Pipelines, politics and Power. The future of EU-Russia energy relations*. London, Centre for European Reform 2008, s. 71–79, <http://www.cer.org.uk>.

MONAGHAN, Andrew: *Russian Oil and Energy Security*. Conflict Studies Research Centre, listopad 2005, <http://www.defac.ac.uk/>.

MONAGHAN, Andrew: *Russia-EU Relations: an Emerging Energy Security Dilemma*. Pro et Contra, 10, 2006, č. 2–3, <http://www.carnegieendowment.org>.

MOSTÝN, Alexandra: *Nový Great Game o střední Asii*. HN.IHNED.CZ, 21. května 2009, <http://exporter.ihned.cz/>.

MÜLLER-KRAENNER, Sasha: *Energy Security*. München, Verlag, Antje Kunstmann 2007.

NEDVĚD, Radek: *Ropovod, který zkrátí cestu do Číny*. IHNED.cz, 8. srpna 2007, <http://hn.ihned.cz/>.

Největší turkmenské pole plynu získaly firmy z Číny, Koreje a SAE. ČTK, 29. prosince 2009, www.ctk.cz.

NĚMEC, Petr: *Novodobí piráti*. EKONOM.IHNED.CZ, 27. listopadu 2008, <http://ekonom.ihned.cz/>.

NOËL, Pierre: *Beyond Dependence: How To Deal With Russian Gas?* London, ECFR 2008, <http://ecfr.3cdn.net>.

NOËL, Pierre: *A Market Between Us: Reducing the Political Cost of Europe's Dependence on Russian Gas*. Cambridge, University of Cambridge 2009, <http://www.eprg.group.cam.ac.uk/tag/noel/>.

OLCOTT, Martha Brill: *International Gas Trade in Central Asia: Turkmenistan, Iran, Russia and Afghanistan*. Stanford, Baker Institute Policy 2004, www.bakerinstitute.org/regions/russia.

OLCOTT, Martha Brill: *The Great Powers in Central Asia*. Current History, 1. října 2005, <http://www.carnegie.ru/>.

OLCOTT, Martha Brill: *Russia, Central Asia, and the Caspian: How Important Is the Energy and Security Trade-Off?* Stanford, Baker Institute Policy 2009, www.bakerinstitute.org/regions/russia.

Open Source Center, OSC Feature, Russia, OSC Analysis: *Russian Officials Laud Ties with China; Observers Express Concerns*. Foreign Broadcast Information Service Central Eurasia, 20. července 2009, www.atimes.com.

OSTER, Shai: *Beijing, Moscow Sign Trade Pacts*. Wall Street Journal, 14. října 2009, <http://online.wsj.com/>.

PANNIER, Bruce: *Independent Audit Shows Turkmen Gas Field 'World-Class'*. RFERL, 14. října 2008, <http://www.rferl.org>.

PIRANI, Simon: *The Impact of the Economic Crisis on Russian and CIS Gas Markets*. Oxford, Oxford Institute for Energy Studies 2009, <http://www.oxfordenergy.org/gasresearch.php>.

PIROG, Robert: *Russian Oil and Gas Challenges*. Washington DC, Congressional Research Service 2007, <http://www.fas.org/sgp/crs>.

RAMZY, Austin: *Russia and China: An Old Alliance Hinges on Energy*. Time, 15. října 2009, <http://www.time.com/time/world>.

RENAUD, Francois: *Central Asia: The Russian-Iranian-Chinese Troika*. ESISC 2010, www.esisc.org/esisc.php.

ROMANCOV, Michael: *Politická geografie a geopolitika*. In: CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal (Edd.): *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň, nakladatelství Aleš Čeněk 2007, s. 407–454.

Russia, China Closer to Mammoth Energy Deal. Fox News, 18. října 2009, <http://www.foxnews.com/>.

Russia, European Union, and United States are losing Central Asia to China. RBK Daily, 10. dubna 2008, <http://enews.ferghana.ru/>.

Russia-Uzbekistan: Economic Cooperation on Front Turner. Voice of Russia, 19. dubna 2010, <http://english.ruvr.ru/2010/04/19/6586351.html>.

Russia's Lukoil Targets Uzbekistan. UPI, 2. dubna 2010, <http://www.upi.com>.

Russia Sees Progress in China Gas Deal. Upstreamonline.com, 18. května 2010, <http://www.upstreamonline.com>.

ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě.* Praha, Portál 2000.

SADRI, Houman A. – Burns, Nathan L.: *Geopolitics of Oil & Energy in Central Asia.* Orlando, University of Central Florida 2009, www.allacademic.com.

SAKWA, Richard: *Postcommunism. Concepts in the Social Sciences.* Buckingham – Philadelphia, Open University Press 1999.

SAKWA, Richard: *Putin's Choice.* New York, Routledge 2004.

SEAMAN, John: *Energy Security, Transnational Pipelines and China's Role in Asia.* Institut francais des relations internationales (Ifri), duben 2010, www.ifri.org/downloads/asievisions27jseaman_1.pdf.

SHEVTSOVA, Lilia: *From Yeltsin to Putin. The evolution of Presidential Power.* In: BROWN, Archie – SHEVTSOVA, Lilia (Edd.): *Gorbachev, Yeltsin and Putin. Political Leadership in Russia's Transition.* Washington, Carnegie Endowment for International Peace 2001, s. 67–112.

SCHNEIDER, Jiří: *Výzvy energetické bezpečnosti Střední Evropy: Vize a reálné možnosti.* In: DANČÁK, Břetislav – ZÁVĚŠICKÝ, Jan (Edd.): *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky.* Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 45–49.

SOCOR, Vladimir: *Gazprom gives half-nod to poor outlook.* The Jamestown Foundation, 5. února 2010, www.atimes.com/.

SOULEIMANOV, Emil a kol.: *Terorismus. Válka proti státu*. Praha, EUROLEX BOHEMIA, a. s. 2006.

Spotřeba zemního plynu v EU27 za rok 2009. Zemní plyn, 30. března 2010, <http://www.zemniplyn.cz/>.

STEJSKAL, Libor: *Bezpečnost, její koncept a souvislosti*. In: BALABÁN, Miloš – DUCHEK, Jan – STEJSKAL, Libor (Edd.): *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha, Karolinum 2007, s. 11–33.

STERN, Jonathan: *Future Gas Production in Russia: Is the Concern about Lack of Investment Justified?* Oxford, Oxford Institute for Energy Studies 2009, <http://www.oxfordenergy.org/gasresearch.php>.

ŠIMOV, Jaroslav: *Autoritářské režimy v bývalém SSSR: klasifikace, příčiny vzniku, perspektivy*. Mezinárodní politika, 2006, č. 4, s. 37–39.

ŠÍR, Jan – HORÁK, Slavomír: *China as an Emerging Superpower in Central Asia: The View from Ashkhabad*. China and Eurasia Forum Quartely, 2008, č. 2, s. 75–88.

TAYLOR, J. Peter – FLINT, Colin: *Political Geography. Word-Economy, Nation-State and Locality*. Singapore, Pretince Hall 2000.

TERTEROV, Marat: *Russian Relation to the Gulf Region in a Changing Geopolitical Environment*. Central European Journal of International & Security Studies, 1, 2009, č. 3, s. 152–164.

Treaty of Nerchinsk - The First Treaty between Russia and China. Cultural China, History. Historical Events, <http://history.cultural-china.com/en/34History6480.html>.

Turkmenistán. Souhrnná teritoriální informace. BusinessInfo.cz, 10. října 2009, www.businessinfo.cz/.

Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan and China lunch gas pipeline. Energy-Pedia News, 16. prosince 2009, www.energy-pedia.com.

Turkmenistan opens new Iran gas pipeline. BBC, 6. ledna 2010, <http://news.bbc.co.uk>.

Uzbek Leader Quells Russian Gas Fears, Secures Deal. Reuters, 23. ledna 2009, <http://www.rferl.org/>.

VODRÁŽKA, Prokop – SEYDLER, Jiří – ZELINKA, Mikuláš: *Závislost Evropy a Ruska je vzájemná*. (rozhovor s Petrem Ocelíkem). In: Dvorek.eu, 22. ledna 2009,

<http://www.dvorek.eu/article.do?articleId=17377>.

VOLEK, Stanislav: *Ropná krize v roce 1973*. Peníze.cz, 8. listopadu 2002,

<http://www.penize.cz/nezamestnanost/15178-ropna-krize-v-roce-1973>.

WAISOVÁ, Šárka a kol.: *Bezpečnost a strategie. Východiska – stav – perspektivy*. Plzeň, Vydavatelství Aleš Čeněk 2003.

WOEHREL, Steven: *Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries*. Congressional Research Service 2009.

YERGIN, Daniel: *Ensuring Energy Security*. Foreign Affairs, 85, 2006, č. 2, s. 69–76.

PŘÍLOHY

Schéma č. 1: Modelové ztvárnění světa dle Halforda J. Mackindera z roku 1904 a 1919

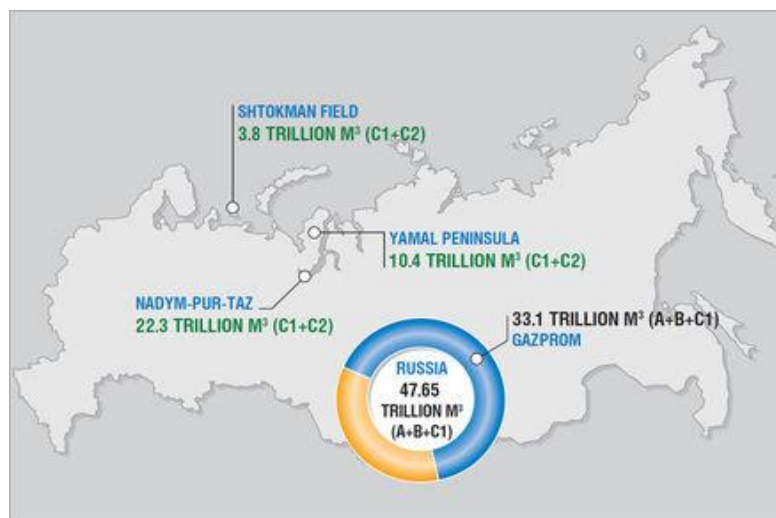
Zdroj: <http://www.politicspeaksvalleys.wordpress.com>.

Mapa č. 2: Geografické vymezení Malacké úžiny

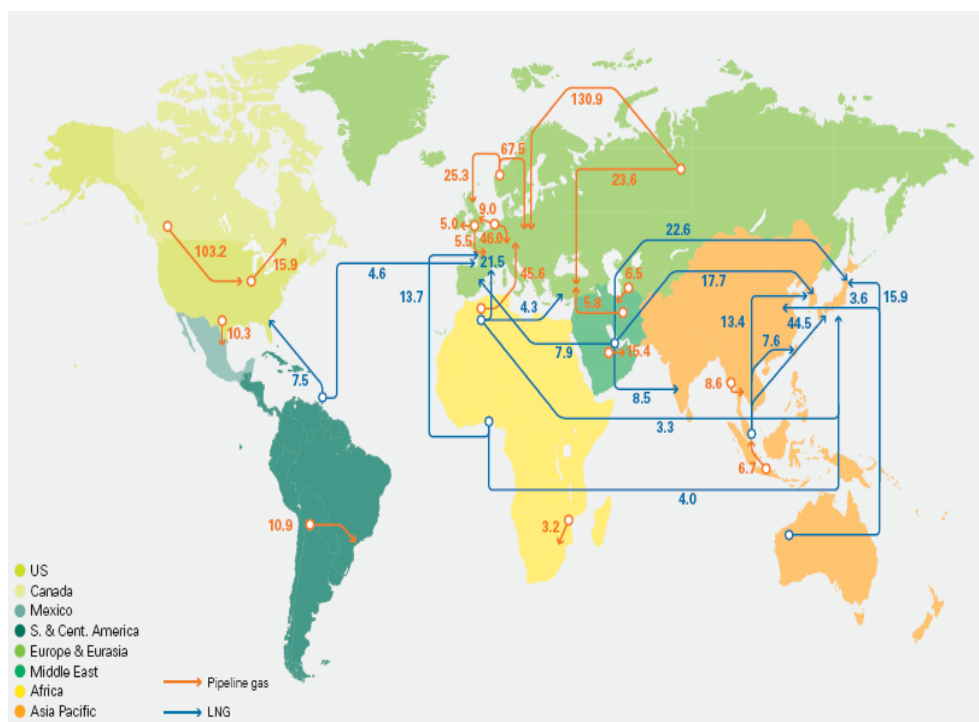
Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Piracy_in_the_Strait_of_Malacca.

Mapa č. 3: Rozmístění rezerv ruského plynu

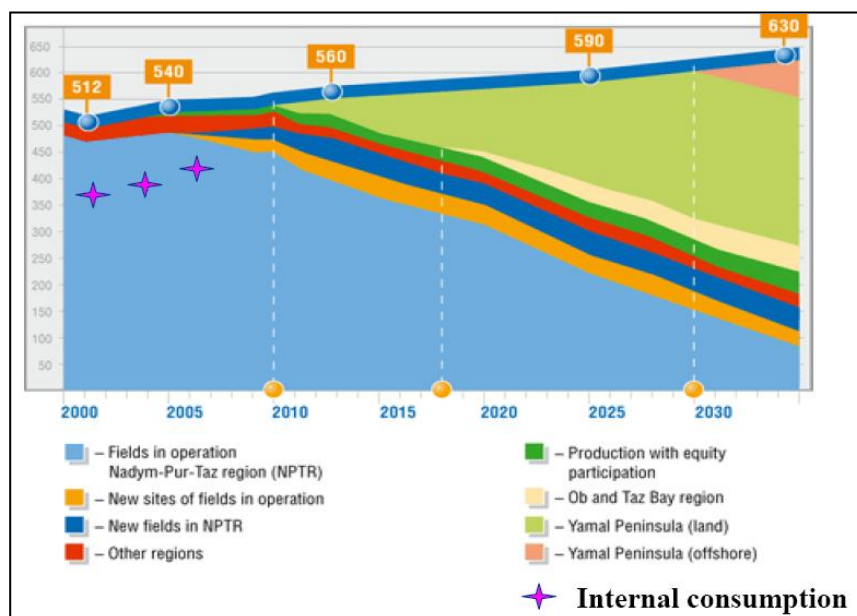
Zdroj: Gazprom in Questions and Answers, s. 24.

Schéma č. 4: Hlavní obchodní toky se zemním plynem (mld. m³)

Zdroj: BP Statistical Review of World Energy, s. 29.

Schéma č. 5: Těžba plynu společností Gazprom (2000–2035)

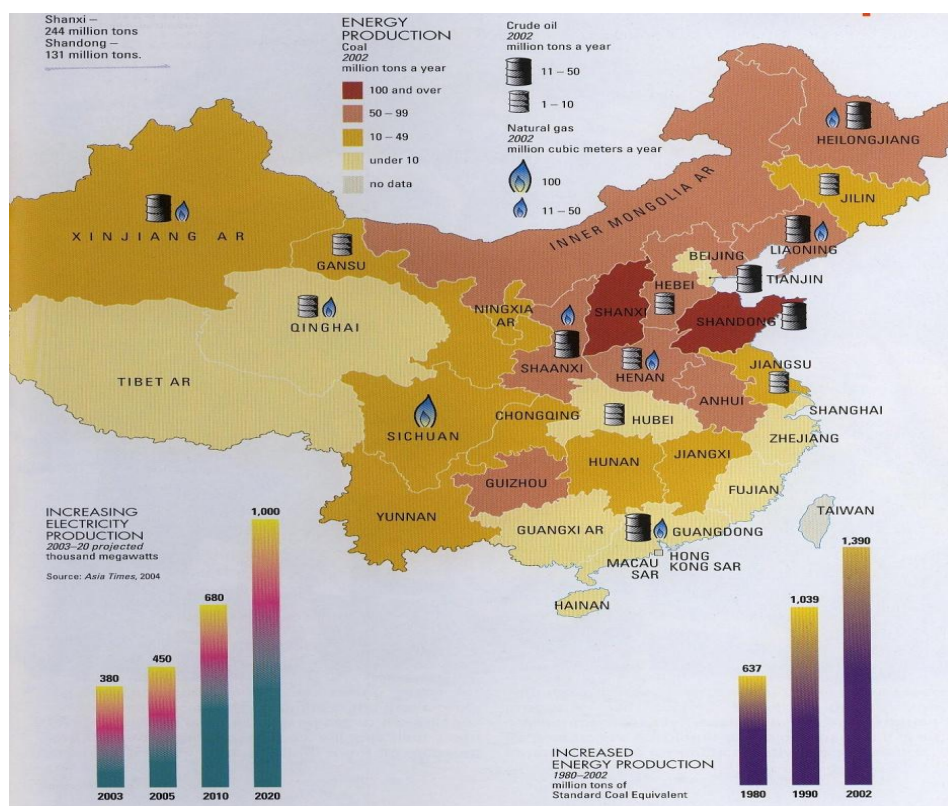
Zdroj: NOËL, P.: *A Market Between Us: Reducing the Political Cost of Europe's Dependence on Russian Gas*, s. 32.

Mapa č. 6: Rozmístění zásob plynu v Číně

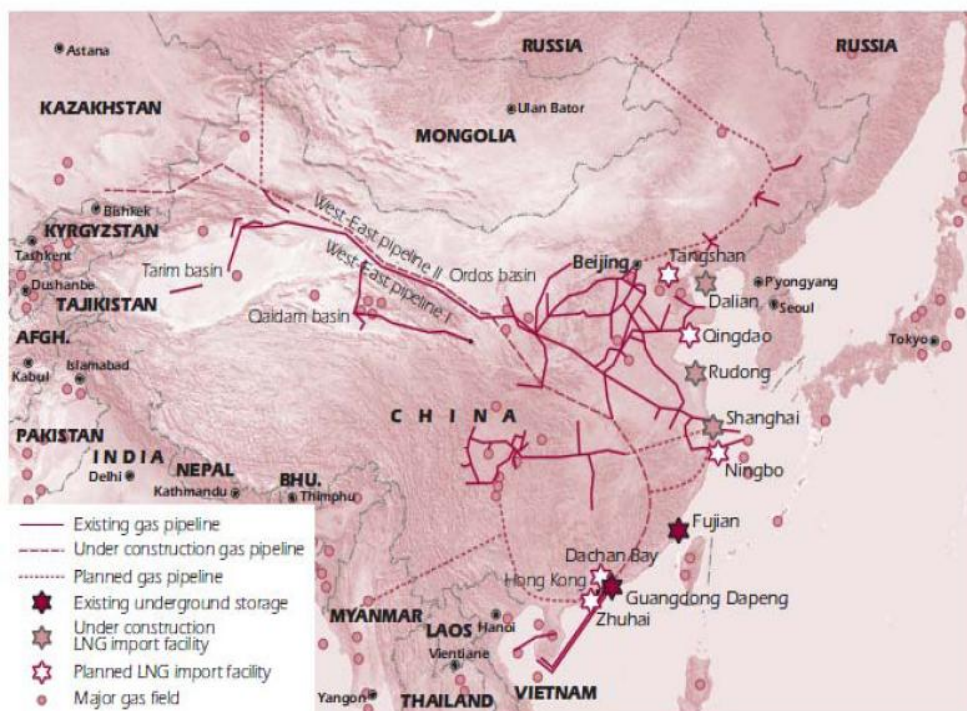
Zdroj: HIGASHI, Nobuyuski: *Natural Gas in China. Market Evolution and Strategy*, s. 7.

Mapa č. 7: Čínská produkce uhlí, ropy a zemního plynu v roce 2002

Zdroj: DONALD, Hemelryk, Stephanie – BENEWICK, Robert: *The State of China Atlas*, s. 51.

Mapa č. 8: Infrastruktura zajišťující transport plynu v Číně

Zdroj: HIGASHI, Nobuyuki: *Natural Gas in China. Market Evolution and Strategy*, s. 9.

Mapa č. 9: Geografické vymezení středoasijských republik

Zdroj: www.centralasia.foreignpolicyblogs.com.

Tabulka č. 10: Množství prokázaných zásob plynu v regionu SA

Prokázané zásoby zemního plynu	Turkmenistán	Kazachstán	Uzbekistán
Velikost zásob Stav ke konci roku 2008 (bil. m ³)	7,94	1,82	1,58
Podíl na celkových světových zásobách (%)	4,3	1	0,9
Podíl plynu ve SA na celkových světových zásobách (%)	6,2		

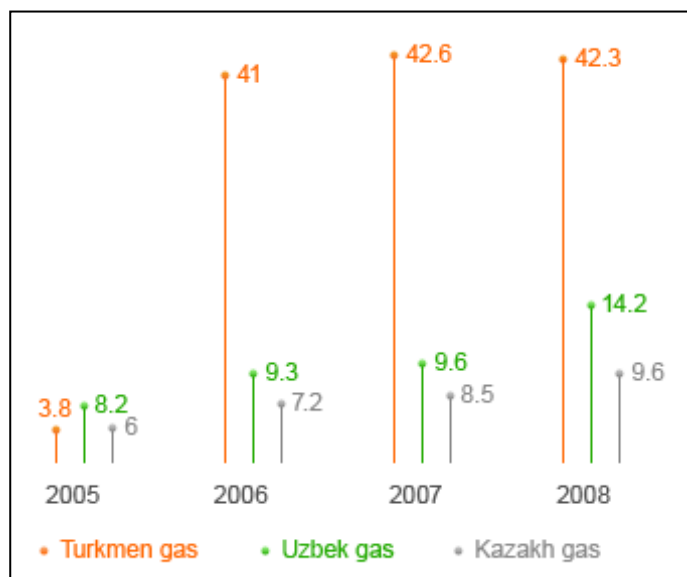
Zdroj: Autorka na základě BP Statistical Review of World Energy, s. 22.

Tabulka č. 11: Velikost roční produkce plynu v regionu SA

Produkce zemního plynu	Turkmenistán	Kazachstán	Uzbekistán
Velikost produkce Stav ke konci roku 2008 (mld. m ³)	66,1	30,2	62,2
Podíl na celkové světové produkci (%)	2,1	1	2
Podíl produkce plynu ve SA na celkové světové produkci (%)	5,1		

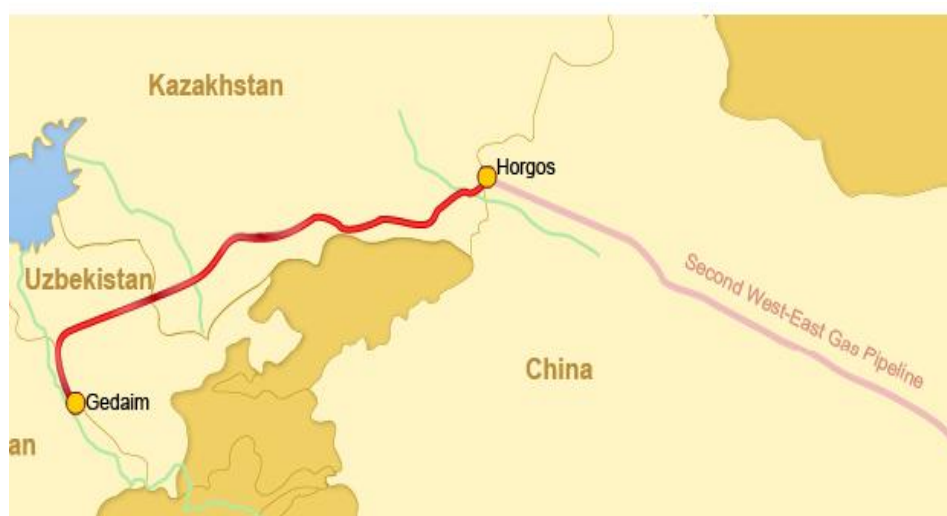
Zdroj: Autorka na základě BP Statistical Review of World Energy, s. 24.

Graf č. 12: Množství středoasijského plynu zakoupeného Gazpromem v období let 2005–2008 (mld. m³)

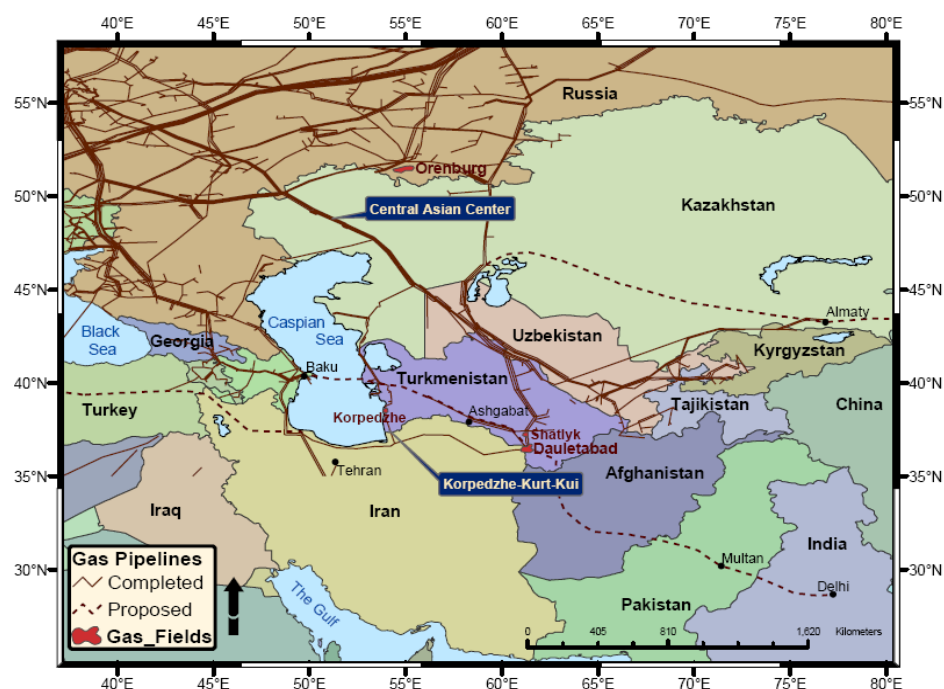
Zdroj: Gas purchases in Central Asian countries.

Mapa č. 13: Trasa plynovodu Střední Asie-Čína

Zdroj: Central Asia-China Gas Pipeline, <http://www.cnpc.com.cn/en>.

Mapa č. 14: Trasa plynovodu plynovodu Korpedje-Kord Kuj

Zdroj: OLCOTT, Martha Brill: *International Gas Trade in Central Asia: Turkmenistan, Iran, Russia and Afghanistan*, s. 2.

Mapa č. 15: Trasa plynovodu Nabucco

Zdroj: <http://www.nabucco-pipeline.com/>.

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá pojmem energetické bezpečnosti na konkrétním příkladu Ruska a Číny, které se snaží skrz svou politiku směrem k zemím Střední Asie zajistit zvýšenou energetikou bezpečnost svých států a naplnit tak své národní energetické zájmy. V této práci je provedena analýza postavení Ruska a Číny v oblasti Střední Asie po roce 2001. Oblast Střední Asie je pro tyto dvě světové mocnosti, a nejenom pro ně, strategickým regionem zejména kvůli jejich značnému potenciálu v oblasti energetických surovin a relativní blízkosti pro jejich trhy. Probíhající soupeření o středoasijské energetické suroviny je popisováno termínem tzv. Nové velké hry. Text se konkrétně zaměřuje na situaci v plynárenském sektoru následujících tří středoasijských zemí: Turkmenistán, Kazachstán a Uzbekistán. V práci je také provedena analýza energetických vztahů těchto středoasijských zemí s Ruskem, Čínou, Íránem a EU. Pro pochopení důležitosti středoasijského regionu zejména pro Rusko a Čínu autorka také považuje za důležité zjistit stav jejich domácí produkce a spotřeby plynu. V neposlední řadě se práce zabývá také samotným vztahem Číny a Ruska v oblasti plynu, zejména jejich vzájemnou dlouholetou snahou vybudovat plynovod Altaj, který má přivést ruský plyn do tzv. energeticky hladové Číny.

ABSTRACT

This text deals with the concept of energy security on specific examples of Russia and China, which seek through their policies towards Central Asian countries to ensure greater energy security of their countries and thus meet their national energy interests. The author analyzes the position of Russia and China in the region of Central Asia after 2001. Central Asia is for the two world powers, and not only for them, a strategic region in particular because of its significant potential in energy resources and its relative proximity to Russian and Chinese markets. Ongoing competition for Central Asian energy resources is described by the so-called term New Great Game. The text is specifically focused on the situation in the gas sector of following three Central Asian countries: Turkmenistan, Kazakhstan and Uzbekistan. The work is also analyzing the energy relationship of these Central Asian countries with Russia, China, Iran and the EU. The author also considers important to analyze the status of Russian and Chinese domestic production and consumption of gas to understand the importance of Central Asian region for them. Finally, the text deals with the actual relationship between China and Russia in gas sector, in particular their mutual desire to build an Altai pipeline to bring Russian gas to the so-called energy-hungry China.